

**Вищий навчальний заклад
«Університет економіки та права «КРОК»**

**ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
УНІВЕРСИТЕТУ «КРОК»**

Міжнародне фахове видання

Випуск сорок перший

Київ – 2015

Збірник наукових праць «Вчені записки Університету «КРОК»:

- 1) внесено до нового переліку наукових фахових видань України з економічних наук (Бюлетень ВАК України. – 2010. – № 3. – С. 5);
- 2) входить до бази даних «Російський індекс наукового цитування» (база даних РИНЦ), розташованої в науковому інформаційному ресурсі російської зони мережі Інтернет;
- 3) входить до бази даних Ulrich's Periodicals Directory, США (international database Ulrich's Periodicals Directory, USA).

В-90 Вчені записки Університету «КРОК» / Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК». – Вип. 1 (1997). – Вип. 41. – К., 2015. – 164 с.

У сорок першому випуску зібрані статті науковців Університету економіки та права «КРОК», інших вищих навчальних закладів, науково-дослідних установ України за результатами їх наукової роботи у 2011-2015 роках.

Розраховано на викладачів вищих навчальних закладів, аспірантів, магістрів, фахівців-практиків у сфері економіки, фінансів, економіки підприємств, міжнародної економіки, обліку й аудиту, управління, економічної безпеки.

*Рекомендовано до друку Вченою радою Університету економіки та права «КРОК»
(протокол № 4 від 14.12.2015 року)*

Головний редактор: Алькема В.Г., доктор економічних наук, професор
Редакційна колегія: Борисенко З.М., доктор економічних наук, професор
Грушко В.І., доктор економічних наук, професор
Денисенко М.П., доктор економічних наук, професор
Захаров О.І., кандидат економічних наук, професор
Кігель В.Р., кандидат економічних наук, доцент
Козенюк В.О., доктор юридичних наук, ст. наук. співр.
Косарев О.Й., кандидат економічних наук, доцент
Ляптев С.М., кандидат економічних наук, професор
Мелько Л.Ф., кандидат педагогічних наук, доцент
Петрова І.І., доктор економічних наук, професор
Одягайло Б.М., доктор економічних наук, професор
Радіонова І.Ф., доктор економічних наук, професор
Рокоча В.В., доктор економічних наук, професор
Сідак В.С., доктор історичних наук, професор,
кандидат юридичних наук
Степанкевич К.С., кандидат економічних наук, доцент
Терехов В.І., доктор економічних наук, професор
Тимошенко В.А., доктор юридичних наук, професор
Ушакова Н.М., кандидат економічних наук, професор

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 17174-5944ПР від 18.11.2010 р.

Вступне слово

У випуску №41 збірника «Вчених записок» ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», який Ви тримаєте в руках, опубліковано результати наукових досліджень учених економістів університету та інших вищих навчальних закладів, академічних інституцій України та науковців-практиків органів державного управління, організацій інформаційно-аналітичної та інноваційної діяльності. Поточний випуск міжнародного фахового видання містить шість розділів. Його особливістю є наявність наукових публікацій з питань світогосподарської діяльності, регулювання та кластеризації економіки і регіональної економічної політики, управління різними аспектами діяльності та ресурсами сучасних підприємств, а також спільні публікації вчених-економістів та магістрантів університету. Особливістю випуску є також розміщення матеріалів нового розділу «Точка зору», започаткованого з метою висвітлення концептуальних точок зору та оригінальних поглядів науковців щодо вирішення актуальних питань теорії та практики економічної діяльності нашої держави в сучасних умовах, які мають переважно дискусійний характер.

У розділі «Економічна теорія» подано статті, що висвітлюють актуальні напрями реформування макроекономічних рамок умов аудиторської діяльності в Україні, розглядають питання вдосконалення державного регулювання природних монополій як фактора економічної безпеки держави. Аналізують сучасний стан логістичної ефективності України. Характеризують кластерні організаційно-економічні утворення як інструмент забезпечення економічної безпеки держави. З позиції сучасної економіки розглядають інформаційну складову у формуванні переваг на конкурентних ринках. Систематизують підходи до моделювання зв'язку реальної процентної ставки, ВВП та інфляції в країнах з різним рівнем розвитку. Розкривають аспекти регіональної економічної політики, а саме: науково-методичні підходи до оцінки рівня економічної безпеки регіонів України та особливості регіонального ринку праці Вінниччини.

У розділі «Фінанси» вміщено статті, присвячені аналізу сучасних підходів до процесу формування і відтворення основного капіталу аграрних підприємств та ідентифікації ризиків комерційних банків як деструктивних чинників економічної безпеки держави.

Розділ «Міжнародна економіка» містить публікації, у яких розглянуто світогосподарську діяльність у сучасних теоретичних підходах поведінкової економіки. Висвітлено результати наукових досліджень щодо ролі транспортної інфраструктури у внутрішніх ризиках експортних поставок зернових.

У статтях розділу «Економіка підприємства» розглянуто класифікацію та бюджетування витрат підприємства для задоволення потреб управління. З'ясовано значення та роль облікової інформації в системі управління економічною безпекою підприємства. Представлено результати досліджень щодо модернізації функцій служби економічної безпеки суб'єктів середнього підприємництва.

Статті розділу «Менеджмент і маркетинг» висвітлюють особливості управління якістю сервісу служби наземного обслуговування повітряних суден в умовах міжнародного аеропорту, розкривають концептуальні засади економічної безпеки освітнього закладу в сучасних умовах. Представляють авторське бачення особливостей застосування методів прийняття управлінських рішень у процесі попередження загроз економічній безпеці підприємств. Розкривають методологічні аспекти оцінювання персоналу випробувальних лабораторій.

У розділі «Точка зору» представлено статтю кандидата економічних наук, доцента К.С. Степанкевича «Хайск і кейнсіанська макроекономіка — виклики для сучасної України».

Головний редактор,
доктор економічних наук,
професор

В.Г. Алькема

Розділ I

Економічна теорія

УДК 657.6-051 (477)

І.В. Больботенко
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту,
Університет економіки та права «КРОК»

Шляхи реформування незалежного професійного аудиту в Україні

У статті розглянуто чинний порядок організації та регулювання аудиторської діяльності в Україні. Визначено основні шляхи реформування незалежного професійного аудиту, пов'язані з регуляторним і нормативно-правовим забезпеченням аудиторської діяльності.

Ключові слова: незалежний професійний аудит, аудиторська діяльність, регулювання аудиторської діяльності, нормативне забезпечення аудиту, суспільний нагляд.

И.В. Больботенко
кандидат экономических наук,
доцент кафедры финансов, учета и аудита,
Университет экономики и права «КРОК»

Пути реформирования независимого профессионального аудита в Украине

В статье рассмотрен действующий порядок организации и регулирования аудиторской деятельности в Украине. Определены основные пути реформирования независимого профессионального аудита, связанные с регуляторным и нормативно-правовым обеспечением аудиторской деятельности.

Ключевые слова: независимый профессиональный аудит, аудиторская деятельность, регулирование аудиторской деятельности, нормативное обеспечение аудита, общественный надзор.

I.V. Bolbotenko
PhD in Economics, Associate Professor of Finance,
Accounting and Audit Department
«KROK» University

Ways of reforming independent professional audit in Ukraine

The article reviews the current organization order and audit regulation in Ukraine. The main ways of reforming the independent professional audit, related to regulatory and normative basis of auditing activity.

Keywords: independent professional audit, auditing activity, auditing activity regulation, normative support of audit, public supervision.

Постановка проблеми

На сьогодні в Україні сформувалася національна система аудиту як невід'ємного елемента інфраструктури ринкової економіки. За досить короткий час створено базові методологічні та правові засади здійснення аудиторської діяльності. Однак донині не визначено модель, за якою повинна здійснюватися організація та регулювання аудиторської діяльності. Нерозв'язання проблем у сфері регулювання незалежного аудиту призвело до негативних наслідків. Рішенням Європейської комісії 2011/30/ЄС Україну було позбавлено режиму перехідного періоду в частині реєстрації національних аудиторів та аудиторських фірм, що здійснюють аудит емітентів, цінні папери яких обертаються на ринках капіталу країн Європейського Союзу [1]. Відсутність чіткого розуміння ролі незалежного аудиту в загальній системі державного регулювання економічних відносин гальмує розвиток аудиту в Україні та потребує розгляду макроекономічних рамок функціонування суб'єктів аудиту, пов'язаних з інституціональними засадами, державним регулюванням і правовим забезпеченням аудиторської діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблематика правового регулювання та нормативного забезпечення аудиторської діяльності в Україні порушується в численних працях вітчизняних науковців і фахівців у сфері аудиту. Зокрема, О.Л. Макеєва [2], В.В. Рядська [3] наголошують на необхідності розгляду ключових чинників розвитку аудиторської діяльності через призму інституціоналізації. Дослідники А.О. Саюн [4], Л.Ю. Ільницька [5] підкреслюють важливість реформування системи аудиту в Україні відповідно до вимог Міжнародних стандартів аудиту шляхом створення відповідного комплексного науково-методичного забезпечення. Науковці В.В. Глущенко, І.Є. Риженко [6] звертають увагу на недосконалість системи підготовки і стажування майбутніх аудиторів, необхідність належного правового закріплення в нормативно-правових актах законодавчого регулювання договірних відносин між клієнтом та аудиторською фірмою.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Аналіз наукових джерел свідчить, що основна увага фахівців при розгляді проблемних питань у сфері аудиторської діяльності спрямована на вивчення невідповідностей і неузгодженостей положень окремих законодавчих і нормативних актів. Однак розв'язання локальних проблем регулювання аудиторської діяльності не вирішують головного завдання реформування незалежного аудиту як суспільного інституту, функціонування якого спрямоване на задоволення потреб усіх учасників бізнес-процесу. Отже, нагальною проблемою залишається створення ефективної системи суспільного нагляду за аудиторською діяльністю, організувати яку неможливо без чіткого визначення концепції розвитку аудиту в Україні – на державних чи професійних засадах.

Формулювання цілей статті

Метою статті є визначення шляхів реформування професійного незалежного аудиту, пов'язаних з регулюванням і нормативно-правовим забезпеченням аудиторської діяльності.

Для досягнення поставленої мети вирішували такі завдання:

- розглянуто порядок регулювання аудиторської діяльності в Україні;

- визначено основні шляхи реформування організаційно-регуляторних засад функціонування професійного незалежного аудиту.

Виклад основного матеріалу дослідження

Аудиторська діяльність в Україні є достатньо молодим суспільним інститутом порівняно з іншими країнами з ринковою економікою, у яких становлення аудиту має багаторічну історію. Специфіка організації аудиторської діяльності в різних країнах визначається ступенем державного втручання та контролю за функціонуванням суб'єктів аудиту. Розгляд світових підходів дає змогу виділити існування двох принципово різних концепцій організації та регулювання аудиторської діяльності – державну і професійну. Виходячи з цього у світовій практиці успішно функціонує кілька моделей: державне регулювання, саморегулювання професії та змішана форма.

Державну модель регулювання незалежного аудиту запроваджено в Австралії, Нідерландах, Італії, Німеччині, Франції, Польщі. Регулювання аудиторської діяльності здійснюється державним органом, який є елементом фінансової інституції та контролює роботу ринку цінних паперів. Така державна інституція здійснює допуск до професії, веде реєстр суб'єктів аудиту, забезпечує незалежний контроль якості та суспільний нагляд за аудиторською діяльністю. До компетенції професійних організацій належить професійне навчання аудиторів, безперервне підвищення кваліфікації, випуск рекомендацій із застосування професійних стандартів.

Недержавну модель запроваджено в США та Великій Британії. Допуск до професії, її регулювання здійснюється недержавними професійними організаціями з чітким розподілом компетенцій і відповідальності. При цьому такі приватні організації підконтрольні державним органам. Участь держави обмежується створенням правового поля, наглядом за дотриманням принципу незалежності в керівних органах професійних організацій через вплив на призначення керівників з числа непрактикуючих осіб.

Змішану модель організації та регулювання аудиторської діяльності запроваджено в більшості країн-членів ЄС, зокрема в Словаччині, Чехії, Хорватії, Болгарії, а також у третій країнах, зокрема ПАР. Допуск до професії, сертифікація аудиторів, ведення реєстру аудиторів та аудиторських фірм, а також контроль якості здійснює переважно громадська професійна організація. Функцію суспільного нагляду в аудиті забезпечує державний орган, який також контролює діяльність громадської професійної організації.

Діючий порядок регулювання аудиту в Україні (рис. 1) можна віднести до змішаного типу, застосовуючи значну кількість обмовок.

З набуттям легітимного статусу в 1993 р. аудиторська діяльність проголошувалася як саморегульована діяльність. Основні регуляторні функції були покладені на Аудиторську палату України (АПУ) як незалежний самостійний неурядовий орган з широкими повноваженнями. Однак упродовж наступних двадцяти років відбулося посилення впливу державних регуляторів на розвиток ринку аудиторських послуг. На сьогодні в країні функціонує три державні органи, які ведуть окремі Реєстри суб'єктів аудиту. Крім того, суб'єкти аудиторської діяльності визначено спеціально визначеними суб'єктами первинного фінансового моніторингу. Це накладає на них низку додаткових зобов'язань з постановки на облік у Державній службі фінансового моніторингу України (ДСФМУ), окремої ідентифікації клієнтів і здійснюваних ними фінансових операцій, подачі інформації до ДСФМУ.

Наявність додаткових вимог (реєстрів, сертифікатів, свідоцтв тощо) для здій-

Рис. 1. Порядок регулювання аудиторської діяльності в Україні

Джерело: скомпоновано автором на підставі [7-8]

снення аудиту окремих суб'єктів різних галузей економіки є українським ноу-хау, не вартим наслідування. Проведення аудиторських перевірок регламентується Міжнародними стандартами аудиту. Незалежно від того, кого перевіряє аудитор, ним застосовуються єдині для всіх стандартні аудиторські процедури, оскільки не існує особливого аудиту для банків, страхових компаній, акціонерних товариств чи фінансових установ. Тому постає питання про недоречність такої кількості державних регуляторів. Адже, крім створення додаткових штучних перешкод при внесенні до реєстру, упровадження платної сертифікації та реєстрації, зазначені реєстратори не привносять жодних якісних змін у процес регулювання незалежного аудиту.

Аналіз законодавчих ініціатив у сфері аудиту [9] свідчить про наявне тяжіння до державної моделі регулювання аудиторської діяльності. У зв'язку з цим, на думку автора, для формування системи суспільного нагляду слід скористатися практичним досвідом Польщі, оскільки вихідні умови зародження і становлення незалежного аудиту в цій країні мають спільні риси з українськими реаліями, обумовленими пострадянським минулим. Крім того, у Польщі, як і в Україні, аудит орієнтований переважно на потреби державних органів як основних користувачів аудиторських висновків. На сьогодні аудиторська діяльність

у Польщі чітко розмежована на зовнішній і внутрішній аудит, хоча на початку 2000-х років у країні не існувало чіткої відмінності між ревізією та аудитом. У 2002 р. було введено поняття внутрішнього аудиту, основне призначення якого полягає у здійсненні контрольних функцій усередині певної групи підприємств. Нагляд за діяльністю внутрішніх аудиторів виконує створений при Міністерстві фінансів Польщі Департамент координації фінансового контролю і внутрішнього аудиту. Внутрішньому аудиту в обов'язковому порядку підлягають суб'єкти суспільного інтересу – центральні одиниці державної адміністрації, військовий, митний і казначейський уряд, прокуратура, фонди соціального страхування та цільові фонди, урядові особи, господарюючі одиниці зі значними доходами і витратами. При цьому внутрішній аудитор не повинен брати участь в аудиторських завданнях, що можуть призвести до виникнення конфлікту інтересів або використовувати свої функції у приватних цілях. Основне регулювання й контроль аудиторської діяльності в Польщі (рис. 2) здійснюють Національна Рада Аудиторів і Міністерство фінансів Польщі, серед функцій яких є законодавче регулювання аудиту, видача дозволів на ведення діяльності у сфері аудиту, контроль за функціонуванням суб'єктів аудиту. Головною прерогативою Надзвичайного національного з'їзду професійних аудиторів, що об'єднує на професійних засадах аудиторів Польщі, є розгляд і затвердження Кодексу професійної етики аудиторів. Національна Палата Аудиторів захищає професійні інтереси суб'єктів аудиту, здійснює контроль професійної діяльності, розвиває принципи професійної етики, підтримує престиж професії аудитора в країні. Суспільний нагляд за практичною діяльністю аудиторських фірм і діяльністю Національної Палати Аудиторів здійснює Комісія з нагляду за аудитом, члени якої призначаються Міністром фінансів Польщі.

Для адаптації вітчизняного законодавства у сфері аудиту до європейських норм необхідно терміново внести зміни до чинного законодавства з регулювання аудиторської діяльності, а саме: дати чітке визначення термінів «суб'єкт аудиторської діяльності», «суб'єкти господарювання, що викликають суспільний інтерес», «не практикуєча в аудиті особа», «ключовий партнер з аудиту», «ауди-

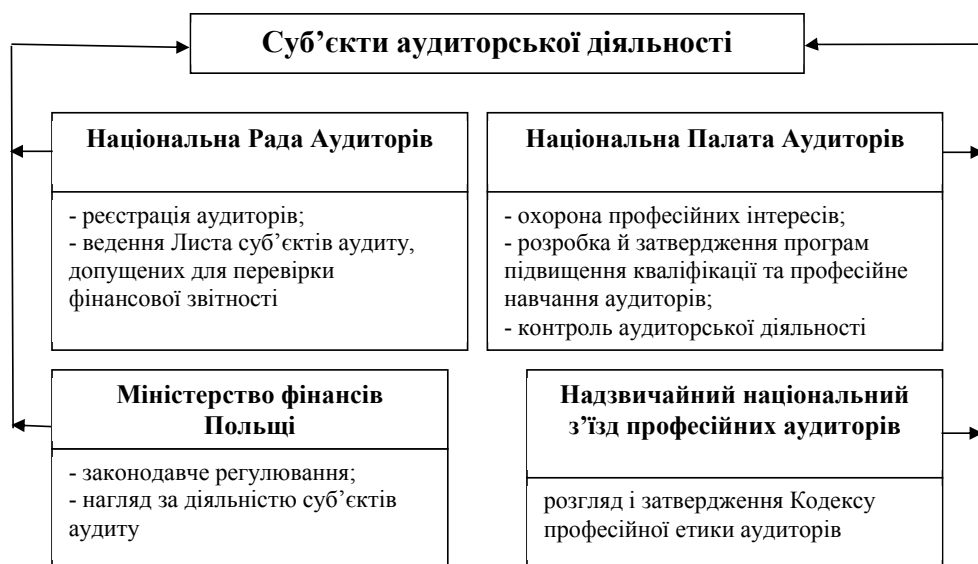

Рис.2. Регламентційна структура аудиторської діяльності в Польщі

Джерело: скомпоновано автором на підставі [10, с. 12-13]

торська мережа», «конфлікт інтересів аудитора», «внутрішній аудит», «зовнішній аудит», «обов'язковий аудит»; розмежувати сферу юрисдикції зовнішнього та внутрішнього аудиту, з наступним розробленням нормативно-правового забезпечення внутрішнього аудиту на загальнодержавному рівні; визначити структуру та повноваження органу суспільного нагляду; сформувати єдину систему вимог до професійних стандартів підготовки аудиторів і підвищення їх кваліфікації. Слід також ліквідувати практику створення державними органами декількох Реєстрів аудиторських фірм. На думку автора, Реєстр суб'єктів аудиторської діяльності має бути один, в якому за потреби слід конкретизувати інформацію про статус суб'єктів аудиторської діяльності шляхом створення окремих розділів. Функція ведення такого Реєстру та внесення змін до нього має бути виключною прерогативою Аудиторської палати України.

Унаслідок відсутності практичного досвіду на сьогодні найскладнішою проблемою залишається створення органу суспільного нагляду за аудиторською діяльністю. Серед аудиторської спільноти немає єдиного бачення розв'язання цієї проблеми. Досвід формування органу суспільного нагляду більшості європейських країн свідчить на користь застосування державних важелів, при цьому механізм саморегуляції цього процесу виключається. Відповідний орган суспільного нагляду (Правління Вищої Ради Комісаріату Аудиту у Франції, Комісія з нагляду за аудиторами в Німеччині, Наглядова Комісія Фінансового сектору в Люксембурзі, Комітет суспільного нагляду в аудиті в Хорватії, Комісія з нагляду за аудитом у Польщі) підпорядковується Уряду та є під його контролем і правовим наглядом. Ураховуючи сучасні тенденції до централізації регулювання аудиторської діяльності, в Україні слід на законодавчому рівні закріпити нинішній державний контроль у сфері аудиторської діяльності, центральним органом якого виступає Міністерство фінансів України. На цей орган покладається виконання таких функцій: координація державних органів з питань реалізації їхніх повноважень у сфері аудиторської діяльності; здійснення представницьких функцій з питань аудиторської діяльності перед суб'єктами владних повноважень інших держав; внесення на розгляд Президента України проекту Положення про Комітет суспільного нагляду за аудиторською діяльністю та кандидатури на посаду Голови цього комітету; внесення на розгляд Аудиторської палати України проектів нормативно-правових актів з питань аудиторської діяльності.

Під час створення органу суспільного нагляду слід обов'язково врахувати вимогу щодо забезпечення в його складі більшості непрактикуючих осіб. Законопроектом [9] пропонується формувати склад Комітету суспільного нагляду за аудиторською діяльністю з числа непрактикуючих осіб і практикуючих аудиторів у співвідношенні 2:1. До складу непрактикуючих осіб своїх представників делегують: Міністерство фінансів України, Національна комісія з цінних паперів і фондового ринку, Національна комісія з регулювання ринків фінансових послуг, Національний банк України, професійні громадські організації користувачів фінансової звітності, наукові та навчальні заклади. Представників з числа практикуючих аудиторів делегують професійні організації аудиторів. Комітет суспільного нагляду має статус юридичної особи і функціонує як незалежна неприбуткова організація, його фінансування здійснюється Аудиторською палатою України. Отримувати кошти безпосередньо від аудиторів та аудиторських фірм комітет не має права. Такий підхід дає змогу дотримуватися європейських стандартів суспільного нагляду за аудиторською діяльністю. Крім того, включення до складу комітету представників вказаних державних органів дає змогу, з од-

ного боку, забезпечити їхню участь у регулюванні аудиторської діяльності, з іншого – нівелює нинішню практику безпосереднього втручання у функціонування ринку аудиторських послуг через механізм видачі дозволів на проведення обов'язкового аудиту суб'єктів, що функціонують на ринку цінних паперів і фінансових послуг, шляхом ведення відповідних Реєстрів аудиторських фірм.

Нагальною проблемою залишається реформування Аудиторської палати України як основного регуляторного органу аудиторської діяльності на засадах саморегуляції. Віддаючи належне багаторічній праці членів Аудиторської палати, слід зазначити, що на сьогодні цей орган не спроможний виконувати функції головного регулятора на належному рівні, а порядок його формування та широкий спектр повноважень не відповідають вимогам сучасності. Нині Аудиторська палата України функціонує як некомерційна організація, що здійснює регуляторні, координаційні та представницькі функції від імені аудиторської спільноти України. Стратегія діяльності Аудиторської палати України [11] передбачає цілком правильні напрями розвитку аудиторської діяльності в країні, спрямовані на забезпечення зростання ринку аудиторських послуг і цінності суб'єктів аудиту та сертифіката аудитора, підвищення ролі професійних громадських організацій і об'єднань у розвитку аудиторської діяльності. Однак унаслідок недосконалої організаційної структури та сконцентрованості великої кількості повноважень в одному регуляторному органі, існує небезпека перетворення зазначених пріоритетів розвитку аудиту лише на декларацію намірів без реального втілення.

На нашу думку, варто формувати склад Аудиторської палати тільки з числа практикуючих аудиторів, яких делегує з'їзд аудиторів України. Нинішній порядок включення до складу Аудиторської палати представників державних органів на позаштатній основі є мало ефективним. Крім того, слід звзвати повноваження Аудиторської палати України шляхом виведення зі складу організаційної структури регулюючого органу Комісії з сертифікації та навчання аудиторів та Комісії з контролю якості аудиторських послуг та етики. Означені комісії повинні обиратися з'їздом аудиторів України з числа практикуючих осіб, що мають певний досвід аудиторської роботи. Члени комісій виконують свої обов'язки на громадських засадах. Порядок роботи комісій визначається Положенням, яке затверджує з'їзд аудиторів України, методичне, організаційно-технічне забезпечення діяльності й фінансування здійснюється Аудиторською палатою України. Таким чином, створення органу суспільного нагляду за аудиторською діяльністю і реформування Аудиторської палати України дає змогу розмежувати функції регуляторів незалежного аудиту з максимальним наближенням до загальноприйнятих європейських стандартів.

Закріплення на законодавчому рівні державного контролю у сфері аудиторської діяльності створює певну небезпеку одержавлення сфери аудиторських послуг і втрати незалежності професійної діяльності аудиторів. На противагу надмірному державному втручання повинна бути активізована діяльність професійних організацій бухгалтерів та аудиторів з метою розроблення єдиного стратегічного орієнтира розвитку аудиторської діяльності. На сьогодні в Україні засновано кілька професійних організацій бухгалтерів та аудиторів. До найбільш відомих належать: Спілка аудиторів України (САУ), Федерація професійних бухгалтерів і аудиторів України (ФПБАУ), Рада незалежних бухгалтерів і аудиторів України (РНБА), Українська асоціація сертифікованих бухгалтерів і аудиторів України (УАСБА). Зазначені організації мають спільну мету та завдання, спрямовані на об'єднання зусиль бухгалтерів і аудиторів для сприяння реформуванню та розви-

тку бухгалтерського обліку й аудиту в Україні з урахуванням євроінтеграційних процесів, удосконалення податкового законодавства та захисту законних професійних, соціальних та інших загальних інтересів своїх членів. Наразі залучення професійних організацій до регулювання аудиторської діяльності має характер перманентної участі в обговоренні дискусійних положень нормативно-правових актів. Вагомого впливу на зміст прийнятих нормативних положень такі дискусії не мають, оскільки в Україні не запроваджена загальноєвропейська практика громадського обговорення законопроектів. Така ситуація багато в чому обумовлена інфантильністю професійних організацій у цьому напрямі, наразі сферу їхніх інтересів становлять переважно проекти різних сертифікаційних бухгалтерських програм. Однак проблему якості аудиторських послуг не можна вирішити лише шляхом повальної професійної сертифікації бухгалтерів за програмами підготовки Міжнародних професійних організацій, у яких не враховано макроекономічні рамки та специфіку ведення бізнесу в Україні. Розбудова ефективної системи контролю якості надання аудиторських послуг потребує розроблення єдиного методологічного базису якості аудиторських послуг і відпрацювання єдиної системи вимог до професійних стандартів підготовки аудиторів, підвищення їх кваліфікації. Такі завдання стратегічного виміру неможливо розв'язати без об'єднання зусиль всіх учасників ринку аудиторських послуг. Одним із варіантів концентрації практичної діяльності може стати створення асоційованого Центру якості аудиту, загальний напрям роботи якого буде полягати в підвищенні довіри до результатів аудиту за рахунок підвищення якості надаваних аудиторських послуг. Центр якості аудиту повинен виступати ланкою, що пов'язує аудиторські компанії, замовників аудиторських послуг, регуляторні органи, користувачів фінансової звітності, професійні організації бухгалтерів та аудиторів, наукові та навчальні заклади. Важливо, щоб активними учасниками цього процесу були представники аудиторських компаній «Великої четвірки», оскільки саме ці компанії формують політику розвитку аудиту у світі. Крім того, ними практично монополізовано вітчизняний ринок аудиторських послуг. Однак активної участі в розбудові аудиторської діяльності на загальноєвропейських засадах в Україні вони не беруть, процес обміну досвідом, прогресивними технологіями у сфері аудиту практично відсутній.

Висновки

Таким чином, розвиток незалежного професійного аудиту в Україні неможливий без розв'язання низки проблем, пов'язаних із регуляторним і нормативно-правовим забезпеченням аудиторської діяльності. По-перше, слід визначитися з моделлю регулювання незалежного аудиту в Україні – на державних чи професійних засадах; по-друге, залежно від обраної моделі створити орган суспільного нагляду за аудиторською діяльністю; по-третє, адаптувати вітчизняне законодавство у сфері аудиту до європейських норм; по-четверте, побудувати систему контролю якості надання аудиторських послуг, що здатна задовольняти інформаційні потреби користувачів; по-п'яте, сформувати єдину систему вимог до професійних стандартів підготовки аудиторів, підвищення їх кваліфікації. Аналіз вітчизняних законодавчих ініціатив у сфері аудиту свідчить про наявне тяжіння до державної моделі регулювання аудиторської діяльності, оскільки аудит в Україні орієнтований переважно на потреби державних органів як основних користувачів аудиторських висновків. Нівелювати ризики одержавлення незалежного професійного аудиту в Україні можливо за рахунок активної участі професійних організацій бухгалтерів і аудиторів в розробці професійних стандартів аудиторської діяльності, адаптованих до вітчизняних умов ведення бізнесу.

Література

1. Концепція змін до законодавства про аудиторську діяльність, спрямованих на підвищення якості аудиторських послуг, покращання бізнес-клімату та адаптацію до законодавства Європейського Союзу. Міністерство фінансів України; квітень 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua>
2. *Макеєва О. Л.* Інституційні чинники становлення професії аудитора в Україні / О. Л. Макеєва // Економічні науки. – Серія «Облік і фінанси». – Випуск 8 (29). – Ч. 3. – 2011. – С. 45-51.
3. *Рядська В. В.* Інституціональна парадигма аудиту в Україні : сучасний стан та напрями розвитку / В. В. Рядська // Проблеми економіки. – 2014. – № 2. – С. 138-143.
4. *Саюн А. О.* Проблеми законодавчо-нормативного регулювання аудиторської діяльності / А. О. Саюн // Фінансовий простір. – 2011. – № 2 (2). – С. 104-109.
5. *Ільницька Л. Ю.* Актуальні проблеми регулювання аудиторської діяльності в умовах переходу на міжнародні стандарти / Л. Ю. Ільницька // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2015. – Випуск 30. – Том 1. – С. 167-169.
6. *Глуценко В. В.* Правове регулювання та методичне забезпечення аудиторської діяльності в Україні / В. В. Глуценко, І. Є. Риженко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pro-u4ot.info/index.php?section=browse&CatID=18&ArtID>
7. Аудит. Основи державного, незалежного професійного та внутрішнього аудиту : підручник / за ред. проф. В. В. Немченко, О. Ю. Редько. – К. : Центр навчальної літератури, 2012. – 540 с.
8. Закон України «Про аудиторську діяльність» від 22 квітня 1993 р. № 3125, у ред. Закону України від 14 вересня 2006 р. № 140 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3125-12>
9. Проект Закону України «Про аудиторську діяльність» від 3 квітня 2015 р. № 2534 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54644
10. *Бондар В. П.* Системи організації та регулювання аудиторської діяльності країн світу / В. П. Бондар // Міжнародний збірник наукових праць. Випуск 2 (11) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eztuir.ztu.edu.ua/4612/1/5.pdf>
11. Стратегія діяльності Аудиторської палати України на 2012-2017 роки [Електронний ресурс] // Затверджено Рішенням АПУ від 5 липня 2012 р. № 252/5 – Режим доступу : <http://www.apu.com.ua/strategiya-diyalnosti-apu>

УДК 339.137

З.М. Борисенко
*доктор економічних наук, професор,
головний консультант Інституту законодавства
Верховної Ради України*

Регулювання природних монополій як фактор економічної безпеки

Досліджено світовий досвід і вітчизняну практику формування та організації діяльності державних органів регулювання природних монополій. Зокрема розглянуто питання теорії, методів державного регулювання та напрями законотворення в зазначеній сфері. Висвітлено проблеми створення та реорганізації національних комісій регулювання електроенергетики, житлово-комунального господарства, транспорту та зв'язку в Україні.

Ключові слова: природні монополії, економічна безпека, конкуренція, зловживання монополієм становитиме, методи державного регулювання природних монополій, комісії регулювання природних монополій.

З.Н. Борисенко
*доктор экономических наук, профессор,
главный консультант Института законодательства
Верховной Рады Украины*

Регулирование природных монополий как фактор экономической безопасности

Исследован мировой опыт и отечественная практика формирования и организации деятельности государственных органов регулирования природных монополий. В частности рассмотрены вопросы теории, методов государственного регулирования и направления законотворчества в названной сфере. Освещены проблемы создания и реорганизации национальных комиссий регулирования электроэнергетики, жилищно-коммунального хозяйства, транспорта и связи в Украине.

Ключевые слова: природные монополии, экономическая безопасность, конкуренция, злоупотребление монопольным положением, методы государственного регулирования природных монополий, комиссии регулирования природных монополий.

Z.M. Borysenko
*Doctor of Economic Sciences, Prof.,
Lead Consultant of Institute of Legislation
of Verkhovna Rada of Ukraine*

Natural Monopolies' Regulation as an Economic Security Factor

The article studies world experience and local practices in the formation and organization of state regulatory agencies' activities in natural monopoly sphere. In particular, theoretical issues, methods of state regulation and directions of law-making are covered. The article also highlights the issues of establishing and re-organization of national electricity, utilities, transports and communication regulatory commissions in Ukraine.

Key words: natural monopolies, economic security, competition, abuse of monopoly power, state regulation of natural monopolies, natural monopoly regulatory commissions.

Постановка проблеми

Зловживання природними монополіями своєю ринковою владою є нині серйозною загрозою економічній безпеці як більшості суб'єктів господарювання, так і країни загалом. В умовах відсутності конкуренції надавачі монопольних послуг нерідко завищують ціни на них, нав'язують неправомірні вимоги, а споживачі, не маючи вибору, змушені миритися з їхньою зухвалою поведінкою. Регулювання природних монополій у більшості розвинених країн світу є важливим напрямом державного управління. Ефективне використання тривалого і достатньо успішного досвіду в цій сфері є нагальним завданням України на найближчу перспективу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Серед науковців, які досліджували проблеми регулювання природних монополій, слід назвати В. Базилевича, О. Бакалінську [1], А. Бузгаліна, А. Бутиркіна [4], Г. Демзеца [3], А. Кутиркіна, В. Венгера, Г. Грігоряна, Я. Жаліло, А. Колганова, В. Кривуцького, Л. Кузьменко, Н. Малахову, Г. Филюк, В. Цапеліка, Я. Чума-

кова, А. Юданова. Водночас значна частина питань цієї проблеми потребує вивчення. Актуальність проблем регулювання природних монополій, їх важливість для економічної безпеки як окремих підприємств, так і для безпеки держави в цілому зумовили вибір теми дослідження.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

При вивченні проблем регулювання природних монополій науковці насамперед намагаються досліджувати питання теорії, загальні складні практичні ситуації на конкретних монопольних ринках, а також проблеми розроблення й удосконалення загальних правил гри на цих ринках. Однак невідішкеними залишаються законодавчі, організаційні, фінансові, кадрові та інші питання створення й ефективної діяльності комісії регулювання природних монополій, які досить давно й успішно працюють у відповідній сфері державного регулювання в розвинених країнах світу. Цю статтю присвячено аналізу світового досвіду та вітчизняної практики формування і діяльності державних органів регулювання природних монополій.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження світового досвіду регулювання природних монополій і проблем його становлення в Україні. В умовах формування ринкової економіки це є одним з основних напрямів забезпечення економічної безпеки держави.

Виклад основного матеріалу дослідження

У більшості країн світу держави докладають чимало зусиль для недопущення створення монополій. Однак є випадки, коли монополістична організація виробництва є обґрунтованою. У такому разі застосовується не боротьба з монополією, а державний контроль. Світовий досвід доводить, що в більшості розвинених країн держава здійснює жорстке регулювання природних монополій.

Природна монополія – це особливий стан ринків, які мають дві характерні ознаки. Перша пов'язана з технологією виробництва і транспортуванням товарів. Природна монополія існує там, де ефект масштабу виробництва настільки великий, що одна фірма може забезпечувати ринок, маючи нижчі витрати, ніж кілька конкуруючих фірм. Друга ознака пов'язана з особливостями попиту. Продукція природних монополій задовольняє життєво необхідні потреби населення й підприємців і, як правило, не може бути замінена товарами інших галузей економіки.

Слід мати на увазі, що тільки частина видів господарської діяльності, здійснюваної в таких галузях, як газова промисловість, електроенергетика, залізничний транспорт і зв'язок, насправді належить до природної монополії. Деякі види господарської діяльності в цих сферах потенційно можуть ефективно функціонувати і в умовах конкуренції. Наприклад, виробництво як в електроенергетиці, так і в газовій промисловості, на відміну від транспортування й розподілу ресурсів, об'єктивно не є природною монополією.

Якщо для ринків природних монополій характерною є відсутність конкуренції, то на суміжних ринках природними повинні бути конкурентні відносини. Наприклад, на ринках надання послуг із перевезення вантажів і пасажирів, що є суміжними зі сферою природної монополії, можуть розвиватися два види конкуренції: конкуренція між різними видами транспорту і конкуренція між підприємствами в межах однієї галузі транспорту [1, с. 330].

Здебільшого особливості функціонування природних монополій пов'язані з мережевою організацією виробництва. Цілісна мережа, що охоплює великі

території й має диспетчерські служби, коштує дорого. Висока капіталомісткість у поєднанні з тривалим терміном окупності витрат створює непереборні бар'єри для нових капітальних вкладень. Тому ці сфери не дуже привабливі для окремих інвесторів, оскільки їм це не під силу. Отже, держава змушена брати цю функцію на себе, адже природні монополії є переважно стратегічними об'єктами.

Водночас бути природним монополістом вигідно. Коли споживач не має вибору, він змушений платити будь-яку ціну за потрібну йому послугу. Унаслідок цього монополісти часто зухвало поведуться щодо споживача: завищують ціни, знижують якість продукції, нав'язують не вигідні умови договору, непотрібні споживачеві товари тощо. До того ж ці явища мають масовий характер, оскільки стосуються широких верств населення. Тому, урахувавши роль цієї сфери в забезпеченні добробуту населення, її ключове місце в економіці країни, з одного боку, та потенційні можливості для зловживань – з іншого, держава повинна приділяти їй особливу увагу. Якщо в галузях, де можлива конкуренція, держава спрямовує зусилля на її захист, а перша вже сама регулює ціни, якість товарів, обсяги їх виробництва, то у сфері природних монополій ці показники безпосередньо регулюються спеціальними державними органами [2, с. 96].

У світовій практиці існує кілька форм державного регулювання природних монополій: пряме державне регулювання, торги за франшизу (організація конкурсів за вхід на монопольний ринок), цінова дискримінація тощо. Найбільш поширена форма – пряме державне регулювання, яке здійснюється через визначення тарифів чи техніко-технологічних нормативів діяльності. Тут, однак, виникають проблеми розроблення об'єктивних нормативів. Зокрема, важко визначити реально необхідні витрати, оскільки виробники монопольних послуг часто включають у собівартість витрати, що повинні здійснюватися за рахунок прибутку. Тому орієнтація на собівартість продукції в такому разі часто не може бути достатньою основою розроблення тарифів.

Інший спосіб регулювання – *торги за франшизу* (право на здійснення відповідної діяльності). Оскільки контракт заключають із тим виробником, який пропонує кращі умови, то конкуренція тут організується у формі конкурсу. Проведення конкурсів на вхід у галузь природної монополії уперше теоретично проаналізував англійський економіст Е. Чедвік не моє виділення. Його дослідження реанімовано наприкінці 60-х років відомим американським економістом Г. Демзетом [3, с. 55-65]. Однак ефективну конкуренцію за вхід на ринок можна організувати не завжди. Зокрема, її обмежують великий розмір і безповоротний характер витрат на участь у конкурсі. Крім того його учасники нерідко домовляються між собою, також багато що залежить від суб'єктивних рішень фахівців регулюючих органів. Тому на практиці ліцензування не змогло стати гідною заміною регулюванню рівня цін.

Ще одним способом регулювання є встановлення дискримінаційних цін, що може використовуватися як самим монополістом, так і суспільством. Держава може встановлювати тарифи, які знижуються, для соціально незахищених груп населення. Прикладом диференційованого підходу може бути практика встановлення вищих тарифів на електроенергію, газ, послуги зв'язку, комунальні послуги для підприємств і організацій та знижених тарифів – для громадян. Застосовуються також різні тарифи залежно від часу надання послуг протягом доби, тижня, року. Практика цінової дискримінації може бути застосована й у разі торгів за франшизу.

Можлива альтернатива перерахованим видам регулювання – збереження

державної власності на підприємства. Це, зокрема, мало місце в деяких країнах Європи після Другої світової війни, коли було націоналізовано цілі галузі виробництва. Якщо замість приватної монополії, націленої на одержання прибутку, функціонує державне підприємство, то колектив, який не отримує вигоду від зростання цін, зосереджує більше уваги на якості послуг і не зацікавлений викручувати руки споживачеві. Однак і такий спосіб регулювання має багато недоліків.

Загалом світова практика свідчить, що найефективнішим напрямом реформування природних монополій є приватизація з наступним державним регулюванням цін та окремих параметрів виробництва. Найефективнішим типом взаємодії держави і природних монополій є поєднання розвитку підприємницької ініціативи, заснованої на приватній власності, з жорстким державним регулюванням вартісних і технологічних параметрів їхньої діяльності.

Пряме державне регулювання у вказаних сферах зазвичай здійснюється шляхом створення спеціальних комісій регулювання природних монополій. Так, у США вказані комісії почали створювати ще в позаминулому столітті. Першим таким органом була Комісія з транспорту та торгівлі між штатами, створена 1887 року (згодом названо Комісією з торгівлі між штатами). На неї було покладено повноваження регулювання залізниць, автомобільних перевезень, деяких видів річкових і морських перевезень. У 1934 р. створено Федеральну енергетичну комісію, яка, крім електроенергетики, регулює операції з газом і трубопроводи, а також Федеральну комісію зі зв'язку, яка відповідає за телефонний зв'язок, кабельне телебачення, радіо і телеграф. У 1936 р. створено Федеральну морську комісію, а в 1938 р. сформовано Управління цивільної авіації [4, с. 5].

Комісії розглядають пояснення сторін, гласно проводять попередні слухання, приймають зважені рішення. Як правило, компанії, які діють у галузях природних монополій, не націоналізуються, а належать приватним особам. Здебільшого вони незалежні від держави в питаннях організації виробництва, прийняття інвестиційних рішень тощо. Державне регулювання стосується переважно тих параметрів їх діяльності, які безпосередньо впливають на інтереси споживача: рівень цін, обсяг виробництва, межі ринків збуту, вимоги до якості вироблених товарів.

У багатьох країнах Європи регулювання природних монополій здійснювалося на інших принципах. Після Другої світової війни в низці західноєвропейських країн було прийнято рішення про націоналізацію і реприватизацію природних монополій. Цими державними корпораціями керували міністерства. Пізніше, при збереженні державної форми власності, їх стали передавати в користування незалежним державним або приватним компаніям [4, с. 6].

Однак наприкінці 70-х років ХХ ст. громадськість стала проявляти незадоволеність низькою якістю послуг природних монополій, високими витратами на їх регулювання й поганими його результатами. Стверджувалося, що ринкові сили тут не виправдано заблоковані державою і відбувається це не в останню чергу через тиск самих монополістів, зацікавлених у збереженні свого монопольного становища. У результаті такої критики уряди багатьох держав були змушені проводити реформи, прагнучи задіяти ринкові механізми в регулюванні природних монополій і зняти суттєве навантаження з державного бюджету.

Наприклад Велика Британія має розвинену систему регулюючих органів у сферах природних монополій. Це, зокрема, Відомство з питань ринків газу й електроенергії, Управління з питань ринків послуг водопостачання, Управління

з питань регулювання залізниць, Управління з питань телекомунікацій, окремі комісії з питань поштових послуг, цивільної авіації, радіозв'язку тощо. Особливістю цієї країни є те, що органи, які відповідають за конкурентну політику, і зазначені регулюючі органи мають паралельні повноваження застосування конкурентного законодавства [5, с. 6].

У Росії з метою регулювання зазначеної сфери було прийнято закон «Про природні монополії» [6]. Після чого на підставі Указу Президента РФ №1194 від 29 листопада 1995 р. державне регулювання природних монополій у сферах транспортування нафтопродуктів по магістральних трубопроводах; транспортування газу по трубопроводах; послуг з передачі електричної та теплової енергії стала здійснювати Федеральна енергетична комісія (ФЕК), визначена як федеральний орган виконавчої влади з регулювання природних монополій у зазначених галузях. Крім того було створено Федеральні служби з регулювання природних монополій на транспорті та в галузі зв'язку. До реформи органів виконавчої влади частину повноважень цих органів було покладено також на Міністерство з антимонопольної політики та підтримки підприємництва (МАП). На рівні регіонів зазначені функції виконували регіональні енергетичні комісії та територіальні управління МАП. Регулювання послуг систем електро-, тепло-, газо-, водопостачання, водовідведення й каналізації, які перебувають у муніципальній власності, було передано органам місцевого самоврядування [7, с. 100].

Відповідно до Указу Президента РФ №314 від 9 березня 2004 р. «Про систему та структуру федеральних органів виконавчої влади» в результаті реформування ФЕК створено Федеральну службу з тарифів, якій було також передано функції МАП у частині регулювання тарифів на послуги електричного та поштового зв'язку, а також функції Мінекономрозвитку РФ з регулювання низки цін. Колишні функції ФЕК з прийняття нормативних правових актів було передано Міністерству економічного розвитку та торгівлі. Функції з контролю та нагляду у сфері енергетики було передано Федеральній антимонопольній службі (ФАС). На відміну від ФЕК, де Правління складалося лише з посадовців цієї комісії, у ФСТ рішення приймаються Правлінням, у яке входять також представники інших відомств. [8]

На сьогодні ФСТ є федеральним органом виконавчої влади з регулювання природних монополій, який здійснює державне регулювання цін (тарифів) у електроенергетиці, нафтогазовому комплексі, транспорті та зв'язку. Крім того, ФСТ відповідає за інші ціни, які підлягають державному регулюванню в РФ. Серед повноважень цієї комісії є, зокрема, формування та ведення реєстру суб'єктів природних монополій, щодо яких здійснюється державне регулювання і контроль.

В Україні з метою регулювання зазначеної сфери було прийнято закон «Про природні монополії» №1682-III від 20 квітня 2000 року. Його приймали дуже складно. Проект закону передали до Парламенту ще в 1995 р., однак сили, зацікавлені у збереженні неконтрольованості цієї сфери, намагались усіляко перешкодити його прийняттю. Поки закон обговорювали, АМК України ініціював прийняття серії указів президента, спрямований на здійснення необхідних зрушень у сфері природних монополій. Зокрема, Указом Президента України №738 від 8 грудня 1994 р. було створено Національну комісію, що здійснювала державне регулювання у сфері енергетики.

Законом визначено напрями діяльності, які повинні регулюватися державою, та суміжні з ними ринки, а також органи регулювання. Зокрема було встановлено, що суб'єктами державного регулювання у сфері природних монополій є комі-

сії, які є державними колегіальними органами, що утворюються та ліквідуються Президентом України. Такі комісії підпорядковуються Президенту України та підвітні Верховній Раді. У законі, однак, не сказано, які саме комісії повинні бути створені, але визначено їх типові завдання, функції, повноваження, процедурні питання роботи. Зокрема, встановлено, що комісії контролюють правила підприємництва у відповідних сферах; видають ліцензії; формують цінову політику й визначають умови доступу споживачів до послуг природних монополій; ведуть реєстри суб'єктів природних монополій тощо.

Слід зазначити, що в процесі прийняття закону відбулося багато дискусій щодо необхідності створення таких комісій. Окремі фахівці вважали це передчасним. Їх підтримували представники суб'єктів господарювання, діяльність яких після прийняття закону повинна була регулюватися відповідними комісіями. Це стало перешкодою прийняття закону, тому потрібно було шукати компроміси. У результаті з'явилися поступки, які надовго затягнули процес створення комісій. Так, у ст. 4 зазначено, що у випадках, встановлених законом, регулювання природних монополій може також здійснюватися органами виконавчої влади й органами місцевого самоврядування. Тут же встановлено, що в разі спрямованості діяльності суб'єктів природних монополій на задоволення потреб окремого регіону (як це зазвичай буває), функції регулювання можуть бути делеговані обласним адміністраціям.

Хоча після прийняття закону очікувався початок функціонування комісій із транспорту та зв'язку, а основні положення щодо Національної комісії з питань регулювання зв'язку, наприклад, були внесені в закон «Про поштовий зв'язок» (№2759-III від 4 жовтня 2001 р.) і закон «Про телекомунікації» (№1280-IV від 18 листопада 2003 р.), однак питання остаточно не вирішено й досі.

На засіданні Кабінету Міністрів України ще 15 січня 2003 р. було ухвалено проекти указів Президента України «Про національну комісію регулювання зв'язку» та «Про національну комісію регулювання транспорту». Зазначалося, що з утворенням цих комісій буде запроваджено прозорий механізм формування тарифів на послуги монополій у сфері транспорту та зв'язку, удосконалено ліцензійну діяльність, а також зведено до мінімуму факти порушень конкурентного законодавства. Реалізація схем, закладених у ці укази, повинна була забезпечити збалансування інтересів суспільства, суб'єктів природних монополій і споживачів. На жаль, ці укази так і не були підписані президентом. Пізніше комісію з регулювання зв'язку створили Указом Президента України №943/2004 від 21 серпня 2004 р., однак вона так і не запрацювала в повну силу, оскільки мали місце суперечки з приводу того, хто саме повинен її створювати і кому вона повинна підпорядковуватися.

Якщо в червні 2004 р. ст. 12 закону «Про внесення змін до Закону України «Про радіочастотний ресурс України» було проголошено, що «органом регулювання у сфері користування радіочастотним ресурсом України є Національна комісія з питань регулювання зв'язку (НКРЗ), яка утворюється відповідно до Закону України «Про телекомунікації». То, вже у жовтні 2004 р. в цей закон було внесено зміни, у яких визначалося, що комісія «здійснює повноваження НКРЗ у повному обсязі лише до 1 січня 2005 р.». Відповідно було скасовано 1 бюджетне фінансування діяльності цієї комісії.

Чинною редакцією законів України «Про телекомунікації» (ст. 17) та «Про поштовий зв'язок» (ст.8) визначено, що поряд з органом державного управління у відповідній сфері, ефективність функціонування ринку послуг повинна забезпечувати національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері

зв'язку та інформатизації. Це відповідає вимогам ст. 24 закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо національних комісій, що здійснюють державне регулювання природних монополій, у сфері зв'язку та інформатизації, ринків цінних паперів і фінансових послуг» (№3610-VI від 7 липня 2011 р.), яким слова «Національна комісія з питань регулювання зв'язку» (НКРЗ) замінено словами «національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації».

Слід зауважити, що вказані зміни відбувалися не лише на папері. Реально руйнувалися паростки важливого напрямку державного регулювання, які так важко пробивали собі шлях у законодавче поле (звільняли людей, відбирали приміщення, знищували нормативну документацію та перші підсумки розслідувань виявлених порушень).

Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації, створено Указом Президента України №1067/2011 від 23 листопада 2011 року. Цим же указом було затверджено Положення про комісію, згідно з яким НКРЗІ є державним колегіальним органом, підпорядкованим Президенту України та підзвітним Верховній Раді України. Комісія є органом державного регулювання у сфері телекомунікацій, інформатизації, користування радіочастотним ресурсом і надання послуг поштового зв'язку. У визначеній сфері НКРЗІ здійснює повноваження органу ліцензування, дозвільного органу, регуляторного органу та органу державного нагляду.

Згідно з Указом Президента України №1068/2011 від 23 листопада 2011 р. було призначено голову комісії та її членів. Однак склад комісії весь час змінюється. Нового голову та членів було призначено вже менш ніж через 3 роки Указом Президента України №479/2014 від 17 травня 2014 р. (до речі, це зроблено всупереч вимогам чинної конституції, яка не передбачає таких повноважень президента). Через рік голову і склад комісії було знову змінено відповідно до Указу Президента України №627/2014 від 28 липня 2014 року, а через місяць одного зі звільнених членів комісії призначено знову. Така непостійність у кадровій політиці та законодавчому врегулюванні вимог до діяльності державного органу не може сприяти налагодженню його ефективної роботи.

Аналогічною є ситуація у сфері регулювання житлово-комунального господарства. Національну комісію з цих питань було створено Указом Президента України №1073/2011 від 23 листопада 2011 року. Однак і цей державний орган встиг попрацювати менше 3 років і був ліквідований указом президента 27 серпня 2014 року. Його чомусь було об'єднано з Національною комісією, що здійснювала державне регулювання у сфері енергетики, створеної ще 1994 року. Тобто комісія, яка була створена задовго до прийняття закону «Про природні монополії» і встигла напрацювати тривалий практичний досвід, була реорганізована шляхом об'єднання з комісією регулювання житлово-комунального господарства, що по суті своєї діяльності є окремим напрямом державного регулювання. Виконання службових повноважень по кожному з цих двох напрямів, очевидно, вимагає призначення фахівців різного професійного спрямування, які у свою чергу, повинні вільно орієнтуватися у відповідному законодавчому полі, що певною мірою теж відрізняється одне від одного. На нашу думку, доцільність такої реорганізації є досить сумнівною.

Стосовно комісії регулювання транспорту варто зазначити, що досі тривають дискусії про необхідність її функціонування. На наше переконання, такі комісії потрібні не тільки загалом у галузі, а й повітряному, морському, залізничному транспорту тощо.

Висновки

Протягом 15 років після прийняття закону «Про природні монополії» комісії, які повинні були жорстко регулювати цю сферу, фактично не запрацювали на повну силу. Регулюючі функції в такій ситуації у відповідних галузях в межах своїх повноважень і можливостей здійснюють центральні та місцеві органи влади, Антимонопольний комітет України, суди тощо. Громадський контроль намагаються здійснювати об'єднання споживачів.

Це свідчить, що на сьогодні в Україні не створено достатньо ефективну систему, яка надійно захищала б споживачів від зловживань природних монополістів. Працюють лише окремі елементи такої системи. Тому виявляється й припиняється лише невелика частина порушень, які завдають непоправної шкоди суспільству і становлять серйозну загрозу економічній безпеці як окремих суб'єктів господарювання, так і державі в цілому.

Література

1. Бакалінська О. О. Конкурентне право : навчальний посібник / О. О. Бакалінська. – К. : Національний торгово-економічний університет, 2010. – 388 с.
2. Борисенко З. М. Державне регулювання природних монополій / З. М. Борисенко // Управління сучасним містом. – 2002. – № 7. – С. 96-106.
3. Demsetz H. (1968) Why Regulate Utilities. 11 Journal of Law and Economics. – P.55-65.
4. Бутыркин А. Проблемы реформирования естественных монополий / А. Бутыркин // Мировая экономика и международные отношения, 2003. – № 12. – С. 3-11.
5. Борисенко З. М. Основи конкурентної політики : Підручник / З. М. Борисенко. – К. : Таксон, 2004. – 704 с. – (Ex professo)
6. Федеральный закон о естественных монополиях [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fas.gov.ru/documents/documentdetails.html?id=426>
7. Борисенко З. М. Конкурентна політика держави : Підручник / З. М. Борисенко. – К. : Університет економіки та права «КРОК», 2013. – 272 с.
8. История создания федерального регулирующего органа в России [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fstrf.ru/about/activity/17>

УДК 336.7:338.1

В.Я. Голюк

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту,
Університет економіки та права «КРОК»*

Моделювання зв'язку реальної процентної ставки, ВВП та інфляції в країнах з різним рівнем розвитку

У статті подано результати моделювання лінійного зв'язку динаміки показників реальної процентної ставки, ВВП та інфляції в постсоціалістичних і розвинутих країнах у 1991-2014 роках. Виокремлено спільні риси такого взаємозв'язку, характерні для груп постсоціалістичних і розвинутих країн.

Ключові слова: лінійний зв'язок, коефіцієнт кореляції, реальна процентна ставка, ВВП на душу населення, дефлятор ВВП.

В.Я. Голюк

*кандидат экономических наук,
доцент кафедры финансов, бухгалтерского учета и аудита,
Университет экономики и права «КРОК»*

Моделирование связи реальной процентной ставки, ВВП и инфляции в странах с разным уровнем развития

В статье изложены результаты моделирования линейной связи динамики показателей реальной процентной ставки, ВВП и инфляции в постсоциалистических и развитых странах в 1991-2014 годах. Выделены общие черты такой связи, характерные для групп постсоциалистических и развитых стран.

Ключевые слова: линейная связь, коэффициент корреляции, реальная процентная ставка, ВВП на душу населения, дефлятор ВВП.

V.Y. Holiuk

*Ph.D., Associate Professor of Finance,
Accounting and Auditing Department,
«KROK» University*

Modeling linear relationship of real interest rate, GDP and inflation dynamics in countries of different level of development

The results of the analysis of the linear relationship between real interest rate, GDP and inflation in post-socialist and developed countries in 1991-2014 are presented in the article. Common features of a typical relationship for developed and post-socialist countries were defined.

Keywords: linear relationship, correlation coefficient, real interest rate, GDP per capita, GDP deflator.

Постановка проблеми

Світова фінансова криза, що розпочалася з іпотечної кризи в США, актуалізувала питання впливу відсоткових ставок на рівень ділової активності господарюючих суб'єктів. Фахівці з монетарної політики розділилися на тих, хто вбачає у відсотковій політиці Федеральної Резервної Системи основну причину кризи, і тих, хто обґрунтовує вплив інших факторів. Це дослідження є спробою дати відповідь на питання щодо впливу рівня відсоткових ставок на розвиток національних економік.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідження впливу відсоткової політики держави на її економічне зростання було і залишається актуальним питанням як для України, так і для інших країн. Одним із перших науковців, хто запропонував використовувати збільшення обсягу грошової маси з метою стимулювання економічного розвитку, був Дж. Лоу [1, с.13]. Він обґрунтовував доцільність збільшення грошової маси зростаючими потребами національного господарства.

Здатність центрального банку стимулювати ефективний попит за допомогою

збільшення пропозиції грошей є однією з центральних ідей кейнсіанської теорії. У центрі кейнсіанської моделі перебуває регулюючий вплив держави на норму процента за кредит з метою стимулювання інвестицій як важливий антициклічний захід, а не боротьба з інфляцією. Остання, за визначенням Кейнса, навіть необхідна як додатковий генератор ефективного попиту. Натомість, головною ідеєю теорії М. Фрідмана є цінова стабілізація за рахунок контролю над пропозицією грошової маси, для вдосконалення кредитно-грошової політики центрального банку [2, с. 642].

Провідну роль монетарної політики у формуванні економічного циклу обґрунтовували С. Лойд [3, с. 290], Е. де Лавеле [3, с. 291], Д. Мілль [3, с. 322], Ч. Ліндберг [4], Дж. Стігліц [5, с. 37], Р. Левін, Н. Лоайза, Т. Бек [6] та багато інших дослідників. Так, М. Туган-Барановський визначав важливу роль кредиту у формуванні економічних циклів, однак не вважав його визначальним [3, сс. 217, 315]. Дослідженню впливу грошово-кредитної політики на економічний розвиток України присвячені роботи А. Гальчинського [2, с. 300], В. Грушка [7], О. Дзюблюка [8], А. Мороза, М. Пуховкіної [9], В. Степанюка [10], І. Румика [11], В. Шевчука [12] та багатьох інших.

Процентна політика уряду проявляється не через номінальну, а через реальну процентну ставку, яка впливає на реальний сектор шляхом підвищення чи зниження інвестиційної активності підприємств. Зокрема, зниження процентної ставки призводить до здешевлення кредитних ресурсів, що сприяє притоку інвестицій у реальний сектор економіки, а в майбутньому призводить до зростання ВВП [13, с. 27].

Дослідник Т. Коїву, проаналізувавши дані 25 країн із перехідними економіками за період 1993-2000 рр., підтвердила важливу роль банківського сектору в зростанні економіки. Було встановлено, що суттєвий зв'язок між зростанням обсягів кредитування та зростанням ВВП відсутній [12, с. 53]. деякі американські вчені обґрунтували гіпотезу про негативний вплив фінансового сектору на економічне зростання, якщо обсяг кредитів приватному сектору перевищує 100% ВВП [14, с. 53]. З огляду на зазначені обставини, проблема впливу ринкової відсоткової ставки на економічне зростання держави потребує подальших досліджень.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

У науковому світі все ще немає єдиної позиції щодо ступеня впливу облікової ставки центрального банку на економічне зростання та обставин, за яких цей вплив був би максимально ефективним. Щодо дієвості цього монетарного інструменту в постсоціалістичних країнах спостерігаються певні відмінності від економічно розвинутих країн. Оскільки рівень реальної відсоткової ставки значно залежить від облікової політики центрального банку, аналіз зв'язку реальної відсоткової ставки та ВВП допоможе просунути в розумінні можливостей монетарної політики уряду.

Формулювання цілей статті

Завданням дослідження є моделювання зв'язку реальної процентної ставки та показників економічного зростання, зокрема, показників ВВП на душу населення, а також рівня інфляції в постсоціалістичних та економічно розвинутих країнах.

Вклад основного матеріалу дослідження

Мета дослідження полягає у з'ясуванні зв'язку між трьома макроекономічними показниками: реальною процентною ставкою, ВВП та інфляцією в країнах

колишнього СРСР у період 1991-2014 років. Для порівняння було обрано ще дві групи країн – постсоціалістичні країни Європи, які не входили до СРСР, та країни, що віднесені до групи розвинутих згідно з класифікацією МВФ. З переліку досліджуваних країн було виключено ті, які протягом досліджуваного періоду зазнали суттєвих змін (Югославію, держави, які утворилися на її території, та країни зони євро), міста-держави (Гонконг і Сінгапур), які через свої особливості не є належною базою для порівняння досліджуваної групи країн, а також країни, дані по яких були неповними чи взагалі відсутніми (Литва, Казахстан, Угорщина, Узбекистан та Туркменістан). Загалом дослідження було проведено на базі даних за 28 країнами. Унаслідок відсутності даних у окремих роках у деяких країнах дослідження було проведено не за 1991-2014 рр., а за такі періоди: по Азербайджану – за 1999-2014 рр., Білорусі – за 1993-2014 рр., Вірменії – за 1995-2014 рр., Грузії – за 1996-2014 рр., Данії – за 1991-2002 рр., Естонії – за 1996-2014 рр., Киргизії – за 1996-2014 рр., Латвії – за 1996-2014 рр., Молдові – за 1996-2014 рр., Новій Зеландії – за 1999-2014 рр., Польщі – за 1991-2006 рр., Росії – за 1995-2014 рр., Румунії – за 1994-2014 рр., Словаччині – за 1993-2008 рр., Таджикистану – за 1997-2014 рр., Україні – за 1993-2014 рр., Чехії – за 1993-2014 роки.

Базою дослідження були такі показники зазначених країн:

- реальна процентна ставка – щорічна позикова відсоткова ставка, з урахуванням інфляції за дефлятором ВВП;
- валовий внутрішній продукт (GDP) на душу населення, на базі постійних ринкових цін у місцевій валюті;
- інфляція, за дефлятором ВВП (GDP implicit deflator).

У цьому дослідженні було використано метод кореляційно-регресійного аналізу. Показники динаміки реальної процентної ставки, ВВП на душу населення та дефлятора ВВП були проаналізовані на наявність лінійної залежності за допомогою коефіцієнта кореляції Пірсона. За наявності двох вибірок даних, (x_1, \dots, x_m) та (y_1, \dots, y_m) , коефіцієнт кореляції розраховується за формулою (1):

$$r_{xy} = \frac{\sum_{i=1}^m (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{\sqrt{\sum_{i=1}^m (x_i - \bar{x})^2 \sum_{i=1}^m (y_i - \bar{y})^2}}, \quad (1)$$

де \bar{x} , \bar{y} – вибіркові середні [15].

Було побудовано функції лінійної регресії та розраховано коефіцієнти кореляції, які допомогли визначити ступінь і знак кореляції досліджуваних змінних. Розрахунки виконано за допомогою Microsoft Excel. У табл. 1 подано результати аналізу лінійного зв'язку динаміки показників реальної процентної ставки та динаміки показників ВВП на душу населення та інфляції в країнах колишнього СРСР за 1991-2014 роки.

Результати дослідження демонструють невисокий ступінь кореляції досліджуваних змінних, про що свідчать невисокі значення коефіцієнта кореляції. Показник кореляції по Азербайджану та Естонії є незначним. Знак кореляції змінних (для тих країн, де зв'язок значущий) є переважно від'ємним, окрім Білорусі та Таджикистану. Від'ємний знак кореляції свідчить про те, що зростання реальної процентної ставки супроводжується зниженням ВВП на душу населення і навпаки. Отриманий результат відповідає загальноновизнаному уявленню про аналізований зв'язок.

Зв'язок реальної процентної ставки з дефлятором ВВП є значно вищим, про що свідчать відповідні значення коефіцієнта кореляції. Виняток становить лише Киргизія, де зв'язок цих змінних узагалі відсутній. У більшості випадків, окрім

**Кореляція реальної процентної ставки, обсягу ВВП
на душу населення і дефлятора ВВП у країнах колишнього СРСР**

Держава	Кореляція реальної процентної ставки і ВВП на душу населення		Кореляція реальної процентної ставки і дефлятора ВВП	
	Коефіцієнт кореляції	Знак кореляції	Коефіцієнт кореляції	Знак кореляції
Азербайджан	0,0866	кореляція відсутня	0,9711	негативний
Білорусь	0,4876	позитивний	0,8274	негативний
Вірменія	0,3730	негативний	0,6142	негативний
Грузія	0,5827	негативний	0,2040	негативний
Естонія	0,0557	кореляція відсутня	0,7630	негативний
Киргизія	0,5976	негативний	0,0825	кореляція відсутня
Латвія	0,2468	негативний	0,7969	негативний
Молдова	0,2081	негативний	0,6076	негативний
РФ	0,5920	негативний	0,5864	позитивний
Таджикистан	0,6811	позитивний	0,7037	негативний
Україна	0,1792	негативний	0,8047	негативний

Джерело: складено автором на основі [16]

РФ, спостерігається від'ємна кореляція, тобто зростання реальної процентної ставки відбувається при зниженні темпів інфляції. Результати цієї частини аналізу перебувають у площині загальноприйнятих уявлень про взаємозв'язок реальної відсоткової ставки та рівня інфляції. Несподіваний результат аналізу даних по Росії є наслідком впливу показників дефлятора ВВП першої половини 1990-х років. У багатьох постсоціалістичних країнах протягом цього періоду мали місце процеси гіперінфляції, боротьба з якими проводилася й шляхом підвищення облікової ставки. Позитивний знак кореляції реальної процентної ставки та дефлятора ВВП був забезпечений кількома високими значеннями цих змінних, що характеризували 1995 і 1996 роки. Якщо провести аналіз, що не враховує даних за ці роки, то знак кореляції буде від'ємним, як і у решти країн групи колишнього СРСР. Це дає змогу зробити висновок, що при дослідженні тенденцій розвитку економіки держав колишнього СРСР за допомогою методу кореляційно-регресійного аналізу слід урахувувати, що значення окремих показників трансформаційного періоду 90-х років можуть суттєво вплинути на кінцевий результат дослідження і призвести до хибних висновків щодо загальних тенденцій розвитку.

У табл. 2 подано результати аналізу показників рівня реальної процентної ставки, ВВП на душу населення і дефлятора ВВП у постсоціалістичних країнах, що не входили до СРСР, за 1991-2014 роки.

Результати аналізу за даними постсоціалістичних країн, що не входили до СРСР, виявляють ті ж тенденції, що і для групи країн колишнього СРСР. Виявлено досить низький ступінь залежності між цими показниками, а у Болгарії кореляція взагалі відсутня. Знак кореляції у Польщі та Словаччині – від'ємний, як і у більшості інших постсоціалістичних країн. У Чехії та Румунії кореляція позитивна. Позитивна кореляція даних по Румунії є наслідком впливу великих

**Кореляція реальної процентної ставки, ВВП на душу населення
і дефлятора ВВП у постсоціалістичних країнах, що не входили до СРСР**

Держава	Кореляція реальної процентної ставки і ВВП на душу населення		Кореляція реальної процентної ставки і дефлятора ВВП	
	Коефіцієнт кореляції	Знак кореляції	Коефіцієнт кореляції	Знак кореляції
Болгарія	0,0400	кореляція відсутня	0,5845	негативний
Польща	0,1962	негативний	0,0387	кореляція відсутня
Румунія	0,2672	позитивний	0,8455	негативний
Словаччина	0,1170	негативний	0,3723	негативний
Чехія	0,4267	позитивний	0,8504	негативний

Джерело: складено автором на основі [16]

значень реальної відсоткової ставки в 1994 та 1997 рр.: -20,3166% і -30,2382% відповідно. Якщо провести аналіз без урахування цих даних, то зв'язок є несуттєвим. Це ж стосується аналізу кореляції процентної ставки та дефлятора ВВП у Румунії. Кореляція ставки і ВВП по Чехії не зумовлена такими окремими даними, як це було у Румунії. Пошук причин такого знака кореляції потребує більш детального аналізу як економічної політики Чехії загалом, так і її монетарної політики зокрема. У будь-якому разі, ідеться про невисокий ступінь кореляції.

Ступінь кореляції рівня реальної процентної ставки і дефлятора ВВП значно вищий порівняно з кореляцією процентної ставки і ВВП на душу населення. Знак кореляції є від'ємним. Ця тенденція загалом збігається з результатами по решті постсоціалістичних країн та з теоретичними уявленнями про монетарну політику. Виняток становить Польща, де кореляція між досліджуваними змінними взагалі відсутня.

У табл. 3 подано результати аналізу кореляції показників реальної процентної ставки і обсягу ВВП на душу населення та реальної процентної ставки і дефлятора ВВП у економічно розвинутих країнах за 1991-2014 роки. На відміну від двох попередніх груп країн, ступінь залежності між показниками процентної ставки та ВВП у групі розвинутих країн більш значний, що свідчить про їхні ширші можливості використовувати облікову політику з метою регулювання рівня ділової активності. Кореляція, як і у двох попередніх групах, негативна.

Ступінь кореляції показників реальної процентної ставки і дефлятора ВВП у групі розвинутих країн не такий високий, як у постсоціалістичних. Лише у чотирьох країн – Австралії, Данії, Новій Зеландії та Норвегії – коефіцієнт кореляції перебуває на рівні вище 0,5. У чотирьох країнах з групи розвинутих кореляція між досліджуваними змінними взагалі відсутня. Як і в більшості постсоціалістичних країн, показники країн розвинутої економіки мають переважно негативний знак кореляції (окрім Великої Британії). Напрямок кореляції у Великій Британії пояснюється високим значенням дефлятора ВВП у 1991 р. – 6,563%, не характерним для решти досліджуваного періоду. Якщо побудувати функцію на основі даних за період 1992-2014 рр., то кореляція буде відсутня. Такі результати аналізу дають змогу зробити припущення щодо переважно монетарного характеру інфляції в постсоціалістичних країнах і немонетарного – у економічно розвинутих країнах.

**Кореляція реальної процентної ставки, ВВП на душу населення
і дефлятора ВВП у економічно розвинутих країнах**

Держава	Кореляція реальної процентної ставки і ВВП на душу населення		Кореляція реальної процентної ставки і дефлятора ВВП	
	Коефіцієнт кореляції	Знак кореляції	Коефіцієнт кореляції	Знак кореляції
Австралія	0,8036	негативний	0,6948	негативний
Велика Британія	0,7382	негативний	0,1432	позитивний
Данія	0,9274	негативний	0,5893	негативний
Ізраїль	0,3730	негативний	0,0728	кореляція відсутня
Ісландія	0,2540	негативний	0,1058	кореляція відсутня
Канада	0,8192	негативний	0,4773	негативний
Нова Зеландія	0,3905	негативний	0,7876	негативний
Норвегія	0,5915	негативний	0,8825	негативний
Південна Африка	0,4540	негативний	0,2610	негативний
США	0,5657	негативний	0,0742	кореляція відсутня
Швейцарія	0,7714	негативний	0,2905	негативний
Японія	0,6535	негативний	0,0700	кореляція відсутня

Джерело: складено автором на основі [16]

Висновки

Аналіз продемонстрував досить високий ступінь залежності між показниками процентної ставки та ВВП у розвинутих країнах. Водночас цей зв'язок для постсоціалістичних країн, як правило, є незначним. Це свідчить про ширші можливості розвинутих країн проводити ефективну процентну політику з метою впливу на економічне зростання. Дослідження лінійного зв'язку процентної ставки та дефлятора ВВП продемонструвало незначний ступінь взаємозалежності змінних у розвинутих країнах, натомість у постсоціалістичних країнах цей зв'язок був значно стійкішим. Це дає змогу зробити припущення про переважно монетарний характер інфляції в постсоціалістичних країнах та про вплив немонетарних факторів інфляції в розвинутих країнах. У подальших дослідженнях можливий пошук нелінійних залежностей між досліджуваними змінними.

Література

1. Юхименко П. І. Теорія монетаризму : навчальний посібник [текст] / П. І. Юхименко. – К. : Кондор, 2008. – 378 с.
2. Гальчинський А. С. Теорія грошей : навчальний посібник [текст] / А. С. Гальчинський. – К. : Основи, 1996. – 413 с.
3. Туган-Барановский М. И. Периодические промышленные кризисы [текст] / М. И. Туган-Барановский. – М. : «Директмедиа Паблишинг», 2008. – 479 с.
4. Lindberg C.A. Economic Pinch [Online] [text] / Lindberg C. A., – The Noontide Press, 1922. – 250 pp. – Available at: <http://www.scribd.com/doc/193051973/Lindbergh-The-Economic-Pinch>
5. Стиглиц Дж. Крутое пике [текст] / Стиглиц Дж. – М. : Эксмо, 2011. – 510 с.
6. Levine R., Loayza N., Beck T. Financial Intermediation and Growth: Causality and Causes [text] // Journal of Monetary Economics. – 2000. – 46 (1). – pp. 31-77.
7. Грушко В. І. Суперечності сучасної фінансової системи [текст] / В. І. Грушко // Вчені

записки Університету економіки та права «КРОК»: Серія «Економіка». – К., 2010. – Вип. 22. – С. 28-33.

8. Дзюблюк О. Стратегія монетарної політики Національного банку України та її вплив на економічний розвиток [текст] / О. Дзюблюк // Вісник НБУ, 2008. – № 1. – С. 8-15.

9. Мороз А. М. Центральний банк і грошово-кредитна політика: підручник [текст] / А. М. Мороз, М. Ф. Пуховкіна, М. І. Савлук та ін.; за ред. Мороза А. М. і Пуховкіної М. Ф. – К.: КНЕУ, 2005. – 556 с.

10. Степанюк Є. В. Ризики кредитної експансії в Україні на досвіді країн центральної та східної Європи [текст] / Є. В. Степанюк // Вісник Української академії банківської справи. – 2008. – № 2 (25).

11. Румик І. І. Вдосконалення системи грошового обігу в Україні [текст] / І. І. Румик // «Вчені записки Університету економіки та права «КРОК»: Серія «Економіка». – К., 2010. – Вип. 22. – С. 66-74.

12. Шевчук В. Вплив передбачуваних і непередбачуваних компонент пропозиції грошової маси на динаміку промислового виробництва та інфляції [текст] / В. Шевчук // Вісник НБУ, 2008. – № 6. – С. 8-14.

13. Тарасов В. Влияние процентной политики на реальный сектор экономики [Електронний ресурс] / В. Тарасов // Банкаускі веснік. – 2003. – Кастрычнік. – Режим доступу : <http://www.nbrb.by/bv/articles/602.pdf>

14. Чікіта І. Еластичність попиту на кредити як фактор підвищення впливу банківської системи на економічне зростання [текст] / І. Чікіта // Вісник НБУ, 2013. – № 8. – С. 52-56.

15. Майборода Р. Є. Регресія: лінійні моделі: навчальний посібник [текст] / Р. Є. Майборода – К., Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2007. – 296 с.

16. Мировой атлас данных [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://knoema.ru/WBWDIGDF2015Aug/world-development-indicators-wdi-september-2015?action=export>

УДК 331.526

О.С. Лисюк

*аспірант кафедри аграрного менеджменту,
Вінницький національний аграрний університет*

Особенности регионального рынка труда Винниччины

У статті розглянуто деякі проблеми зайнятості населення Винниччини на тлі загальнонаціональних. Запропоновано підхід до систематизації заходів з підвищення рівня зайнятості.

Ключові слова: ринок праці, зайнятість, безробіття, заходи стимулювання зайнятості населення.

А.С. Лысюк

*аспирант кафедры аграрного менеджмента,
Винницкий национальный аграрный университет*

Особенности регионального рынка труда Винниччины

В статье рассмотрены некоторые проблемы занятости населения Винниччины на фоне общенациональных. Предложен подход к систематизации мероприятий по повышению уровня занятости населения.

Ключевые слова: рынок труда, занятость, безработица, мероприятия по стимулированию занятости населения.

O.S. Lysiuk
Postgraduate Student
Agrarian Management Department
Vinnitsia National Agrarian University

Peculiarities of Vinnytsia regional labor market

The article considers some employment problems of the Vinnytsia region population on the background of national employment problems. An approach to the systematization of measures to increase the employment rate of the population is proposed.

Keywords: labor market, employment, unemployment, measures to promote employment.

Постановка проблеми

Ринок праці є важливим елементом національної економіки, на якому робоча сила є товаром, об'єктом власності особливого ваду. Однак функціонування ринку праці передбачає складну систему регулювання та соціального захисту населення. Найважливішими макроекономічними індикаторами економіки України є рівень зайнятості населення. Більшість із економістів схиляються до думки, що зайнятість оцінюється за кількістю людей, які мають роботу, що приносить їм дохід у грошовій чи інших формах.

Зайнятість населення забезпечується державою шляхом проведення активної соціально-економічної політики, спрямованої на задоволення потреби в добровільному виборі виду діяльності та стимулювання нових робочих місць і розвитку підприємництва [1, с. 231].

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблема зайнятості аналізується в працях багатьох вітчизняних учених, таких як О.М. Алимов, М.І. Долішній, С.І. Бандура [1], О.А. Грішнікова [2], С.М. Лихолат, Е.М. Лібанова, Л.С. Лісогор [3], Г.Ю. Швидка [2]. Згадані науковці досліджували питання зайнятості та ринок праці здебільшого на рівні економіки в цілому, меншою мірою аналізуючи питання регіонального розвитку.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Важливою частиною вище зазначеної проблеми є дослідження стану та особливостей функціонування регіональних ринків праці та ідентифікація наявних проблем цих ринків і чинників їх розвитку в сучасних умовах. Визначення економічних індикаторів оцінки процесів зайнятості та безробіття, що притаманні регіональним ринкам праці. В цій роботі планується дослідити ринок праці на прикладі ринку Вінниччини, оцінити рівень зайнятості населення цього регіону за галузями та сферами економічної діяльності і визначити можливі шляхи покращення ситуації у сфері зайнятості.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження регіонального ринку праці на прикладі ринку Вінниччини, оцінювання рівня зайнятості за галузями та визначення можливих шляхів оптимізації зайнятості.

Виклад основного матеріалу дослідження

Соціальна сутність зайнятості відображає потребу людини в самовираженні, а також задоволенні матеріальних потреб через дохід, отриманий за працю. Від-

повідно до Закону України «Про зайнятість населення» до зайнятого населення належать громадяни нашої країни, які проживають на її території на законних підставах, а саме:

- працюючі за наймом на умовах повного або неповного робочого дня (тижня) на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форм власності, міжнародних та іноземних організаціях в Україні та за кордоном;
- самостійно забезпечені роботою, включно з підприємцями, особами, зайнятими індивідуальною трудовою діяльністю, творчою діяльністю, членами кооперативів, фермерами та членами родин, які беруть участь у виробництві;
- обрані, призначені або затверджені на оплачувану посаду в органах державної влади, чи в суспільних об'єднаннях;
- призвані на службу в Збройних силах, прикордонних, внутрішніх, залізничних військах, органах безпеки та внутрішніх справ;
- зайняті професійною підготовкою, перепідготовкою та підвищенням кваліфікації з відривом від виробництва, навчанням у денних загальноосвітніх школах, середніх спеціальних і вищих навчальних закладах;
- зайняті вихованням дітей, доглядом за хворими, інвалідами та громадянами похилого віку;
- працюючі громадяни інших держав, які тимчасово перебувають в Україні і виконують функції, не пов'язані із забезпеченням діяльності посольств і місій [2, с. 163].

Диференціація регіональних ринків праці спричинена нерівномірністю соціально-економічного розвитку регіонів, зокрема обсягами наявного ресурсного та виробничого потенціалів і ефективністю його використання. Це зумовлює різні можливості щодо врегулювання попиту і пропозиції робочої сили, породжує регіональні диспропорції за показниками безробіття.

У Вінницькій області вирішення проблеми зайнятості є важливою складовою регіональної політики та регіонального розвитку. Галузевий розріз працевлаштування та його динаміку в області подано в таблиці. За даними таблиці, кількість працевлаштованих різко скоротилась у 2009 та у 2013 роках. Це було спричинено економічними кризами. Спаду зазнали всі галузі, однак найбільше – добувна й переробна промисловість, будівництво, транспорт і зв'язок, операції з нерухомістю і навіть торгівля. Найменшого скорочення зазнала соціальна сфера, а саме освіта та охорона здоров'я.

Зайнятість у сільському господарстві, яка могла б стати домінуючою в розвитку регіону, також не стала. Чисельність зайнятих у цій галузі зросла на 1957 осіб за 3 роки, що становить 18%. Для покращення ситуації у сфері зайнятості Вінницького регіону необхідно передбачити заходи з формування динамічного та гнучкого ринку праці, підвищення рівня його інституціоналізації та організованості. Для цього варто створити розгалужену мережу інститутів ринку праці, поліпшити її фінансування, кадрове та інформаційне забезпечення. Регулювання праці доречно здійснювати за такими принципами [3]:

- забезпечення рівних можливостей усім громадянам у реалізації права на працю і вільний вибір виду діяльності;
- сприяння ефективній зайнятості, що запобігає безробіттю, створення нових робочих місць та умов для розвитку підприємництва;
- створення умов для трудової мобільності, формування орієнтації людей на безперервне вдосконалення професійної майстерності, готовність до перенавчання в разі необхідності.

У Вінницькій області є величезні можливості для підвищення рівня зайнятос-

**Динаміка працевлаштування не зайнятих трудовою діяльністю
громадян за видами економічної діяльності**

	Усього працевлаштовано	у тому числі										
		Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	Промисловість	з неї			Будівництво	Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів і предметів особистого вжитку	Діяльність транспорту та зв'язку	Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг і надання послуг підприємцям	Освіта	Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги
				Добувна промисловість	Переробна промисловість	Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води						
2004	41468	11376	12437	333	11377	727	1339	6569	268	1892	1225	1893
2005	44121	12902	12969	222	12122	625	1242	7251	409	1782	1439	1586
2006	46291	14559	13231	317	12248	666	1377	7723	520	1999	1389	1581
2007	46713	15767	12849	412	11802	635	1386	7580	520	1986	1389	1471
2008	46530	17189	10581	248	9557	776	1418	8215	513	2150	1177	1506
2009	30648	12226	6637	119	5857	661	917	4560	406	1046	1150	1106
2010	32628	10807	6985	167	6267	551	1003	6833	495	1405	1298	971
2011	34409	12408	7389	209	6627	553	1108	5934	483	1308	1350	1349
2012	34475	12764	7610	192	6848	570	1109	4955	625	1241	1445	1402
2013	20404	13577	7274	188	6877	563	988	4556	612	1332	1690	1256

Джерело: [4]

ті шляхом розвитку приватного підприємництва, малого та середнього бізнесу, сфери послуг, фермерства та всієї ринкової інфраструктури. Державна політика зайнятості населення залежить від темпів і характеру ринкових перетворень. Вона передбачає систему адаптації різних категорій незайнятого населення до вимог ринку праці, а також систему соціального захисту безробітних та осіб з обмеженою конкурентоспроможністю.

За даними Держкомстату, чисельність зайнятого населення Вінницької області віком 15-70 років за 2014 р. зменшилася порівняно з 2013 р. на 6,1% і становила 661,6 тис. осіб. Рівень зайнятості населення зменшився з 59,6% до 56,3% (середній по Україні – 56,6%). Рівень безробіття економічно активного населення, визначений за методологією Міжнародної організації праці, збільшився з 8,4% до 10,5% (середній по Україні – 9,3%), у тому числі населення працездатного віку – з 9,2% до 11,1% (середній по Україні – 9,7%) [8].

Ситуація з зайнятістю у Вінницькій області є значно гірша ніж в середньому

по Україні. З цього можна зробити висновок, що в області переважає населення пенсійного віку та існують перешкоди для активного розвитку ринку праці в регіоні.

Частина підприємств продовжує запроваджувати режим неповної зайнятості працівників. За 2014 р. кількість працівників, які перебували у відпустках без збереження заробітної плати, становила 1,9 тис. осіб, або 0,6% середньооблікової кількості штатних працівників. Кількість працівників, які працювали в режимі скороченого робочого дня (тижня), становила 31,2 тис. осіб, або 10,5% середньооблікової кількості штатних працівників.

Державне регулювання зайнятості населення повинно спиратися на такі заходи:

- сприяння ефективній зайнятості, запобігання безробіттю, створення нових робочих місць на державних підприємствах і забезпечення умов для розвитку підприємництва;
- добровільність громадян щодо вибору сфери діяльності й робочого місця;
- дотримання комплексності заходів з регулювання зайнятості населення;
- підтримка працездатних громадян у працездатному віці, які потребують соціального захисту;
- забезпечення заходів запобіжного характеру з регулювання зайнятості населення та відтворення робочих місць;
- гарантування зайнятості, шляхом збереження робочих місць і модернізації професійних компетентностей.

Потребує вдосконалення система інформації щодо вакансій, передусім завдяки створенню інтегрованої бази даних, що містила б інформацію про потребу підприємств у кадрах за професіями та кваліфікаційними розрядами, а також дані про кількість наявних і необхідних робочих місць за категоріями персоналу [3, с. 276]. Слід поліпшити інформаційне обслуговування молодіжного сектору ринку праці шляхом періодичної підготовки та доведення до учнів і студентів інформації про потребу підприємств у робочій силі, необхідність продовжувати навчання та одержання професії, конкурентоспроможної на ринку праці, проводити спеціалізовані (галузеві) та регіональні (міжгалузеві) ярмарки вакансій, забезпечувати розвиток ринку профорієнтаційних послуг для молоді (інформаційних, діагностичних, консультативних тощо).

Висновки

Метою державних і регіональних програм зайнятості є сприяння зайнятості населення, задоволення потреб громадян у праці.

Державні й територіальні програми зайнятості населення повинні бути спрямовані на:

- попередження зростання рівня безробіття і його зниження шляхом підвищення економічної зацікавленості підприємств і організацій у створенні додаткових робочих місць, переважно з гнучкими формами зайнятості;
- удосконалення системи відтворення робочої сили одночасно зі збільшенням кількості робочих місць, поліпшенням професійної орієнтації, підвищенням кваліфікації працівників та ефективності використання трудових ресурсів;
- захист безробітних та їхніх сімей від негативних наслідків безробіття і забезпечення зайнятості громадян, які потребують соціального захисту та не спроможні конкурувати на ринку праці;
- формування кадрової, матеріальної, інформаційної, статистичної, фінансової та науково-методичної бази державної служби зайнятості;

- заходи сприяння зайнятості населення, яке проживає в сільській місцевості.

У програмах, розроблених в Україні, містяться конкретні заходи щодо створення відповідного правового, організаційного та методичного забезпечення політики зайнятості за такими напрямками:

- формування механізму диференційованого підходу до збереження робочих місць;

- створення механізмів реалізації політики зайнятості в загальнонаціональних програмах (зокрема, програмах громадських робіт, сприяння зайнятості молоді, відродження села тощо);

- регулювання трудової міграції;

- забезпечення додаткових гарантій зайнятості окремим категоріям громадян;

- сприяння професійній мобільності;

- розвиток соціально-трудова відносин;

- удосконалення інформаційно-статистичної бази щодо розвитку ринку праці;

- сприяння зайнятості шляхом розвитку соціального партнерства [3, с. 279].

Для покращення ситуації на ринку праці необхідно вдосконалити роботу регіональних служб зайнятості, поліпшити їх кадрове і технічне забезпечення, запровадити єдину інформаційну систему обліку та розподілу трудових ресурсів і вільних робочих місць, створити мережу навчальних центрів, які займалися б якісною професійною підготовкою дорослого населення, активізувати пошук нової роботи безробітними.

Доцільно сприяти розширенню сфери застосування праці в сільській місцевості, розвитку підприємств з переробки сільськогосподарської продукції, підприємств торгівлі та побуту. Необхідними є підтримка і розвиток малих підприємств, підвищення рівня самозайнятості населення регіонів, що, не потребуючи високих затрат, створює додаткові робочі місця. Регіональні програми занятості повинні мати носити характер інвестиційних програм зайнятості. Вони повинні перетворитися з програми боротьби з безробіттям на комплексні програми стимулювання зайнятості.

Література

1. *Килин О. В.* Зайнятість населення та його особливості в Україні / О. В. Килин // Український державний лісотехнічний університет. – 2008. – № 15.2 – С. 230-233.

2. *Швидка Г. Ю.* Регіональні особливості ринку праці України / Г. Ю. Швидка // Проблеми ринку праці. – 2010 – № 1. – С. 160-167.

3. *Лихолат С. М.* Зайнятість населення як основний показник економічного розвитку України / С. М. Лихолат // Український державний лісотехнічний університет. – 2007. – № 17.8. – С. 275-279.

4. Основні показники ринку праці (2002-2013 рр.) – статистична інформація – Ринок праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua

5. Закон України «Про зайнятість населення» від 4 липня 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>

6. Постанова Верховної Ради України «Про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до статті 26 Закону України «Про зайнятість населення» від 3 червня 2014 р. №2883 // Сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1297-18>

7. Закон України «Про оплату праці» від 20 квітня 1995 р. № 17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/108/95>

8. Економічна активність населення Вінницької області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vn.ukrstat.gov.ua/index.php/2010-11-23-13-52-20/253--2015-/3185-2015-04-01-11-49-19.html>

УДК 330.1: 334.75.001.76

Б.М. Одягайло
*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри міжнародної економіки,
Університет економіки та права «КРОК»*

В.І. Терехов
*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри управління
фінансово-економічною безпекою,
Університет економіки та права «КРОК»*

Інформаційна складова у формуванні переваг на конкурентних ринках

У статті показано значення достовірних, оперативних і дихотомічних інформаційних чинників для отримання переваг на конкурентних ринках та генерації стратегічних альтернатив. Запропоновано алгоритм генерації альтернатив організації збуту продукції підприємства і вказано переваги які отримало конкретне підприємство від його використання в процесі діяльності на конкурентних ринках.

Ключові слова: ринкова конкуренція, раціональна поведінка, достовірна інформація, конкурентна стратегія, нанотехнології, біотехнології, інформаційні технології, когнітивні технології, світогосподарські відносини.

Б.М. Одягайло
*доктор экономических наук, профессор,
професор кафедры международной экономики,
Университет экономики и права «КРОК»*

В.И. Терехов
*доктор экономических наук, профессор,
професор кафедры управления
финансово-экономической безопасностью,
Университет экономики и права «КРОК»*

Информационная составляющая при формировании преимуществ на конкурентных рынках

В статье показано значение достоверных, оперативных и дихотомических информационных факторов для получения преимуществ на конкурентных рынках и генерации стратегических альтернатив. Предложен алгоритм генерации альтернатив организации сбыта продукции предприятия и указаны преимущества, которые получило конкретное предприятие от его использования в процессе деятельности на конкурентных рынках.

Ключевые слова: рыночная конкуренция, рациональное поведение, достоверная информация, конкурентная стратегия, нанотехнологии, биотехнологии, информационные технологии, когнитивные технологии, мирохозяйственные отношения.

B.M. Odyagaylo
*Doctor of Economics, Professor,
Professor of the Department of foreign trade and logistics,
University of Economics and Law “KROK”*

V.I. Terekhov
*Doctor of Economics, Professor,
Professor of the Department of financial-economic security,
University of Economics and Law “KROK”.*

Information component in shaping advantages in competitive markets

The article shows the importance of reliable and operational factors dichotomous information to obtain advantages in competitive markets and generating strategic alternatives. The algorithm for generation of alternatives the organization of sales and shows the benefits received from the particular enterprise of its use in the normal course of business on competitive markets.

Keywords: market competition, rational behavior, reliable information, competitive strategy, nanotechnology, biotechnology, information technology, cognitive technologies, world economic relation.

Постановка проблеми

Підприємства на сучасному етапі ринкової конкуренції потребують достовірної, оперативної та дихотомічної інформації про конкурентів для виявлення нових, перед усім специфічних переваг на конкурентних ринках і створення сприятливих умов для подальшої роботи. Ця обставина актуалізує проблему дослідження ролі інформаційної складової у формуванні переваг діяльності на конкурентних ринках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Сучасні підходи до обґрунтування ролі інформаційного фактора в розвитку конкурентного середовища розглядалися та обґрунтовувалися ще на початку ери інформатизації відомими закордонними вченими, такими як Р. Кроуфорд [8], Д. Молген [9], В. Ніколсон [10] та іншими. Фундаментальні дослідження щодо інформатизованого розвитку сучасного постіндустріального суспільства проводили М. Кастельс, [3], М. Портер [6] та інші. Значний внесок у дослідження цієї проблеми зробили відомі вітчизняні науковці, які показували значення інформаційного фактора для довгострокового економічного зростання національної економіки. Українська наука представлена групою вчених, флагманом якої був Б. Кваснюк [4].

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

На сьогодні інформація посіла домінуюче місце в організації національного господарства і тому стає зрозумілою міра її винятковості. Унікальність інформації як виробничого фактора обумовлена закладеною в ній дихотомією поширеності й рідкості, невичерпності й скінченності. Жодна з раніше відомих умов виробництва не відрізнялася подібним поєднанням відповідних властивостей і характеристик. Поглиблений аналіз цих властивостей інформації та їхнього впливу на ринкову конкуренцію залишався поза увагою науковців.

Формулювання цілей статті

Сучасні умови ведення бізнесу характеризуються посиленням конкурентного тиску, що актуалізує пошук достовірних джерел інформації для аналізу конкурентної ситуації в галузі та прогнозування реакції конкурентів на її зміну. Метою статті є вирішення проблем інформаційного забезпечення щодо конкурентних переваг на ринках національних економік. Саме дихотомічний підхід, на наш погляд, дає змогу проаналізувати передумови підсилення інформаційних процесів і механізми їхнього впливу на ринкову конкуренцію.

Виклад основного матеріалу дослідження

Підприємництво неможливе без конкуренції. Ринкова конкуренція – це боротьба за обмежений обсяг платоспроможного попиту споживачів, що ведеться фірмами на доступних їм сегментах ринку. Наведене визначення досить умовне, однак воно включає низку важливих моментів для розуміння суті справи. По-перше, йдеться про ринкову конкуренцію, тобто безпосередню взаємодію фірм на ринку. По-друге, конкуренція ведеться за обмежений обсяг платоспроможного попиту. По-третє, ринкова конкуренція розвивається тільки на доступних сегментах ринку. До основних об'єктів конкурентного аналізу, за визначенням відомого американського економіста М. Портера, належать майбутні цілі, поточна стратегія, уявлення, потенційні можливості [6]. Раціональна поведінка учасників ринку формується лише завдяки використанню повної та симетричної інформації, яка може бути легально чи нелегально отримана. Органічне поєднання такої інформації дає змогу суб'єкту господарювання об'єктивно оцінити конкурентну ситуацію в галузі та виробити раціональну поведінку на її зміну.

Отримання достовірної інформації може набувати всіляких форм, у тому числі й таких, як викрадення або збір чужої інформації, тобто шпигунство. Особам, які займаються підприємництвом, уже доводилося зіштовхуватися з цією проблемою. З одного боку, вони змушені захищати свої секрети (цінну інформацію), а з іншого – намагаються заволодіти секретами конкурента, щоб мати перевагу в ринковому протиборстві. За оцінкою експертів, щорічна втрата американського бізнесу від викрадення виробничих і торговельних секретів перевищує 4 млрд дол. [2, с. 280]. Отже, проблема отримання достовірної та конкурентно-підсилюючої інформації на ринку не проста, однак занадто важлива й породжує низку складних похідних проблем.

Інформація й знання завжди використовувалися у виробництві, але саме сьогодні, коли вони посіли домінуюче місце в організації економіки національного господарства, стає зрозумілою міра їх винятковості. Є кілька причин того, що інформація не має властивості рідкості.

По-перше, хоча в товарному господарстві інформація може виступати об'єктом власності й обміну, і в цій якості її поширення може обмежуватися й здійснюватися на умовах, обумовлених правами власності на неї, це стосується лише досить специфічних її видів і залишає широкі можливості для поширення інформації, на основі якої генеруються нові знання [9]. По-друге, споживання інформації тотожно формуванню нового знання. Як відзначають дослідники, «знання розширюються й саморегулюються..., вони нарощуються в міру використання. Таким чином, в економіці знань рідкість ресурсів замінена на їхню поширеність» [8, с. 11]. Отже, очевидно, що поширення інформації тотожно її самозростанню, що виключає застосування до цього феномена поняття рідкості. По-третє, до інформації не може бути застосована така характеристика, як споживання у тради-

ційному його розумінні. Використання інформації сприяє появі нової інформації, не перешкоджаючи іншим членам суспільства синхронно застосовувати її для власних цілей. Інформація «довговічна й зберігає вартість після використання... Знання... можуть бути використані не тільки особистістю, що досягла їх, а й тими, хто ознайомився з інформацією, що їх складає» [10, с. 286]. По-четверте, сучасна технологічна революція зробила інформацію найбільше легко тиражованим благом, створення додаткової кількості якого вимагає витрат, що прагнуть до нуля й покладених здебільшого на самого її споживача.

З огляду на це деякі дослідники дійшли висновку, що «інформація має характеристики суспільного блага» [10, с. 286]. Таким чином, сама розповсюджуваність і певного роду нелімітованість інформації обумовлює неможливість вартісної оцінки як її самої, так і похідних продуктів. Інформація має й іншу властивість, на яку набагато рідше звертають увагу. Говорячи про невичерпність і безмежність інформації й знань, учені не бачать того, що виробництво й споживання інформації – це об'єктно-суб'єктний процес. Це означає, що потенційно інформація може бути доступна величезній кількості людей, але водночас не бути реально засвоєна ними. Споживання інформації не обмежує можливостей її використання іншими членами суспільства, однак сам процес її споживання обумовлений наявністю в людини специфічних когнітивних здібностей, які в поєднанні з обсягами інформації мотивують поведінку індивідів.

Цю властивість інформації називають її вибірковістю [1, с. 96-100]. Однак варто підкреслити, що вона може бути розглянута не стільки як заперечення рідкості, скільки як її вищий прояв. Не рівень доходів або суспільне становище, а світовідчуття, психологічні характеристики, здатності до узагальнень, пам'ять та інше – усе те, що зазвичай називають інтелектом і що не може бути придбане з тією легкістю, з якою привласнюється матеріальне багатство, є лімітуючим чинником, що реально дає змогу користуватися доступною всім інформацією лише обмеженій кількості людей, що стають її справжніми власниками. Уперше в історії умовою власності виявляється не право розпоряджатися благом, а здатність ним скористатися, і люди, що досягли цих можливостей, природно становлять домінуючу страту нового суспільства і мають іншу поведінкову мотивацію.

Дослідник А. Олійник пропонує розглядати тип поведінки як функцію двох змінних: ступеня жорсткості когнітивних обмежень і ступеня повноти інформації, що використовується для прийняття рішення (рис. 1). При цьому «обсяг інформації, що використовується, залежить від витрат на її пошук, з чого виходить, що в кінцевому підсумку йдеться про когнітивні обмеження і обсяг витрат на пошук інформації» [5, с. 271].

Як видно з рис. 1, з просуванням від афективної поведінки до цілераціональної процедури прийняття рішень ускладнюється за рахунок збільшення обсягу інформації й удосконалення її обробки. При цьому йдеться не тільки про кількісну різницю: інформація стає неоднорідною, а процедура її обробки включає все більшу кількість елементів. Так, уся інформація, необхідна для афективної поведінки, міститься в зовнішньому стимулі і прямо впливає на поведінку за моделлю «стимул – реакція». У разі цілераціональної поведінки індивіда необхідна інформація про ресурси, можливості, інтереси, цілі, завдання.

Отже, зростання ролі й значення інформації як фактора виробництва радикально модернізує процес утворення витрат виробництва. Незважаючи на те що матеріальні носії інформації легко тиражуються, люди, які володіють нею, за-

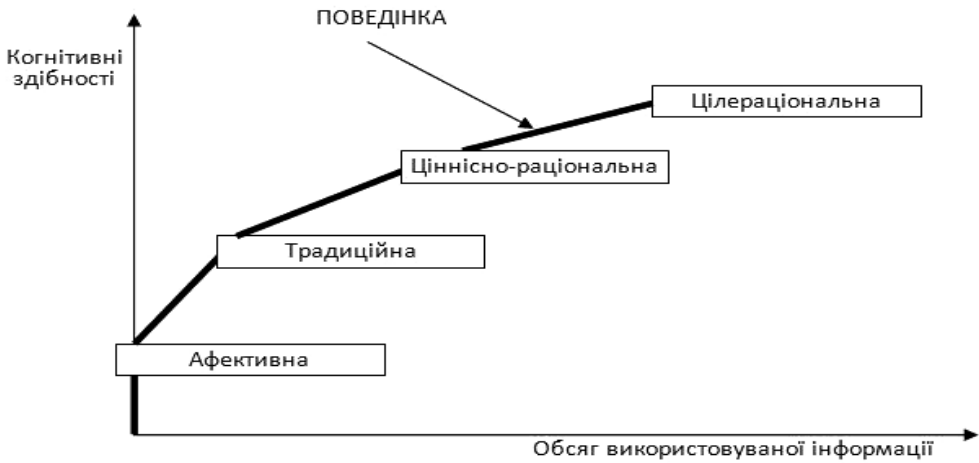

Рис. 1. Типи поведінки

Джерело: за класифікацією авторів на основі дослідження [5]

лишаються унікальними й невідтворюваними. Витрати на поширення матеріалізованої інформації досить невеликі й можуть бути ідентифіковані. Натомість цінність закладеного в носіях інформаційного знання не може бути визначена навіть приблизно. У цій ситуації має місце радикальна зміна фундаментальних основ традиційних вартісних оцінок.

В умовах, коли інформація й знання – ці сутності, що не одержують адекватної об’єктивізації поза людиною, яка володіє ними, – стають основним виробничим фактором, проблема вартості втрачає свій колишній економічний характер і декою мірою стає соціологічною й навіть психологічною, а отже, конкурентною проблемою. У такому разі варто розвивати дослідження у сфері розроблення інформації як специфічного блага і найважливішого фактора сучасного виробництва, оскільки інформація, активізуючись, впливає на економічні системи радикально й здатна показати принципово нові, поки що не відомі й не передбачені результати. Розглядаючи інформацію як фактор виробництва, маємо на увазі не лише сукупність відомостей і даних, а можливості безпосереднього впровадження в людині, що володіє відповідними методами та знаннями [4]. Інформація та знання виступають основним чинником успішної конкурентної боротьби на сучасному ринку товарів і послуг (рис. 2).

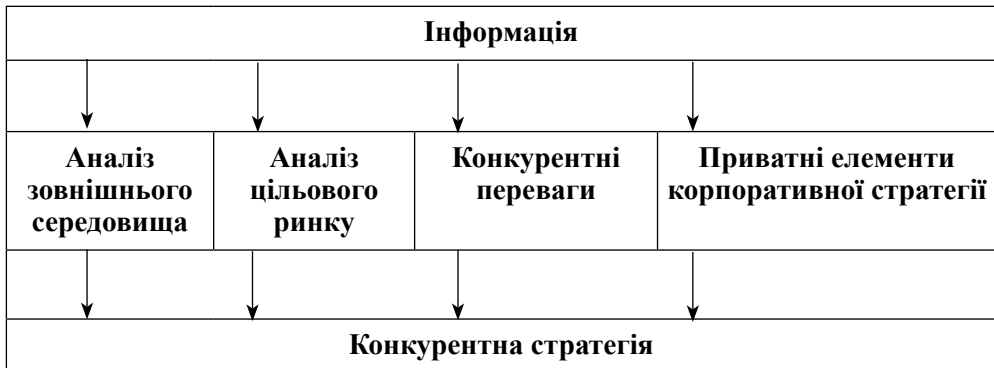

Рис. 2. Структура інформації для вироблення конкурентної стратегії

Джерело: за класифікацією авторів на основі дослідження [4]

Інформація із зовнішніх джерел надходить в організацію під час аналізу зовнішнього середовища та цільового ринку. Вона дає змогу оцінити вплив, який чиниться на фірму комерційними (конкуренти), політичними, соціальними, економічними і регулюючими (держава) силами. Паралельно з цим усередині фірми циркулюють потоки інформації, що впливають на формування конкурентних переваг. Вони виникають з аналізу витрат і функціонального прибутку, а також з аналізу технологічних можливостей організації. Інформація, що стосується процесу формування конкурентних переваг, дає змогу отримати об'єктивну картину відносного конкурентного становища організації на ринку. Нарешті, три вищевказані інформаційні потоки впливають на формування приватних елементів корпоративної стратегії (розроблення цінової та виробничої стратегії, стратегії розподілу).

Зовнішня інформація проникає в організацію через різні функціональні підрозділи і на різних рівнях управління. При цьому, одного разу потрапивши у внутрішнє середовище фірми, інформація може або безперешкодно в ній циркулювати, або мати обмежений рух, або взагалі стати секретною. Вона також може залишитися без уваги як нерелевантна. Для успішного досягнення стратегічних цілей і тактичних завдань фірма повинна відстежувати всі можливі джерела потрапляння інформації у внутрішнє середовище і забезпечувати її максимальне використання. Це може відбутися тільки в тому разі, якщо всі зацікавлені сторони всередині організації отримують своєчасний доступ до релевантних інформаційних джерел. У сприятливому випадку аналіз і використання інформації стають інтерактивним процесом, у якому беруть участь як представники керівництва, так і співробітники всіх рівнів управління.

Існують два основні підходи до формування конкурентних переваг. Перший заснований на зниженні витрат на виробництво та інших операцій фірми, що дає змогу встановлювати нижчі ціни на свої продукти. На тлі інших конкурентів, що діють на ринку і не мають можливості забезпечити настільки ж низькі ціни при збереженні норми прибутку і якісних характеристик продуктів, аналогічний продукт фірми, що має таку можливість, є кращим для споживачів. Другий заснований на пропозиції покупцям настільки унікального за своїми споживчими властивостями продукту, що необхідності в зниженні цін просто не виникає. Часто цей підхід практикується компаніями-монополістами, що пропонують продукт, який не має аналогів, а також фірмами, що пропонують абсолютно новий продукт для цього ринку, який ще не встигли скопіювати конкуренти.

Ще один підхід до формування конкурентних переваг – спеціалізація компанії на обслуговуванні або широкого кола споживачів (наприклад, усього цільового ринку), або тільки обраних (навіть одного) цільових сегментів. Отже, основні підходи до формування конкурентних переваг такі: економія на витратах; унікальна продуктова пропозиція; спеціалізація. Для того щоб компанія змогла досягти успіху в конкуренції, вона повинна чітко усвідомлювати свої конкурентні переваги і втілювати їх в ефективну конкурентну стратегію.

Інформація, необхідна фірмі для розроблення конкурентних переваг, виходить з аналізу відносної позиції на ринку порівняно з позиціями конкурентів (особливо важливі дані про частку ринку конкурентів, переваги споживачів, ступеня задоволеності споживачів наявними продуктами); із порівняння виробничих можливостей фірми з можливостями конкурентів (відомості про витрати вироб-

ництва, методи розподілу, маркетингові програми, організацію продажів і сервісного обслуговування основних конкурентів), і нарешті, зі здатності фірми досягти стратегічних цілей.

На сьогодні дуже важливо виробляти тільки те, що буде затребуване споживачем. Отже, треба вміти знайти свого споживача, дізнатися, що йому потрібно, як краще виробити необхідне, а потім зрозуміти, чи саме те виробили. Усе це – інформація, яку можна отримати тільки від споживача. Збирати таку інформацію – значить залучити споживача в процес виробництва вартості. В умовах посилення конкурентного тиску на ринку особливої уваги потребує збереження комерційної таємниці як складової маркетингової інформаційної системи підприємства. Тому дослідження проблеми як отримання, так і шляхи запобігання інформаційно-конкурентному тиску є на сьогодні актуальним завданням.

Комерційна таємниця є власністю підприємства. Можна з упевненістю заявляти, що її мета полягає в забезпеченні підприємству економічних переваг у конкурентній боротьбі. Інформація, що становить комерційну таємницю, повинна відповідати низці вимог [7, с. 167]:

- а) відкрите використання інформації пов'язане зі збитком для підприємства;
- б) інформація не є загальновідомою або загальнодоступною на законних підставах;
- в) підприємство зможе здійснити належні заходи зі збереження конфіденційності з міркувань економічної або іншої вигоди;
- г) інформація потребує захисту, оскільки не є державним секретом і не захищена авторським і патентним правом;
- д) приховування цих відомостей не завдає збитків суспільству.

При спробі захистити інформацію, що є комерційною таємницею, підприємство змушене вирішувати подвійне завдання: рекламувати свою продукцію (послуги), а отже, інформувати постачальників і споживачів про свою діяльність; рекламувати без конкретної інформації, що містить аспекти діяльності підприємства, не можна, тому воно зіштовхується з проблемою розкриття комерційної таємниці.

Підприємства на сучасному етапі мають потребу в захисті важливих даних, що стосуються комерційної таємниці, а також потребують достовірної інформації про конкурентів з метою виявлення нових переваг. Для ефективного використання економічної інформації маркетологам підприємства слід вирішити багато прикладних проблем і встановити: яка інформація потрібна, коли, у якому обсязі, з якими якісними показниками (точність, достовірність, ступінь конфіденційності, час затримки), де, як і за яку ціну можна отримати цю інформацію; як, якими способами, з якими затратами і в яких умовах здійснюються комунікаційні задачі для економічної інформації (зберігання, передача та відображення); які перетворення економічної інформації необхідно передбачити, знайти параметри алгоритмів перетворення і технології їхнього застосування.

При цьому доцільним є використання передових науково обґрунтованих методів організації та планування збутової політики із залученням широких можливостей сучасної обробки інформації. Так, зокрема, у свій час алгоритм генерації альтернатив організації збуту продукції з використанням інформаційного чинника пропонувався українському підприємству ВАТ «Північний гірничо-збагачувальний комбінат» (рис. 3).

Реалізація вказаного алгоритму на практиці дало змогу підприємству мати певні конкурентні переваги, що враховували наступне:

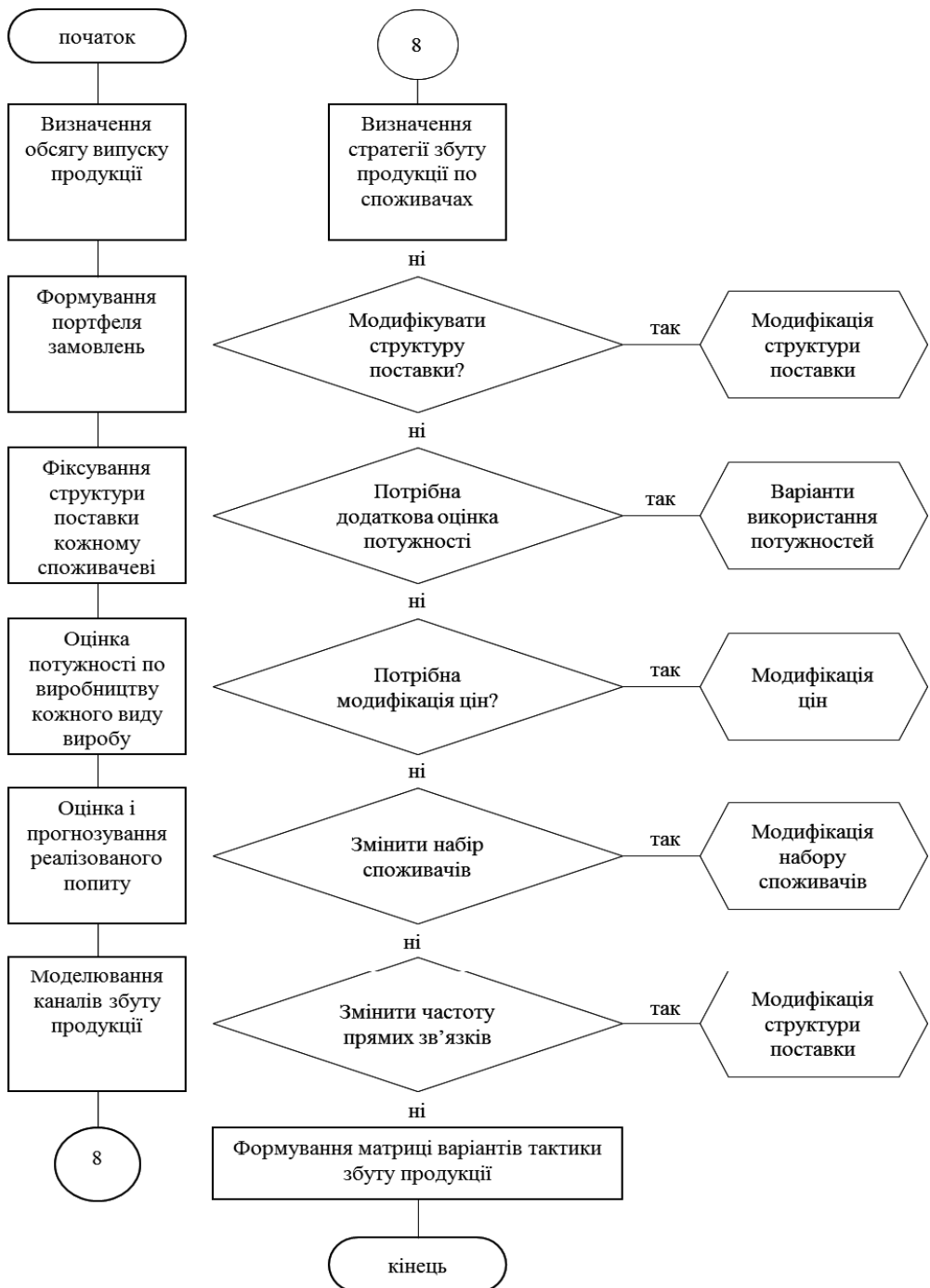

Рис. 3. Алгоритм генерації альтернатив організації збуту продукції підприємства
 Джерело: за класифікацією автора на основі дослідження [7]

1. Здатність оперативно отримувати відомості та обслуговувати додаткові групи клієнтів або вийти на нові ринки чи сегменти ринку.
2. Ослаблення позицій підприємств-конкурентів через підвищення мобільності комбінату в покращенні якості продукції відповідно до нової дихотомічної інформації.
3. Можливість швидкого конкурентного зростання комбінату у зв'язку з миттєвим отриманням інформації та адаптацією до різкої зміни попиту на ринку.

Висновки

Таким чином, в роботі показано особливості сучасного прояву ринкової конкуренції. Зазначено, що глобальна інформатизація суспільства веде до того, що інформація стає життєво важливим елементом сучасного підприємства, а зростання інформаційної складової у вартості товарів є причиною поступового розмивання кордонів між виробництвом і споживанням вартості, між її виробником і споживачем. Доведено, що агрегована інформація про низку компаній певної галузі допомагає виробити національні конкурентні переваги чи переваги одних держав перед іншими. Показано сучасне розуміння інформації як загальнофірмового ресурсу. На мікрорівні використання оперативного та дихотомічного інформаційного чинника дає змогу отримати, перш за все, спеціалізовані конкурентні переваги. Визначено роль ринкової інформації в забезпеченні раціональної поведінки фірми. Розкрито проблему отримання нею достовірної та конкурентно-підсилюючої інформації. Запропоновано алгоритм генерації альтернатив організації збуту продукції українського підприємства.

Література

1. *Бекетов Н. В.* Методологические проблемы развития информационной безопасности России / Н. В. Бекетов, Н. Е. Егоров // Наука и образование. Изд-во АН Республики Саха (Якутия). – 2002. – № 2. – С. 96-100.
2. *Даллес А.* Искусство разведки / А. Даллес. – М. : Международные отношения, 1992. – 349 с.
3. *Кастелс М.* Інформаційна епоха : економіка, суспільство і культура / М. Кастелс / Пер. з англ. / за наук. ред. О. І. Шкаратана. – М. : – ГУ ВШЭ, 2000 – 510 с.
4. *Кваснюк Б.* Сучасна парадигма державного регулювання економіки // Роль держави у довгостроковому економічному зростанні / За ред. Б. Є. Кваснюка. – К. : Інститут економічного прогнозування. – Х. : Форт, 2003. – С. 28-23.
5. *Олейник А. Н.* Институциональная экономика : Учебн. пособие / А. Н. Олейник. – М. : ИНФРА, 2009 – 350 с.
6. *Портер М.* Конкурентная стратегия : Методика анализа отраслей и конкурентов / Майкл Портер ; Пер. с англ. – 3-е изд. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2007. – 453 с.
7. *Соловьев Э.* Коммерческая тайна и ее защита / Э. Соловьев. – М. : ЗАО Бизнес-школа Интел-Синтез, 1997. – 370 с.
8. *Crawford R.* In the Era of Human Capital. The Emergence of Talent, Intelligence, and Knowledge as the Worldwide Economic Force and What it Means to Managers and Investors. L.-N.Y., 1991. – 430 с.
9. *Mulgan G.J.* Communication and Control: Networks and New Economics of Communication. Oxford, 1991. – 410 с.
10. *Nicholson W.* Microeconomic Theory: Basic Principles and Extensions. Fort Worth, 1995. – 280 с.

УДК 338.48:658

С.Г. Оксенюк
*аспірант кафедри управління
фінансово-економічною безпекою,
Університет економіки та права «КРОК»*

Економічні кластери як фактор забезпечення економічної безпеки держави

У статті розглянуто сутність економічних кластерів, основні підходи до визначення поняття економічної безпеки держави, наведено алгоритм створення кластерів в умовах економічних загроз і ризиків, проаналізовано вплив процесу створення регіональних економічних кластерів на рівень економічної безпеки держави.

Ключові слова: економічна безпека держави (ЕБД), економічний кластер, загрози економічній безпеці держави, ризик.

С.Г. Оксенюк
*аспірант кафедри управління
фінансово-економічною безпекою,
Університет економіки та права «КРОК»*

Экономические кластеры как фактор обеспечения экономической безопасности государства

В статье рассмотрены сущность экономических кластеров, основные подходы к определению понятия экономической безопасности государства, приведен алгоритм создания кластеров в условиях экономических угроз и рисков, проанализировано влияние процесса создания региональных экономических кластеров на уровень экономической безопасности государства.

Ключевые слова: экономическая безопасность государства (ЭБГ), экономический кластер, угрозы экономической безопасности государства, риск.

S.H. Okseniuk
*Postgraduate Student,
Financial and Economic Security Management Department
«KROK» University*

Economic clusters as a factor of state economic security provision

The article considers the essence of economic clusters, the main approaches to the definition of economic security, also it shows the creation of clusters algorithm in terms of economic threats and risks, the influence of the process of establishing regional economic clusters in the level of economic security was analyzed.

Key words: state economic security (SES), economic cluster, threats to economic security of the state, risk.

Постановка проблеми

Національна безпека – явище багатогранне та різнопланове. Водночас – це невід’ємна умова існування держави, що охоплює всі сфери суспільного життя, забезпечення якої є першочерговим завданням державної влади. Поняття економічної безпеки є обов’язковою складовою національної безпеки, яка є сукупністю заходів політичного, економічного, дипломатичного, військового та іншого характеру, що спрямовані на протидію загрозам і ризикам як у нинішніх умовах, так і в далекій перспективі. Однак варто зазначити, що сучасні світові інтеграційні процеси не тільки виступають рушійною силою економічного зростання та підвищення рівня життя населення, а й несуть певні загрози економічному суверенітетові держави. Відкритість національної економіки з одного боку, а також прагнення окремих держав з розвиненими економіками домінувати та диктувати власні умови шляхом доступу до ресурсно-матеріальної бази національної економіки з іншого, створюють жорсткі умови конкуренції виробництва, обмеження доступу до ринків, що безпосередньо відображається на стані економічної безпеки держави. До того ж економічна безпека держави має тісні причинно-наслідкові зв’язки як з її економічною розвиненістю, економічним потенціалом, так і з національною безпекою в цілому.

На жаль, руйнівні процеси, що наразі тривають у нашій державі, обмежують зростання та розвиток національної економіки, створюючи критичну загрозу економічній безпеці країни. Це вимагає пошуку нових більш оптимальних та ефективних методів і форм ведення господарства, що з одного боку суттєво знижують негативні наслідки глобалізації, рівень загроз економічній безпеці країни, а з іншого – створюють умови для розвитку інноваційних ідей та зростання рівня конкурентоспроможності суб’єктів господарювання окремо та національної економіки в цілому. Такою організаційно-економічною формою міжгалузевої народногосподарської системи, заснованої на інноваційному підході, може виступати кластер. Отже, виникає необхідність дослідження процесу утворення та розвитку кластерів як інструменту забезпечення економічної безпеки шляхом зниження впливу деструктивних процесів на економіку держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідженню питання забезпечення економічної безпеки держави (ЕБД), зокрема й пошуку найбільш оптимальних засобів і методів забезпечення, присвячено чимало робіт зарубіжних та українських учених. Так, І.Г. Бабець [1], А.О. Осаул [13], Г.Б. Пекна [14], О.О. Олейніков [12] розглядають проблеми забезпечення національної економічної безпеки в умовах глобалізації, інтернаціоналізації бізнесу, міжнародної регіональної інтеграції. Проводиться аналіз і класифікація загроз та ризиків економічній безпеці. Ряд дослідників приділяє увагу методам і заходам забезпечення економічної безпеки, підвищенню конкурентоспроможності суб’єктів господарювання з урахуванням різних складових економічної безпеки. Зокрема, І.М. Іванова висвітлює роль фінансового контролю в забезпеченні економічної безпеки [5], С.В. Бреус розглядає підвищення рівня національної економічної безпеки шляхом технологічної реструктуризації промисловості [2] тощо. Окремо досліджуються питання утворення економічних кластерів і кластерний підхід як інструмент підвищення конкурентоспроможності регіону та окремих суб’єктів економічної діяльності, зокрема в роботах Д.В. Завадської [4], О.О. Маслака [11] та інших. При цьому деякі автори поділяють думку, що основною метою утворення економічних кластерів є підвищення внутрішньої та міжнародної конкурентоспроможності їх учасників за рахунок комерційного й

некомерційного співробітництва, наукових досліджень та інновацій, освіти, навчання і заходів політики підтримки [8, с. 3-4]. Однак значення кластеризації як механізму появи стійких господарських утворень слід розглядати набагато ширше, тобто як необхідну умову забезпечення належного рівня економічної безпеки за деструктивних наслідків глобалізації та міжнародної інтеграції. Саме кластери як об'єкт концентрації виробничих потужностей, наукового та інноваційного потенціалу здатні суттєво знизити ризики та загрози національній економічній безпеці.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Зростання уваги до проблем забезпечення економічної безпеки держави, утворення та розвитку економічних кластерів останніми роками обумовлені не тільки пошуками превентивних механізмів убезпечення від наслідків глобальних світових криз, а й необхідністю протистояти викликам сьогодення, що постають перед державою як основним суб'єктом забезпечення економічної безпеки. Однак низка питань, пов'язаних з визначенням цілей утворення кластерів, підвищенням ефективності їх функціонування з урахуванням вимог забезпечення та результатів діагностики рівня економічної безпеки залишаються невирішеними, що й обумовило напрям цього дослідження.

Формулювання цілей статті

Метою статті є аналіз підходів до концепції економічних кластерів, вивчення взаємозв'язків між рівнем кластеризації економіки та рівнем економічної безпеки. З метою зниження рівня економічних загроз і ризиків визначаються подальші перспективи кластерного підходу в економіці держави.

Виклад основного матеріалу дослідження

Варто відзначити, що за роки незалежності економіка нашої держави так і не перейшла до числа розвинених. Наслідки економічної кризи є відчутними й досі: спад виробництва, втрата науково-технічного потенціалу, падіння рівня інвестиційної привабливості, процвітання тіньового сектору економіки, тотальне падіння рівня життя населення. Наведені чинники є значною загрозою національній безпеці, складовою якої виступає економічна безпека. В умовах економічної ослабленості, втрати території та бойових дій спостерігається намагання деяких розвинених країн отримати безперешкодний доступ до національної ресурсно-технічної бази у своїх інтересах. Зауважимо, що викладені в ст. 7 Закону України «Про основи національній безпеці» загрози у сфері економіки нині набули особливої актуальності [15]:

- істотне скорочення внутрішнього валового продукту, зниження інвестиційної та інноваційної активності і науково-технічного та технологічного потенціалів, скорочення досліджень на стратегічно важливих напрямках інноваційного розвитку;
- ослаблення системи державного регулювання і контролю у сфері економіки;
- нестабільність у правовому регулюванні відносин у сфері економіки, у тому числі фінансової (фіскальної) політики держави; відсутність ефективної програми запобігання фінансовим кризам; зростання кредитних ризиків;
- критичний стан основних виробничих фондів у провідних галузях промисловості, агропромислового комплексу, системах життєзабезпечення;
- недостатні темпи відтворювальних процесів і подолання структурної деформації в економіці;

- критична залежність національної економіки від кон'юнктури зовнішніх ринків, низькі темпи розширення внутрішнього ринку;
- нерациональна структура експорту з переважно сировинним характером і низькою питомаю вагою продукції з високою часткою доданої вартості;
- велика боргова залежність держави, критичні обсяги державних зовнішнього і внутрішнього боргів;
- небезпечне для економічної незалежності України зростання частки іноземного капіталу у стратегічних галузях економіки;
- неефективність антимонопольної політики та механізмів державного регулювання природних монополій, що ускладнює створення конкурентного середовища в економіці;
- критичний стан з продовольчим забезпеченням населення;
- неефективність використання паливно-енергетичних ресурсів, недостатні темпи диверсифікації джерел їх постачання та відсутність активної політики енергозбереження, що створює загрозу енергетичній безпеці держави;
- тінізація національної економіки;
- переважання в діяльності управлінських структур особистих, корпоративних, регіональних інтересів над загальнонаціональними.

Таким чином, постає певна дилема: з одного боку, необхідність інтеграції у світову економіку та налагодження міжнародних коопераційно-виробничих зв'язків; з іншого – необхідність забезпечення захисту внутрішнього ринку, національних інтересів, вітчизняного товаровиробника, тобто необхідність дбати про власну економічну безпеку, що впливає зі змісту ст. 17 Конституції України: «Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу» [9].

Економічна безпека означає, по-перше, здатність економіки підтримувати суверенітет країни та її геополітичне становище у світі, адаптуючись до нових умов; по-друге, моніторинг стану економіки з точки зору захисту національних інтересів країни; по-третє, готовність інститутів влади протидіяти загрозам глобальної конкуренції шляхом підвищення конкурентоспроможності, ефективності та результативності управління.

Стратегічні економічні інтереси держави полягають у забезпеченні довгострокового сталого економічного зростання, підвищення конкурентоспроможності та диверсифікації економіки, зростанні добробуту, якості життя, як результат – стійке зростання реальних доходів населення та досягнення середньоєвропейських стандартів якості життя, скорочення бідності та перетворення середнього класу з високим рівнем освіти, самостійності та платоспроможного попиту на основну соціальну групу.

Економічна безпека означає також надійність фінансово-банківської системи і здатність консолідованого бюджету фінансувати соціальні зобов'язання держави, підтримувати ділову активність і високу кон'юнктуру ринку, стабільність курсу національної валюти, достатність грошової маси та кредитних ресурсів для забезпечення стійких темпів зростання ВВП.

Велике значення має підвищення в структурі виробництва і частки експорту продукції обробних галузей з високою доданою вартістю, підтримання рівня імпорту, особливо продовольства, на безпечному рівні (не більше 25% роздрібного товарообігу).

Важливо зазначити, що пошук оптимальних формацій ведення господарства

та кооперації відбувається постійно. Розробляються концепції, стратегії, плани діяльності. У таких умовах актуальним питанням як фактора економічного розвитку та економічної захищеності є вивчення процесів економічної кластеризації, що спрямовані на підвищення конкурентоспроможності економічних суб'єктів на мікро-, мезо- і макрорівнях. Так, Ю.Є. Кирилов, зазначає, що зміст кластеризації полягає у прискоренні економічного розвитку і підвищенні конкурентоспроможності окремих економічних суб'єктів (підприємств, регіонів, країн, окремих територій і міст) шляхом використання переваг суспільного поділу праці й ущільнення їх науково-виробничої взаємодії в результаті утворення так званих кластерних об'єднань [7].

Кластер (від англ. cluster – скупчення, зосередження) – це об'єкт економічної агломерації фірм, тісно пов'язаних галузей, які взаємно сприяють зростанню конкурентоспроможності одна одної [3, с. 53]. Кластер у сучасній економіці визначається як індустріальний комплекс, сформований на основі територіальної концентрації мереж спеціалізованих постачальників, основних виробників і споживачів, пов'язаних технологічним ланцюгом, і таких, що виступають альтернативою секторальному підходу. Географічний розмір кластера може варіюватися від масштабу міста до рівня країни або групи сусідніх країн. Кластери є в різних галузях економіки [16, с. 549].

Деякі вітчизняні дослідники розглядають кластер як добровільне об'єднання підприємств, що тісно співпрацюють з науковими установами та місцевою владою з метою підвищення конкурентоспроможності власної продукції та сприяння економічному розвитку регіону. Кластерний підхід дає змогу поєднати всі переваги співробітництва між компаніями та поглиблення їх спеціалізації, створюючи значний мультиплікативний ефект в економіці [16]. Кластер в організації виробництва розглядається як об'єднання взаємодоповнюваних підприємств, організацій і пов'язаних з ними за географічною й функціональною ознаками органів державного управління, наукових закладів тощо на засадах спільної діяльності на певній території з виробництва конкурентоспроможної на внутрішньому і зовнішньому ринках продукції та збільшення прибутків учасників кластера [10].

Різке зростання 90-х роках минулого століття диспропорції між значною часткою нашої держави в європейській території, посівних площах, природно-ресурсному потенціалі та низькою часткою за обсягом валового внутрішнього продукту, особливо на душу населення, експорту, особливо середньо- і високотехнологічної продукції, рівнем і якістю життя, розвитку фінансової системи становить реальну загрозу національній безпеці. На сьогодні Україна представлена на світових ринках переважно в низько- та середньо-технологічних секторах із незначним рівнем доданої вартості.

Слід виділити індикатори, що не відповідають пороговим значенням, тобто граничним величинам, порушення яких загрожує сталому розвитку економіки і соціальної стабільності. Ця невідповідність відображає такі собі критичні больові точки соціально-економічного розвитку. З регіональних позицій до них відносяться [6, с. 52-53]:

1. Низька частка науково-виробничих інвестицій. Частка інноваційної продукції нижча порогового значення майже в 5, а витрати на цивільну науку – у 7 разів. У країні в цілому яскраво виражена сировинна модель розвитку.

2. Висока частка населення з доходами нижче прожиткового мінімуму.

3. Проблема державного боргу та дефіцит бюджету. На зростання витрат відносно ВВП впливає політика підтримки внутрішнього попиту і здійснення додаткових заходів з підтримки фінансової системи.

Між тим, у країні є достатні умови для кластеризації: розвинена фінансова система, наявність сучасної інфраструктури, кадрової бази, мережевих і асоціативних структур, досвід регіонального самоврядування і планування. Створення кластерів дає синергетичний ефект і змогу усунути багато перешкоди для бізнесу, до яких відносяться чиновницьке свавілля, адміністративні бар'єри, брак інвестицій і трудових ресурсів, високе податкове навантаження (особливо заважає розвитку кооперування та аутсорсингу ПДВ). Скорочується кількість посередників. Спільний маркетинг, стійкі зв'язки учасників кластера, спільна розробка нововведень та їх просування в усьому ланцюжку створення вартості створює довгострокові довірчі відносини співпраці без спроб недружніх поглинань.

Таблиця

Можливості та слабкі сторони кластерних утворень в Україні

Strengths (сильні сторони)	Weaknesses (слабкі сторони)
<ul style="list-style-type: none"> - розвиток процесу кластеризації в межах реалізації регіональних стратегій економічного та соціального розвитку на період до 2015 року; - наявність значного виробничого потенціалу вітчизняних підприємств, що мають незадіяні потужності, значного наукового та кадрового потенціалу, розгалуженої системи навчальних закладів та науково-дослідних установ; - наявність транспортно-логістичної інфраструктури, вдале географічне розташування окремих регіонів і країни в цілому, геополітична складова; - здатність економічних суб'єктів якнайкраще розподілити свої певною мірою обмежені ресурси, досвід роботи в складних умовах, швидкість прийняття рішень 	<ul style="list-style-type: none"> - відсутність досконалої законодавчої бази та механізмів реалізації норм щодо кластеризації національної економіки; - недосконалість реальної державної підтримки й програм розвитку кластерних систем; - слабка зацікавленість у впровадженні реальних інновацій в економіку, відсутність навичок партнерства із закордонними колегами у представників вищого ешелону влади, великого, середнього та малого бізнесу; - низький рівень інформованості щодо методології становлення об'єднань кластерного типу; - низька мотивація до спільних дій учасників кластерів
Opportunities (можливості)	Threats (загрози)
<ul style="list-style-type: none"> - підвищення конкурентоспроможності учасників кластера завдяки впровадженню нових технологій; - зниження витрат і підвищення якості продукції за рахунок ефекту синергії й уніфікації підходів до якості, у логістиці, інжинірингу, інформаційних технологіях; - значний синергетичний ефект в економіці; - консолідоване лобювання інтересів учасників кластера в органах влади; - підвищена сприйнятливість до можливостей інновації та високої спеціалізації; - більш ефективне та раціональне використання як наявних ресурсів, так і залучених інвестицій, нові ринки збуту; - фінансова підтримка між членами кластеру, формування єдиних фінансових ресурсів; - взаємодоповнюваність і гармонія складових частин кластеру завдяки реалізації спільних організаційно-економічних заходів і проведенню ефективного маркетингу 	<ul style="list-style-type: none"> - рецесія галузі, ринкові кризи, стагнація економіки регіону (становлення повноцінного конкурентоспроможного економічного кластеру – складне й довготривале завдання для держави); - законодавчий і політичний ризики; - значний рівень адміністративного регуляторного впливу; - обмеження та перепони податкового і митного законодавства

Джерело: сформовано на підставі [7]

Процеси створення кластерів набувають широкого визнання у світі як основний інструмент розвитку конкурентоспроможності, стимулювання інновацій, залучення інвестицій, створення нових технологій. Досвід розвинених країн свідчить, що можливості кластерного підходу використовують для вирішення завдань, спрямованих на підйом економіки окремих галузей і регіонів. Кластери залучають набагато більше інвестицій, ніж окремі (поодинокі) компанії. Цьому, як правило, сприяють мультиплікативне підсилення дій підприємств, які об'єднуються для досягнення спільної мети – підвищення індивідуальної конкурентоспроможності на основі використання сумарних конкурентних переваг. Між тим, зважена державна кластерна політика є запорукою економічної безпеки, оскільки подібні утворення є достатньо стійкими формаціями відносно можливих ризиків і загроз глобалізації. Тобто в разі захоплення іноземними компаніями та корпораціями як внутрішнього, так і міжнародного ринків за рахунок високих технологій, жорстких умов конкуренції саме кластери за підтримки держави повинні бути осередками стабільності, супротиву та основи подальшого розвитку.

Можливості та слабкі сторони кластерних утворень проаналізовано за допомогою SWOT-аналізу (табл.) [7]:

Таким чином, на етапі розвитку економіки України 2010-2020 рр. кластери можуть бути ефективним інструментом інтенсифікації розвитку вітчизняного підприємництва і підсилення ринкових позицій суб'єктів економічної діяльності. В економіці країни можливість кластеризації послаблюється низькою кваліфікацією робочої сили та незадовільним рівнем її відтворення, нестачею доступного капіталу, слабкістю технологій, недостатньо розвинутою системою освіти і науки, недосконалими громадськими інститутами (рис.) [4, с. 189].

Підвищена стійкість до ризиків та економічних криз кластерних утворень значно знижує загрози економічній та національній безпеці. Можливості більш

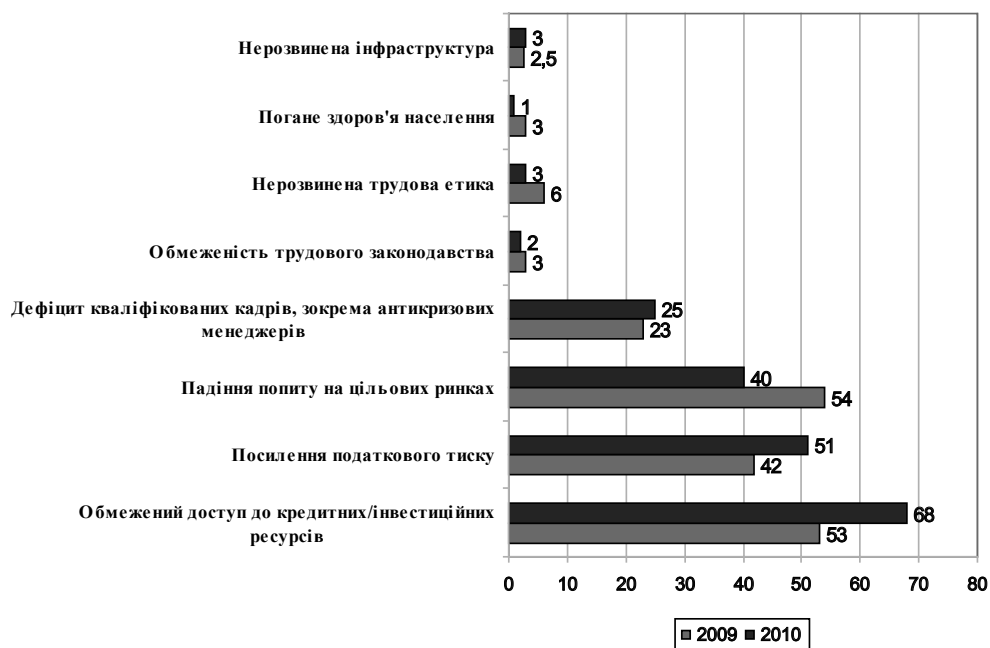

Рис. Рейтинг факторів, що стримують розвиток бізнесу в Україні

Джерело: сформовано на підставі [4, с. 189].

ефективного використання такими формами господарювання наявних ресурсів: виробничих, людських, науково-технічних – значно зменшують залежність держави від імпорту цих ресурсів. Внутрішній розвиток, більш ефективне використання інновацій створюють умови сталого розвитку, підвищення конкурентоспроможності та ефект захищеності від впливу іноземного капіталу та тотальної глобалізації.

Висновки

Глобалізаційні процеси останніх років потребують перегляду підходу до економічної безпеки держави, розвитку та підвищення конкурентоспроможності її економіки як на національному, так і на регіональному рівнях. Кластер, як система підприємств, установ, організацій, окремих осіб, може мати потенціал, що перевищує просту суму потенціалів окремих складових, оскільки дозволяє говорити про забезпечення особливих умов щодо можливостей використання інноваційної та інвестиційної діяльності, ефективного використання ресурсів, як наслідок, підвищення конкурентоздатності товарів, рівня життя населення, а отже – зниження рівня загроз економічній і національній безпеці. На сьогодні основними факторами, які стримують ефективний розвиток кластерних утворень, є: відсутність чіткого механізму формування кластерних утворень; недостатній розвиток малого бізнесу; слабкий рівень розвитку інфраструктури та організаційних умов; низький рівень довіри між основними суб'єктами економічної діяльності; низька якість бізнес-клімату; відсутність культури інформаційної відкритості; недовіра потенційних учасників кластеру та формування недобросовісної конкуренції. При цьому фундаментом для вирішення проблем ефективного розвитку кластерних утворень, як фактора забезпечення економічної безпеки держави, повинна бути державна політика, що передбачала розроблення національної та регіональної стратегії розвитку економіки, основою якої виступала б саме кластеризація, законодавчу та правову базу для формування та розвитку кластерних утворень, підготовку відповідних фахівців і спеціалістів, відповідну систему оподаткування та дотацій.

Таким чином, кластеризація як організаційна форма консолідації може забезпечувати досягнення конкурентних переваг і зниження рівня загроз економічних криз в умовах глобалізації. Кластери виступають основою ефективного економічного розвитку території регіонів і сприяють ефективному розвитку країни в цілому.

Література

1. *Бабець І. Г.* Стратегія економічної безпеки інтеррегіонального співробітництва України в умовах євроінтеграції : дис. ... д-ра екон. наук : 21.04.01 ; Нац. ін-т стратег. дослідж. – К, 2013. – 203 с.
2. *Бреус С. В.* Підвищення рівня економічної безпеки держави на основі технологічної реструктуризації промисловості : дис. ... канд. наук : 21.04.01. – 2007.
3. *Дзядук Т. В.* Кластер як засіб підвищення конкурентоспроможності національної економіки / Т. В. Дзядук // Економічний простір. – 2008. – № 20/2. – С. 51-58.
4. *Завадська Д. В.* Економічна кластеризація : сутність, проблеми та перспективи розвитку в Україні / Д. В. Завадська // Вісник соціально-економічних досліджень : зб. наук. пр. / гол. ред. М. І. Зверяков ; Одеський держ. екон. ун-т. – Одеса, 2012. – №1 (44). – С. 187-196.
5. *Іванова І. М.* Державний фінансовий контроль у забезпеченні економічної безпеки України [Текст] : дис. ... канд. екон. наук : 21.04.01 / Іванова Ірина Миколаївна ; Національний ін-т стратегічних досліджень. – К., 2007. – 185 с.
6. *Качинський А. Б.* Індикатори національної безпеки : визначення та застосування їх граничних значень : монографія / А. Б. Качинський. – К. : НІСД, 2013. – 104 с.

7. Кирилов Ю. С. Кластери як інструмент підвищення конкурентоспроможності національної економіки в умовах глобалізації / Ю. С. Кирилов // [Електронне видання] // Ефективна економіка. – № 12, 2013. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2608>

8. Кластери та інноваційний розвиток України / Український фонд підтримки підприємництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ufpp.gov.ua/ckfinder/userfiles/files/lib_bissnes/klasterS.pdf

9. Конституція України від 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

10. Кропивко М. Ф. Концептуальний підхід до кластерної організації та управління розвитком агропромислового виробництва / М. Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2010. – № 11. – С. 3-13.

11. Маслак О. О. Оцінювання безпеки інноваційного розвитку в умовах кластеризації національної економіки // Економічні інновації. – 2013. – Вип. 52. – С. 160-170.

12. Олейніков О. О. Забезпечення економічної безпеки України в контексті транснаціоналізації високотехнологічного сектору економіки : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 21.04.01 / О. О. Олейніков ; Рада нац. безпеки і оборони України, Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки. – К., 2007. – 20 с.

13. Осаул А. О. Національна економічна безпека в умовах глобалізації / А. О. Осаул, К. О. Меркулов // Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки. – 2013. – № 2. – С. 157-166.

14. Пекна Г. Б. Національна економічна безпека за умов міжнародної регіональної інтеграції : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 21.04.01 / Галина Борисівна Пекна ; В.о. ВНЗ «Ун-т економіки та права «КРОК».– К. : Б.в., 2011. – 21 с.

15. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р. № 964-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/964-15>

16. Соколенко С. І. Кластери в глобальній економіці / С. І. Соколенко. – К. : Логос, 2004. – 848 с.

17. Форостина Т. І. Кластеризація – як інструмент підвищення конкурентоспроможності регіонів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/4829/1/220.pdf>

УДК 656.073.7

Г.Б. Пекна
кандидат економічних наук, доцент кафедри
економіки та менеджменту підприємства,
Університет економіки та права «КРОК»

Б.Ф. Забіяка
студент IV курсу спеціальності «Логістика»,
Університет економіки та права «КРОК»

Аналіз сучасного стану логістичної ефективності України

У статті досліджено сучасний рівень логістичної ефективності країни, визначено місце України в міжнародних рейтингах ефективності логістики, виявлення факторів впливу ефективності логістики та якості логістичного сервісу, проаналізовано основні показники ефективності логістики порівняно з іншими країнами світу.

Ключові слова: логістика, логістична ефективність, оцінка ефективності логістики, показник, рейтинг, індекс ефективності логістики (LPI).

Г.Б. Пекна
*кандидат экономических наук, доцент кафедры
экономики и менеджмента предприятия,
Университет экономики и права «КРОК»*

Б.Ф. Забияка
*студент IV курса специальности «Логистика»,
Университет экономики и права «КРОК»*

Анализ современного состояния логистической эффективности Украины

В статье исследован современный уровень логистической эффективности страны, определено место Украины в международных рейтингах эффективности логистики, выявление факторов влияния эффективности логистики и качества логистического сервиса, проанализированы основные показатели эффективности логистики по сравнению с другими странами мира.

Ключевые слова: логистика, логистическая эффективность, оценка эффективности логистики, показатель, рейтинг, индекс эффективности логистики (LPI).

Н.В. Пекна
*Ph.D., Associate Professor in Economics
Economics and Enterprise Management Department
“KROK” University*

В. Zabiyaka
*4th year student major “Logistics”
“KROK” University*

Analysis of the current state of logistics efficiency of Ukraine

The modern logistics efficiency level of the country was investigated, the Ukrainian place in the international rankings of logistic performance was identified, the factors of influence on logistic performance and quality of logistics services in Ukraine were revealed, the key performances of Ukrainian logistic in comparison with other countries were evaluated.

Keywords: logistics, logistics efficiency, logistics performance evaluation, index, ranking, Logistics Performance Index (LPI).

Постановка проблеми

До кінця 70-х років ХХ ст. логістику трактували як ефективну дистрибуцію та ефективно складське управління. На сьогодні логістика – це значно більш широке поняття, ніж операційне управління потоками, яке асоціюється зі зберіганням і перевантаженням товарів. Вона охоплює матеріальний, інформаційний і фінансовий потоки від постачання вхідних матеріалів до збуту готових виробів, зокрема співпрацю з дистрибуторськими мережами, постачальниками і субпідрядниками.

Оскільки глобальні ланцюги поставок різноманітні та складні, ефективність логістики напряму залежить від держави, а саме від її послуг, інвестицій і політики. Побудова інфраструктури, розроблення нормативно-правового режиму для транспортних послуг, розроблення та впровадження ефективних митних проце-

дур – це лише приклади можливих дій спрямованих для розвитку логістики в країні.

З появою глобальних логістичних мереж у всіх країнах світу надзвичайно важливого значення набули питання визначення ефективності діяльності у сфері логістики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблеми ефективності логістики знайшли своє відображення в дослідженнях таких вітчизняних і зарубіжних учених, як Н.В. Крюкова [4], Оджала Лаурі [5], Д.Д. Бауерсокса, Д.Д. Клосса [1]. Проблеми логістичного забезпечення інноваційної діяльності та його окремі аспекти перебувають у центрі уваги досліджень Н.В. Гайдабруса [2]. Ефективність логістики країни з точки зору економічного зростання, підвищення конкурентоспроможності країни розглядають Н.В. Фігун [6], О.Б. Білошевська [6] та інші. Однак наявні публікації не дають системного уявлення про стан логістичної ефективності країни та тенденції його змін. Не ідентифіковано базові чинники впливу на логістичну ефективність держави.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Подальшого розроблення потребують питання розвитку логістики та збільшення її ефективності в Україні в сучасних умовах євроінтеграції та глобалізації.

Формулювання цілей статті

Метою статті є аналіз сучасного стану логістичної ефективності країни, визначення місця України в міжнародних рейтингах ефективності логістики, виявлення чинників впливу на ефективність здійснення логістичної діяльності та якості логістичного сервісу в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження

Одним із широко використовуваних методів оцінки ефективності логістики країни є складання рейтингів між країнами, що базуються на обчисленні зведеного індексу на основі різних показників (субіндексів). Індекс ефективності логістики (LPI) відноситься до одного з таких методів. З його допомогою можна легко зрозуміти рівень конкурентоспроможності та потенціал країни. Цей індекс був уперше застосований Всесвітнім банком спільно з Університетом м. Турку (Фінляндія) у 2007 році [4]. Одним із співавторів індексу є професор логістики Школи економіки Лаурі Оджала [5]. Також вагомий внесок у розроблення методології оцінки ефективності логістики внесли вчені Д. Бауерсокс та Д. Клосс [1]. Цей метод дав змогу виявити проблеми і можливості у сфері логістики в кожній країні.

Логістичний індекс LPI та його основні індикатори представляють унікальний набір даних для вимірювання здатності країни в рамках певних вимірів логістики. Цей показник пропонує механізм щодо організації та прийняття управлінських рішень у процесах реформування та інвестування сфери виробництва, комерції та транспорту. На рисунку представлено шість показників, за якими здійснюється оцінка логістичної ефективності. Їх можна поділити на дві основні категорії:

- перша – сфери регуляторної політики із зазначенням основних внесків у розвиток ланцюгів поставок (митний контроль, інфраструктура, процеси обслуговування);
- друга – ефективність ланцюгів поставок (терміни виконання замовлень, обсяги міжнародних перевезень, виявлення та відстеження вантажів).

Доцільно оцінити вплив логістичної діяльності країни на її конкурентоспро-

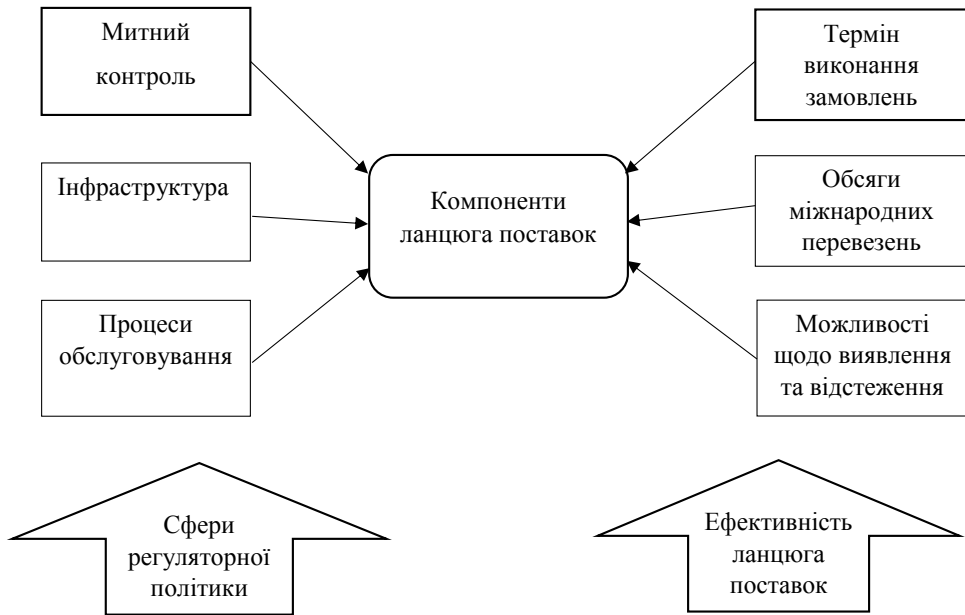

Рис. Показники, за якими здійснюється оцінка логістичної ефективності

Джерело: [6]

можність і рівень втрат унаслідок недостатнього рівня розвитку системи логістики. На рівень логістичних витрат і якість логістичних послуг значно впливають не лише інфраструктура та ефективна діяльність логістичних компаній, а й конкурентоздатність приватного сектору економіки.

Окрім цього, у країнах з економікою, що розвивається, несприятливі географічні умови комбінуються зі слабким сектором сучасного сервісу через бідність організацій або надмірне регулювання. Така ініціатива Світового банку дає можливість оцінити та визначити ефективність логістичної системи та певною мірою сприяє зменшенню бідності, зростанню рівня якості життя та економічного розвитку [4]. У 2014 р. лідерами за показником LPI традиційно стали європейські країни з розвинутою економікою. Країною з найбільш розвинутою логістикою стала Німеччина, значення її індексу становило 4,12 бала з 5 максимальних [8]. Друге та третє місця зайняли географічні сусіди лідера рейтингу – Нідерланди (4,05 бала) і Бельгія (4,04 бала). Замикають список Афганістан (2,07 бала), Демократична Республіка Конго (1,88 бала) та Сомалі (1,77 бала) з нестабільною політичною ситуацією, що визнані найменш сприятливими країнами для розвитку транспортно-експедиційних компаній. При цьому значно погіршив свої позиції та увійшов до першої п'ятірки Сінгапур (4,00 бала), який є єдиною не європейською країною, що двічі була визнана найбільш логістично розвинутою країною світу.

Як і за попередніми результатами дослідження 2014 р. свідчить, що десятка кращих представлена в основному країнами з високим рівнем доходів. Серед країн із низьким рівнем доходів найкращі результати демонструють Малаві, Кенія і Руанда. У цілому, попередні дослідження виявляють тенденцію до поліпшення показників, при цьому у країн з низькими результатами загальна бальна оцінка підвищується швидше, ніж у країн із високими показниками.

Оцінюючи динаміку показників України, варто відзначити позитивну тенденцію. У 2010 р. за LPI вона посіла 102 місце, а вже у 2012 р. – 66 місце, набравши

2,85 бала, про що йдеться у звіті Світового банку «Розбудувати зв'язки, щоб конкурувати». Піднявшись одразу на 36 позицій, Україна випередила всі країни СНД, а також більшість пострадянських країн, окрім Литви (58 місце) та Естонії (65 місце) [5]. Порівняно з 2007 р. в Україні LPI збільшився з 2,55 до 2,98, тобто на 16,86%, тоді як у регіоні «Європа та Центральна Азія» він виріс на 12,2% за той самий період, а у світі – на 5,47%. Стрімке покращення підсумкового показника LPI пов'язують з удосконаленням окремих компонентів, а саме якості торгової та транспортної інфраструктури України у зв'язку з проведенням Євро-2012 та налагодженням міжнародних торгових зв'язків [2].

Якщо у період із 2007 до 2010 р. показник індексу ефективності логістики в Україні збільшився на 0,78%, то з 2010 по 2012 р. та з 2012 по 2014 р. показник збільшувався на 10,89% та 4,56% відповідно. За результатами оцінки МБРР найкраще значення серед індикаторів Міжнародного LPI України має показник своєчасність поставок вантажів (3,51 з 5), а найгірше значення – якість торговельної та транспортної інфраструктури (2,65 з 5) [3]. Згідно з індексом LPI у 2012 р. Україна посіла 66 місце з рейтингом 2,85. Наша країна, як і більшість держав СНД, відноситься до групи країн з обмеженим рівнем розвитку логістичного середовища і значно відстає від лідерів. У 2014 р. Україна посіла 61 місце серед 160 країн за рівнем ефективності національної логістичної системи. Ефективність здійснення логістичної діяльності поступово зростає, про що свідчить позитивна динаміка національного індексу ефективності логістики, який збільшився на 0,13 бала та досяг позначки у 2,98 [6].

За останні роки в Україні є тенденція до розвитку логістики. Це обумовлено змінами, які відбулися протягом минулих років у світовій економіці (глобалізацією, ослабленням контролю, зростанням конкуренції, швидким розвитком нових технологій). Формування нових концепцій в управлінні й організації виробництва спричинили те, що управління виробництвом і дистрибуцією на засадах логістики стає все більшим викликом для підприємств. Характерні особливості цього періоду [7]:

- поступове відновлення вантажопотоків, спочатку за рахунок зовнішнього попиту, а потім внутрішнього кінцевого попиту. За індексом сприяння торгівлі Україна займає 81-е місце з показником 3,84, опустившись на 10 позицій порівняно з 2009 роком. Наша країна має дуже привабливу оцінку по доступу до ринку – 30-е місце, середні показники по транспортній інфраструктурі та бізнес-середовищу – 71-е і 86-е місця, відповідно, і 106-е місце по простоті перетину кордону. Висока оцінка по доступу до ринку формувалася з 2-х складових – доступ до українського ринку (імпорт) і до закордонних ринків (експорт), які були оцінені 28-м і 46-м місцями, відповідно;

- розвиток роздрібних торговельних мереж. За даними дослідженнями СВ Richard Ellis, Україна увійшла в список 20 найпривабливіших країн для розвитку європейських роздрібних мереж. 15% з 212 опитаних світових мереж інвестувати в Україну у 2011р. [7];

- відкриття нових складів класу А і В (на кінець 2010 р. нова пропозиція становила 132 500 м², що на 25% більше порівняно із 2009 р.) [7];

- розвиток вузькоспеціалізованих напрямків (фармацевтична логістика, агрологістика, логістика небезпечних вантажів тощо);

- розвиток логістики інтернет-магазинів;

- широке впровадження ІТ-технологій;

- поширення інновацій у системі вантажообробки;

- активність галузевих асоціацій та об'єднань, зокрема: Української логістич-

ної асоціації, Української асоціації логістики, Української ліги логістики та складування, Асоціації міжнародних експедиторів тощо;

- по оцінці рівня розвитку логістики в країнах світу, в рамках якого Світовим банком визначено національний логістичний індекс (LPI) за 2014 р., Україна займає 61 місце.

Логістичний сектор України демонструє досить хороші результати, незважаючи на вагомий перепоны для здійснення такої діяльності в країні. Однією з таких перепон є небажання представників влади йти назустріч бізнесу та дослухатися рекомендацій, які принесли б користь усім сторонам. Важливими питаннями, які потребують вирішення, є [9] :

1) спрощення документообігу під час перевезення вантажів з використанням автомобільного транспорту. Це б сприяло зменшенню витрат операторів та кінцевого споживача, на якому теж позначаються складності документообігу;

2) усунення подвійного оподаткування логістичних операцій і проблем, що викликані врахуванням ПДВ у міжнародних перевезеннях. Над вирішенням цих проблем повинні працювати Міністерство Фінансів України та Державна фіскальна служба;

3) прозоре та раціональне регламентування процедури відведення земельних ділянок під функціонування торгової сфери, що вимагає спільного розроблення нового законопроекту, який урахував би пропозиції бізнесу, влади і територіальної громади щодо спрощення цієї важливої для логістики процедури;

4) підтримка сегменту ринку комбінованих перевезень. У цій сфері є проблема руху контейнера у межах країни з використанням двох і більше типів транспортних засобів. Вирішення цього питання – звернутися до європейського досвіду, імплементувавши так званий «наскрізний коносамент».

Висновки

Отже, індекс ефективності логістики – Logistic Performance Index (LPI) – це конкретний інструмент, призначений для підвищення інформованості та стимулювання поліпшень, що дає нам змогу оцінювати стримуючі фактори інших країн, інтерпретуючи першочергові знання професіоналів логістики з усього світу.

Щодо оцінки окремих складових LPI України, то показник ефективності логістики є кращим, ніж у середньому в регіоні «Європа та Центральна Азія», але нижчим за відповідний середній показник у світі. Спостерігається загальна тенденція покращення значення індексу ефективності логістики, причому в Україні це відбувається більш динамічно, ніж у середньому в аналізованому регіоні та світі. Показник якості логістичних послуг у середньому за роками в Україні посідає 4 позицію серед 6 інших складових індексу ефективності логістики, що свідчить про пріоритетність його розвитку та покращення. Показник якості інфраструктури України має нижчі значення за відповідний показник у світі, що може бути стримуючим фактором при сприйнятті та оцінці якості логістичних послуг. Пріоритетним напрямом розвитку логістичної системи України за результатами дослідження є підвищення якості торгової та транспортної інфраструктури.

Логістика в Україні розвивається у відповідності із світовими тенденціями, здійснює вагомий вплив на економічний потенціал країни, стимулює розвиток суміжних, взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих галузей, є віддзеркаленням конкурентоспроможності нашої держави у світі.

Література

1. Бауэрсокс Д. Д. Логистика : интегрированная цепь поставок. 2-е изд. / Пер. с англ. / Д. Д. Бауэрсокс, Д. Д. Клосс. – М. : ЗАО «Олимп-Бизнес», 2005. – 640 с.

2. *Гайдабрус Н. В.* Аналіз стану логістичного сервісу та інноваційної діяльності підприємств України / Н. В. Гайдабрус // Бізнес Інформ. – 2015. – № 4. – С. 123-129 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://business-inform.net/pdf/2015/4_0/123_129.pdf

3. *Крюкова Ю. О.* Оцінка ефективності логістики / Ю. О. Крюкова // Scientific Journal «ScienceRise». – 2015. – № 1/1(6). – С. 34-36 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://journals.uran.ua/sciencerrise/article/view/35987/32885>

4. *Курочкин Д.* Эффективность логистики по методологии Всемирного банка / Д. Курочкин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.baif.by/stati/effektivnost-logistiki-ro-metodologii-vsemirnogo-banka/>

5. *Оджала Лаури.* Эффективность логистики в России непредсказуема и оставляет желать лучшего / Оджала Лаури [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=2199#top-content від 07.08.2013 р.

6. *Фігун Н. В.* Индекс эффективности логистики (LPI) як показник конкурентоспроможності та потенціалу країни / Н. В. Фігун, О. Б. Білошевська // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Сер. : Економічна. – 2014. – № 4. – С. 223-229. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Npdntu_ekon_2014_4_29.pdf

7. *Чорнописька Н. В.* Еволюція логістики в Україні / Н. В. Чорнописька // Lviv Polytechnic National University Institutional Repository [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/16224/1/72_Chornopiska_136_137_Modern_Problems.pdf

8. В Україні росте ефективність логістики // Економіст [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua-ekonomist.com/6296-v-ukrayin-roste-efektivnst-logstiki.html> 24-03-2014

9. Сучаний стан та перспективи розвитку логістики в Україні / Журнал «Дистрибуція и логістика» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrlogistica.com.ua/news.php?id=915> від 27.10. 2014.

УДК 338.24

О.В. Тимошенко

*кандидат економічних наук, доцент,
декан факультету економіки та інформаційних технологій,
Київський національний університет культури і мистецтв*

Економічна безпека України в регіональному вимірі

У статті розроблено теоретико-методологічні підходи до забезпечення економічної безпеки в регіональному вимірі. Запропоновано методичні підходи до групування регіонів України за рівнем їх розвитку та станом захищеності від внутрішніх і зовнішніх загроз.

Ключові слова: економічна безпека, регіональний вимір, депресивні регіони, типологія регіонів, валовий регіональний продукт.

Е.В. Тимошенко

*кандидат економічних наук, доцент,
декан факультета економіки и информационных технологий,
Киевский национальный университет культуры и искусств*

Экономическая безопасность Украины в региональном измерении

В статье разработаны теоретико-методологические подходы к обеспечению экономической безопасности в региональном измерении. Предложены методические под-

ходы к группированию регионов Украины по уровню их развития и состоянию защищенности от внутренних и внешних угроз.

Ключевые слова: экономическая безопасность, региональное измерение, депрессивные регионы, типология регионов, валовой региональный продукт.

O.V. Tymoshenko

*Ph.D. in Economics, Associate Professor,
Dean of the Faculty of Economics and Information Technologies,
Kyiv National University of Culture and Arts*

Economic security of Ukraine in the regional dimension

In the article the author developed a theoretical and methodological approaches to providing economic security on regional levels. Methodological approaches to grouping regions by the level of their development and the status of the security from internal and external threats were suggested.

Keywords: economic security, the regional dimension, depressive regions, typology of regions, gross regional product.

Постановка проблеми

Сучасний стан розвитку економічних процесів в Україні характеризується серйозними системно-структурними проблемами у сфері забезпечення економічної безпеки, що підтверджується значним падінням ВВП, зменшенням його розміру в розрахунку на одну особу, посиленням міжрегіональної диференціації в доходах населення та рівні життя пересічних громадян. Вищезазначене може призвести до втрати цілісності держави та проявів економічного сепаратизму, який у нашій державі обумовив військово-політичний конфлікт на сході України та забрав життя тисячі українців.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває вирішення завдань з дослідження територіального аспекту економічної безпеки, які дадуть змогу визначити ключові фактори дотримання економічної безпеки держави в цілому. Найактуальнішими з них є такі, як формування системи індикаторів економічної безпеки держави в просторовому вимірі, удосконалення методичних підходів комплексної оцінки стану та динаміки економічної безпеки регіонів, дослідження кількісних параметрів гарантування економічної безпеки України в регіональному вимірі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання регіонального виміру економічної безпеки, збалансованого розвитку територій на основі засад децентралізації влади вивчають такі вчені, як: Л. Бабій [2], О. Бондар [3], О. Власюк [1], В. Криленко [5], В. Лойко [6], Н. Різник [8], В. Савченко [9], В. Ткач [13] та інші.

Так, учений-економіст В.В. Лойко зазначає, що система економічної безпеки регіону – це комплексна взаємодія об'єкта, нормативної бази, взаємопов'язаних дій органів державної та місцевої влади з метою забезпечення економічної незалежності регіону, стабільності та стійкості його розвитку, здатності до саморозвитку і прогресу [6]. Під економічною безпекою регіону В.І. Криленко розуміє здатність регіональної економіки функціонувати в режимі розширеного відтворення і максимально забезпечувати прийнятні умови життя та розвитку особистості для більшості населення [5].

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Незважаючи на велику кількість напрацювань з цієї проблематики, узагальнення методологічних засад оцінювання регіонального рівня економічної безпеки, визначення пріоритетних механізмів його забезпечення на основі запровадження фіскальної децентралізації залишилися недостатньо дослідженими та впровадженими.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження теоретико-методологічних підходів до визначення економічної безпеки держави в регіональному вимірі та розроблення шляхів її підвищення.

Виклад основного матеріалу дослідження

Сучасний стан розвитку економіки країни, безперечно, залежить від ефективного функціонування його галузево-секторальних, структурно-функціональних і регіональних складових. Не викликає сумнівів, що субкатегорія «економічна безпека на регіональному рівні» має вирішальне значення в забезпеченні національних інтересів країни.

Під економічною безпекою регіону слід розуміти такий стан захищеності регіональної економіки від зовнішніх і внутрішніх загроз, який забезпечує позитивну динаміку розвитку регіонів у довгостроковій перспективі, сприяє підвищенню рівня і якості життя населення, здатен забезпечити процеси розширеного відтворення на засадах самофінансування. Отже, можна зазначити, що прийнятним рівнем економічної безпеки регіону можна вважати такий діапазон соціальних та економічних показників, у межах якого регіон, місце, область розвиваються та поліпшують ефективність економічних процесів і сприяють розвитку та безпеці країни в цілому.

Для оцінки рівня економічної безпеки держави та регіону вченими нашої країни використовуються різноманітні методики, які досліджено та узагальнено нами в попередніх наукових роботах. Доцільно для аналізу регіонального рівня економічної безпеки використовувати єдину систему індикаторів, яка є прийнятною для оцінки на національному та міждержавному рівнях. Слід зазначити, що розрахунок переважної більшості показників не є доцільним, оскільки вони мають макроекономічний характер та відображають динаміку розвитку або потенційні загрози для країни в цілому, є результатом загальнодержавної політики і не будуть суттєво відрізнятися по регіонах. У межах дослідження проаналізуємо основні методичні підходи та найбільш репрезентативні показники, що характеризують стан захищеності регіонів від внутрішніх і зовнішніх загроз. Є високорозвинені регіони, які мають значний інвестиційний, науково-технічний, ресурсний, фінансово-економічний потенціал, пріоритетне географічне положення і виступають регіонами-лідерами, тобто основними щодо гарантування економічної безпеки України. Деякі автори, наприклад, В.О. Ткач, вважають, що до таких регіонів необхідно віднести м. Київ, Київську область, Дніпропетровську та Донецьку області [13].

У свою чергу, Л.В. Бабій пропонує розробляти заходи щодо зміцнення регіональної економічної безпеки за європейським підходом, відповідно до якого регіони позиціонуються у системі координат, де по осі абсцис фіксується рівень валового регіонального продукту на душу населення, а по осі ординат – щільність населення. У такий спосіб визначаються теоретичні типи регіонів («виробничі майданчики», «джерела зростаючої віддачі», «епіцентри акумуляції знань») та їх

архетипи (динамічні, космополітичні, спеціалізовані урбаністичні, збалансовані, просторові та занепадаючі регіони) [2].

Важливим моментом при оцінюванні регіонального рівня економічної безпеки з метою виявлення загальних тенденцій є обґрунтування періоду дослідження. Економічна система України, як суверенної держави, є відносно молодого. Початок її становлення можна віднести до 1991-1992 рр., що пов'язано з проголошенням незалежності та переходом на ринкові засади господарювання. Усьому зазначеному періоду її формування притаманні природні циклічні коливання розвитку. Нами оцінюються основні економічні показники, що характеризують стан захищеності регіонів від внутрішніх і зовнішніх загроз із 2000 р. як базового періоду початку економічного зростання в Україні.

При цьому, вважаємо за необхідне класифікувати регіони таким чином: регіони-джерела зростаючої віддачі, регіони-лідери, депресивні регіони, кризові регіони, за такими основними ознаками: середньорічним зростанням індексів ВРП у цінах попереднього року та щільністю населення по регіонах України. Групування регіонів за вищеописаним підходом зображено на рис. 1.

З огляду на результати проведеного дослідження можна констатувати, що найбільш кризовими регіонами України є Луганська, Донецька, Чернівецька та Полтавська області, що пояснюється одночасним зростанням кількості населення в них та значно меншими темпами зростання ВРП у порівнянні з динамікою його зростання по Україні в цілому. Регіонами-лідерами (центрами зростання) забезпечення економічної безпеки країни є Харківська та Львівська області. У зону ризику потрапили майже 10 областей України, причому найбільш небезпечні-

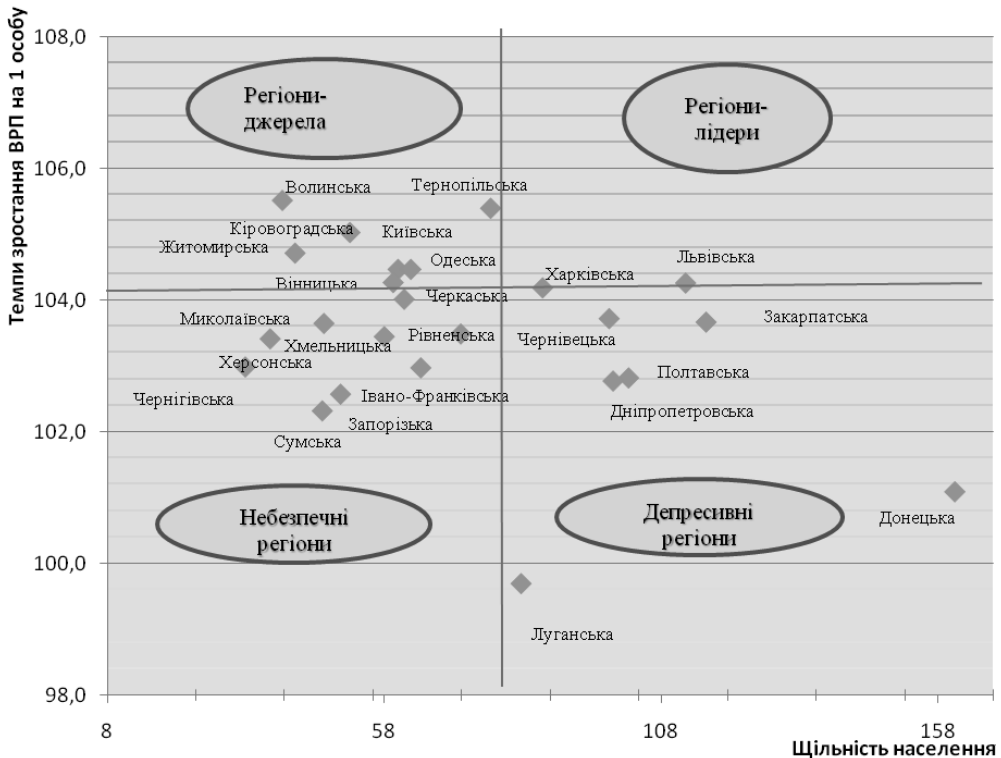

Рис. 1. Типологія регіонів України за рівнем економічної безпеки з урахуванням середньорічних темпів зростання ВРП у цінах попереднього року за 2000-2014 рр.

Джерело: розраховано автором на основі [11; 12; 13; 14]

ми є: Запорізька, Чернігівська, Рівненська, Хмельницька, Сумська, Херсонська, Івано-Франківська та Миколаївська. Графічно при групуванні регіонів за рівнем економічної безпеки не знайшли відображення м. Київ та м. Севастополь, що пов'язано з достатньо високою щільністю населення в цих містах. За вищезазначеною методикою м. Київ потрапив у зону безпечних регіонів, що пояснюється достатньо високими темпами зростання індексів фізичного обсягу ВРП (середньорічний індекс зростання за 2000-2014 рр. – 6,8%).

Запропонована автором типологія регіонів є динамічною в часі та просторі. Вектор безпеки може змінюватись, як по вертикалі, так і по горизонталі, а отже, досліджувані регіони можуть переходити з одного стану до іншого. Крім того, під впливом фактору часу ця тенденція також змінюватиметься. За допомогою запропонованої кластеризації регіонів України можна запроваджувати заходи щодо зміцнення регіональної економічної безпеки, різні механізми підвищення конкурентоспроможності продукції та інвестиційної привабливості. Так, для регіонів-лідерів дієвими будуть напрями економічного зростання на інноваційних засадах, тоді як для регіонів-аутсайдерів украї необхідно є державна допомога для відновлення структури виробництва, модернізації потужностей і фінансування соціальних програм у мінімальному розмірі. Регіони, віднесені нами до критичних, у яких спостерігаються достатньо невисокі показники валового регіонального продукту на душу населення та низька щільність населення, можуть стати базою для розміщення транснаціональних корпорацій та в довгостроковій перспективі перейти в зону безпечних.

Узагальнюючим показником, що характеризує потужність регіону у формуванні доданої вартості держави, є валовий регіональний продукт [3]. Частку ВРП по регіонах України за 2000-2014 рр. у структурі ВВП країни зображено на рис. 2.

На підставі поданих даних (рис. 2), найбільший вклад у формування ВВП України за досліджуваній період вносить м. Київ, причому його частка демон-

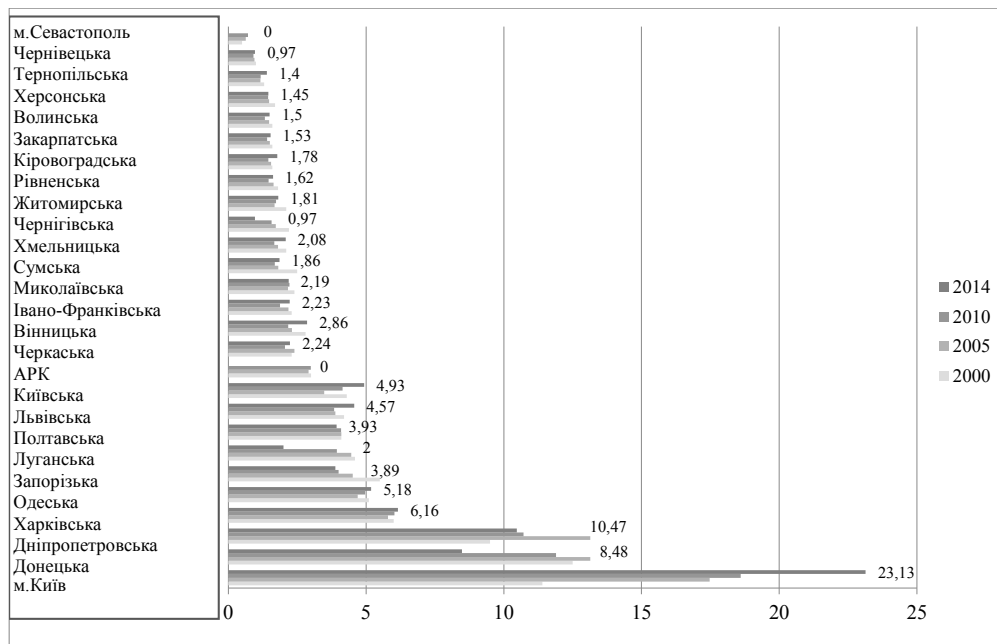

Рис. 2. Частка регіонів у формуванні ВВП України за 2000-2014 рр.

Джерело: розраховано автором на основі [11].

струє тенденцію до зростання. Так, у 2000 р. за рахунок м. Києва формувалося 11,4% ВВП України, у 2005 – 17,5%, тоді як у 2014 р. його часта становить 23,1%. Також значущими регіонами щодо формування загального ВВП України є такі області: Донецька, Дніпропетровська, Харківська, Одеська, Запорізька. Такі тенденції, у першу чергу, обумовлені достатньо високою кількістю населення в цих регіонах, їх площею та зосередженням у них центрів промисловості та ресурсів іноземних інвесторів. Однак у таких регіонах, як Запорізька та Донецька області у 2014 р. питома вага ВРП у формуванні ВВП є істотно нижчою порівняно з 2000 р., на користь його перерозподілу щодо м. Києва та Київської області. Протягом аналізованого періоду спостерігається позитивна динаміка зростання частки ВРП у таких областях України, як: Харківська (у 2000 р. частка ВРП становила 5,8%, тоді як у 2014 – 6,2%), Вінницька (у 2000 р. – 2,8%, тоді як у 2014 – 3,8%), Львівська (2000 р. – 4,2%, 2014р. – 4,6%), Київська (2000 р. – 4,3%, тоді як у 2014 р. – 4,9%), Кіровоградська (2000 р. – 1,6%, тоді як у 2014 р. – 1,8%). Найменш значущими у формуванні ВРП України є такі області: Чернігівська, Житомирська, Рівненська, Кіровоградська, Закарпатська, Волинська, Херсонська, Тернопільська, Чернівецька.

Оцінку макроекономічної безпеки за рівнем ВРП на душу населення за 2000-2014 рр. подано в таблиці 1.

За результатами, наведеними у табл. 1, можемо зробити висновок, що пороговому значенню показника «ВРП на душу населення від середнього по Україні» в розмірі 75% у 2014 р. не відповідало 13 регіонів України. При цьому, в Закарпатській, Тернопільській, Чернівецькій областях значення цього показника є суттєво нижчим (у понад 2 рази), ніж в середньому по Україні, що свідчить про суттєві структурно-системні дисбаланси розвитку зазначених регіонів. У Волинській та Рівненській областях цей показник є в передкризовому стані та створює потенційні загрози макроекономічному розвитку з позиції оцінювання рівня регіональної економічної безпеки. Негативним є те, що впродовж аналізованого періоду рівень ВРП на душу населення в проблемних регіонах України суттєво зменшується та веде до зростання рівня бідності.

Оцінка регіонального рівня економічної безпеки за іншими, найбільш репрезентативними показниками за 2000-2014 рр. згруповано в таблиці 2.

На основі представлених даних можемо констатувати, що протягом аналізованого періоду спостерігається зменшення частки промислових підприємств, які впроваджують інновації, як у середньому по Україні, так і в розрізі її територіально-адміністративних одиниць, що є сигналом макроекономічного дисбалансу та недостатньо регульованої політики у сфері економічної безпеки. Щодо рівня злочинності можемо спостерігати прямопропорційну залежність між рівнем розвитку регіонів і зростанням у них кількості злочинів. Найбільш криміногенними регіонами України з критично високими рівнями злочинності у 2014 р. були м. Київ (рівень злочинності 19,4 злочинів на 1000 населення), Запорізька (19,0), Кіровоградська (17,5), Дніпропетровська (14,7), Херсонська (13,6), що не сприяє розвитку економічної активності населення в цих регіонах.

На підставі даних, які характеризують зовнішньоекономічну безпеку регіонів, можна констатувати, що додатне сальдо торговельного балансу, яке позитивно впливає на формування валового регіонального продукту за досліджуваний період, спостерігалось в таких областях України: Вінницька, Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Кіровоградська, Луганська, Миколаївська, Рівненська, Сумська, Черкаська, Херсонська. Слід зазначити, що у Вінницькій, Кіровоградській,

Таблиця 1

Оцінка макроекономічної безпеки регіонів за рівнем ВРП на душу населення

Показник Роки	ВРП на душу населення, грн.			Частка ВРП на душу населення від середнього по Україні			Індекси фізичного обсягу валового регіонального продукту (у цінах попереднього року), %		
	2000	2010	2014	2000	2010	2014	2000	2010	2014
Автономна Республіка Крим	1937	16507	-	0,69	0,70	-	100,4	103,4	-
Вінницька	2104	14332	23494	0,75	0,61	0,75	104,2	103,0	107,8
Волинська	2077	13916	19651	0,74	0,59	0,63	110,5	100,2	99,6
Дніпропетровська	3562	34709	46228	1,28	1,47	1,49	105,8	105,8	93,5
Донецька	3509	28986	36151	1,26	1,23	1,16	105,2	111,1	70,2
Житомирська	1987	14616	20778	0,71	0,62	0,67	105,9	112,8	96,1
Закарпатська	1677	12278	17110	0,60	0,52	0,55	107,8	107,7	97,9
Запорізька	3795	23657	30477	1,36	1,00	0,98	104,8	103,2	97,8
Івано-Франківська	2142	14814	23462	0,77	0,63	0,75	105,2	100,5	91,5
Київська	3255	26140	37271	1,17	1,11	1,20	105,8	105,1	97,6
Кіровоградська	1860	15533	28166	0,67	0,66	0,90	110,5	105,7	95,8
Луганська	2439	19788	22787	0,87	0,84	0,73	105,3	102,3	49,6
Львівська	2159	16353	24652	0,77	0,69	0,79	103,7	102,3	98,6
Миколаївська	2563	20276	28669	0,92	0,86	0,92	101,5	103,2	93,5
Одеська	2828	22544	30768	1,01	0,96	0,99	96,9	102,4	101,4
Полтавська	3423	29652	37968	1,23	1,26	1,22	93,3	109,5	91,7
Рівненська	2118	13785	18381	0,76	0,58	0,59	102,1	106,8	100,8
Сумська	2631	15711	24364	0,94	0,67	0,78	104,5	98,9	94,9
Тернопільська	1605	11713	16303	0,58	0,50	0,52	104,9	100,4	105,6
Харківська	2799	23639	30827	1,00	1,00	0,99	103,1	101,7	98,6
Херсонська	1925	14346	19618	0,69	0,61	0,63	103,9	101,8	95,5
Хмельницька	2028	13602	19636	0,73	0,58	0,63	102,5	100,0	107,6
Черкаська	2203	17325	26530	0,79	0,73	0,85	101,5	105,9	92,5
Чернівецька	1411	10939	15357	0,51	0,46	0,49	105,8	100,3	96,6
Чернігівська	2407	15406	21878	0,86	0,65	0,70	106,0	100,0	96,4
м. Київ	5965	70424	115539	2,14	2,98	3,71	107,7	101,4	101,0
м. Севастополь	1682	20455	-	0,60	0,87	-	103,0	106,4	-
Україна	2788	23600	31129	1	1	1	104,1	104,1	93,2

Джерело: розраховано автором на основі [4; 10; 11; 12; 14]

Рівненській, Херсонській і Черкаській областях спостерігається досить низький рівень відкритості економіки, що свідчить про низьку ділову активність цих регіонів стосовно виходу на зовнішні ринки.

Додатне сальдо торгового балансу в Україні у 2014 р. пояснюється випереджаючими темпами падіння обсягів внутрішнього імпорту порівняно з експортом та є результатом військово-політичного конфлікту і складних зовнішньоекономічних зв'язків.

Таблиця 2

Динаміка основних показників економічної безпеки на регіональних рівнях за 2000-2014 роки

Показник	Сальдо торговельного балансу, млн. дол.				Коефіцієнт відкритості економіки, %				Коефіцієнт покриття імпорту експортом				Рівень злочинності				Питома вага підприємств, що впроваджують інновації, %			
	2000	2010	2014	2014	2000	2010	2014	2014	2000	2010	2014	2014	2000	2010	2014	2014	2000	2010	2014	
Роки	2000	2010	2014	2014	2000	2010	2014	2014	2000	2010	2014	2014	2000	2010	2014	2014	2000	2010	2014	
Автономна Республіка Крим	-	475,2	-	-	-	29,4	-	-	-	0,43	-	-	14,5	17,0	-	-	-	-	-	
Вінницька	77,7	187,0	365,3	33,4	34,1	38,5	38,5	0,50	0,69	0,55	0,55	7,7	7,8	9,0	9,0	17,2	12,1	14		
Волинська	-297,3	-135,3	-40,2	148,6	58,4	89,5	89,5	2,96	1,29	1,05	1,05	7,1	8,1	7,4	7,4	24,2	10,3	10,8		
Дніпропетровська	1519,8	2545,4	4136,0	177,1	97,1	118,7	118,7	0,48	0,70	0,55	0,55	17,9	14,8	14,7	14,7	13,6	7,1	8		
Донецька	4204,5	10166,6	6402,1	132,1	105,5	117,7	117,7	0,42	0,26	0,28	0,28	11,0	14,0	12,9	12,9	21,7	9,3	9,1		
Житомирська	41,6	-37,4	403,2	42,9	35,8	48,8	48,8	0,69	1,09	0,43	0,43	11,1	7,9	8,2	8,2	17,9	10,0	8,6		
Закарпатська	38,8	-182,5	-183,9	104,9	134,4	192,0	192,0	0,83	1,15	1,12	1,12	5,3	5,4	8,6	8,6	-	9,2	4,5		
Запорізька	637,9	1914,7	2268,7	159,9	90,1	126,1	126,1	0,55	0,43	0,42	0,42	16,5	15,4	19,0	19,0	13,2	4,6	15,9		
Івано-Франківська	142,2	-88,6	48,6	46,4	48,7	41,8	41,8	0,30	1,15	0,91	0,91	6,2	4,2	5,5	5,5	13,9	14,1	22,8		
Київська	-95,5	-1573,5	-1749,8	56,6	85,9	119,8	119,8	1,37	1,95	1,78	1,78	8,5	9,6	10,2	10,2	21,4	6,9	8,8		
Кіровоградська	27,9	159,5	615,5	21,6	27,6	53,7	53,7	0,51	0,55	0,28	0,28	11,0	11,7	17,5	17,5	7,1	10,4	14		
Луганська	309,4	2305,6	882,3	92,8	80,9	140,5	140,5	0,56	0,34	0,57	0,57	1,5	13,9	13,2	13,2	12,1	9,3	7,6		
Львівська	-88,7	-1013,6	-839,0	66,6	60,6	82,1	82,1	1,28	1,93	1,49	1,49	8,2	6,8	8,5	8,5	10,3	11,6	12,6		
Миколаївська	278,9	878,3	1624,0	141,8	90,0	119,9	119,9	0,51	0,51	0,30	0,30	14,0	10,6	12,5	12,5	22,7	9,1	10,1		
Одеська	221,9	-873,8	504,5	123,4	96,7	86,5	86,5	0,76	1,31	0,82	0,82	10,7	10,4	10,7	10,7	3,3	12,9	9,8		
Полтавська	309,6	1072,0	925,1	78,0	61,4	78,5	78,5	0,45	0,52	0,58	0,58	10,6	10,9	12,4	12,4	18,5	9,9	6,8		
Рівненська	19,1	0,2	216,1	39,1	46,0	44,8	44,8	0,81	1,00	0,59	0,59	6,3	6,5	9,0	9,0	13,7	9,6	14,5		
Сумська	44,4	255,8	180,2	56,4	57,3	65,4	65,4	0,78	0,78	0,68	0,68	10,8	9,1	12,8	12,8	17,4	16,2	12,3		
Тернопільська	16,9	-76,6	102,7	20,7	22,1	45,7	45,7	0,61	1,55	0,75	0,75	5,5	4,9	5,2	5,2	13,3	13,8	9,5		
Харківська	-115,7	-520,6	103,6	52,2	45,9	59,0	59,0	1,34	1,32	0,95	0,95	14,5	10,2	11,7	11,7	15,0	18,0	21		
Херсонська	71,4	232,1	206,1	36,7	28,4	35,6	35,6	0,38	0,41	0,48	0,48	11,9	11,2	13,6	13,6	18,8	11,3	10,8		
Хмельницька	31,7	-162,0	175,9	27,4	34,2	37,6	37,6	0,65	1,52	0,67	0,67	7,1	8,1	7,7	7,7	11,8	16,0	9,9		
Черкаська	78,7	285,4	197,9	62,2	38,4	43,0	43,0	0,64	0,58	0,69	0,69	10,0	7,5	9,7	9,7	12,8	15,2	10,1		
Чернівецька	24,4	-2,9	31,6	39,0	18,0	23,3	23,3	0,59	1,03	0,78	0,78	5,1	7,3	8,9	8,9	28,9	11,3	9,2		
Чернігівська	-43,6	-69,7	163,0	54,9	34,1	65,7	65,7	1,33	1,21	0,77	0,77	9,8	8,6	9,7	9,7	32,2	10,2	7,8		
м. Київ	-4700,1	-17953,2	-7696,0	320,8	152,7	144,0	144,0	3,05	2,80	1,51	1,51	10,9	13,1	19,4	19,4	18,4	21,9	20,7		
м. Севастополь	-	127,9	-	-	27,8	-	-	-	0,36	-	-	11,1	14,5	-	-	-	-	-		
Україна	2952,4	-2997,7	4620,7	130,5	94,8	111,4	111,4	0,84	1,05	0,93	0,93	11,5	11,0	11,7	11,7	18,0	13,8	16,1		

Джерело: розраховано автором на основі [1; 4; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 14]

Перевищення критичного значення коефіцієнта покриття імпорту експортом у 2014 р. зафіксовано в таких областях України: Закарпатська, Київська, Львівська, Харківська та місто Київ, що свідчить про значні зовнішні загрози ефективному функціонуванню та розвитку зазначених регіонів. Отже, за досліджуваний період інтеграційні процеси в напрямі збільшення обсягів зовнішньої торгівлі в цілому по Україні та в окремих регіонах є високими і загрозовими, оскільки зростає імпортна залежність із одночасною сировинною спрямованістю експорту вітчизняної продукції.

На основі проведених розрахунків можна зробити висновки, що найнижчі рівні економічної безпеки зафіксовано в таких областях (за обраними для аналізу індикаторами): Донецька, Луганська, Житомирська, Закарпатська, Чернігівська, Івано-Франківська, Чернівецька, що свідчить про найбільш гостру проблему підвищення її рівня саме в цих регіонах.

Пропонуємо вдосконалити систему трансфертів і бюджетного субсидування в кризових регіонах, поліпшити взаємодію органів державного та місцевого самоврядування з метою зміцнення фінансової стійкості депресивних регіонів.

Висновки

Розрахунки найбільш репрезентативних функціональних компонентів економічної безпеки дали можливість визначити регіональні відмінності розвитку територій України та структурувати їх за рівнем економічної безпеки. Пріоритетним напрямом зміцнення рівня економічної безпеки регіонів-аутсайдерів є належне забезпечення фінансової підтримки з боку держави, тоді як для регіонів-лідерів доцільним буде запровадження інвестиційно-інноваційної моделі розвитку. У цілому економічна безпека на регіональному рівні повинна враховувати стійкість регіонів до зовнішніх і внутрішніх загроз, запобігати загостренню кризових явищ, падінню виробництва та обсягів промисловості у Східних регіонах, налагодженню фінансово-економічної та соціальної інфраструктури держави в цілому, сприяти зменшенню безробіття, інфляції, пошуку додаткових джерел формування дохідної частини місцевих бюджетів на основі зовнішніх позик та розширеного інвестування. З метою посилення фінансової стабільності регіонів України пропонуємо продовжувати реформу бюджетної децентралізації, розпочатої з 2015 року, як продуктивної форми зміцнення регіонального рівня економічної безпеки.

Література

1. Аналітична доповідь до Щорічного послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році». – К. : НІСД, 2015. – 684 с. – С. 205-2013 [Електронний ресурс] Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/public/File/2015_nauk_an_rozrobku/NS_report.pdf.
2. Бабій Л. В. Типологічна карта у формуванні стратегій економічної безпеки регіонів України / Л. В. Бабій // Зовнішня торгівля : економіка, фінанси, право. – 2012. – № 6. – С. 196-199.
3. Бондар О. П. Забезпечення економічної безпеки регіонів в Україні / О. П. Бондар // Науковий вісник : Фінанси, банки, інвестиції. – 2013. – № 4. – С. 94-99.
4. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Криленко В. І. Економічна безпека регіону як складова забезпечення національної економічної безпеки [Електронний ресурс] / В. І. Криленко // Ефективна економіка. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1779>.
6. Лойко В. В. Характеристика та основні принципи побудови системи економічної безпеки на регіональному рівні [Електронний ресурс] / В. В. Лойко // Ефективна економіка. – 2013. – № 3. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1779>.

7. Рівень злочинності / Інформаційний простір «Інфо-лайт» – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://infolight.org.ua/maps/pokazniki-zlochinnosti-v-rozrizi-oblastey-ukrayini-za-2011-2012-roki>.

8. Різник Н. С. Ситуаційний підхід до оцінки рівня тіньової економіки регіонів держави / Н. С. Різник // Економічний форум. – 2013. – № 4. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://eforum-lntu.com/assets/files/articles/2013/4/12.pdf>.

9. Савченко В. Ф. Стан інноваційного розвитку промислових підприємств на державному та регіональному рівнях / В. Ф. Савченко, С. Д. Гривко // Науковий вісник ЧДІЕУ. – 2013. – № 1 (17). – С. 58-63.

10. Статистичний збірник «Регіони України» 2014 рік, частина I-II / Державна служба статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ2_u.htm

11. Статистичний щорічник України 2010 р. / За ред. О. Г. Осауленка. – К. : Держ. комітет статистики України, 2011. – 560 с.

12. Статистичний щорічник України 2013 р. / За ред. О. Г. Осауленка. – К. : Держ. комітет статистики України, 2014. – 534 с.

13. Ткач В. О. Економічна безпека в регіональному вимірі / В. О. Ткач // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. – 2011. – № 1 (4). – С. 398-403.

14. Чисельність населення – Державна служба статистики України – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2009/ds/dso.html>

Розділ II

Фінанси

УДК 343.13;336.227.1

М.О. Вербинська
аспірант кафедри управління
фінансово-економічною безпекою,
Університет економіки та права «КРОК»

Ризики комерційних банків як деструктивні чинники економічної безпеки держави

Визначено основні ризики комерційних банків України. Розглянуто особливості та причини виникнення депозитних ризиків з урахуванням особливостей вітчизняної економіки, взаємозв'язок банківських ризиків та їхня залежність від економічної ситуації в країні.

Ключові слова: фінансова безпека банку, комерційний банк, кредити, депозити.

М.А. Вербинская
аспірант кафедри управління
фінансово-економічною безпекою,
Університет економіки та права «КРОК»

Риски коммерческих банков как деструктивные факторы экономической безопасности государства

Определены основные риски коммерческих банков Украины. Рассмотрены особенности и причины возникновения депозитных рисков с учетом особенностей отечественной экономики, взаимосвязь всех банковских рисков и их зависимость от экономической ситуации в стране.

Ключевые слова: финансовая безопасность банка, коммерческий банк, кредиты, депозиты.

М.О. Verbynska
Postgraduate student, Department of Financial
and Economic Security Management,
«KROK» University

Commercial banks risks as destructive factors of the state economic security

The main risks of commercial banks in Ukraine are determined. The features and causes of deposit risks were considered taking into account peculiarities of the national economy, the interconnectedness of all banking risks from each other and their relationship on the whole from the economic situation in the country are considered.

Key words: bank financial security, commercial bank, credits, deposits

Постановка проблеми

Розуміння та структура процесу регулювання фінансової стійкості комерційних банків перебуває в центрі уваги науковців. Широкий спектр ризиків банківської діяльності обумовлює необхідність у їхньому всебічному аналізі, систематизації та розробленні ефективного механізму їх регулювання. Виходячи з того, що найбільшу частину в банківських зобов'язаннях становлять депозитні кошти, значної актуальності набуває питання формування банками стабільної ресурсної бази шляхом ефективного залучення тимчасово вільних коштів суб'єктів господарювання, фізичних осіб та інших банків на банківські депозитні рахунки.

Економічні процеси останніх років у нашій державі потребують не тільки посилення уваги до банків і Національного банку України, як основного регулятора діяльності банків, а й до їх взаємозв'язку, залежності їх – держави та банків – один від одного, взаємоузгодження їхніх дій для найбільш ефективної діяльності з подолання фінансової та економічної кризи. Протягом останніх років динамічно зростають фінансові проблеми банків, пов'язані з процесами, які не піддаються регулюванню наявними та звичайними методами, що регулювали діяльність банків в умовах відносно стабільного економічного стану держави [1].

Нині для держави, НБУ і окремо для потенційних банків не вирішеною остаточно залишається проблема запобігання основним фінансовим ризикам, зростає кількість банків-банкротів, що негативно позначається на фінансовому стані не тільки держави, а й кожного комерційного банку, кожного громадянина держави. Зокрема, потребують подальшого дослідження методи управління фінансовими ризиками комерційного банку, пов'язані з утриманням депозитів, поверненням кредитів, валютними ризиками банків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблемам банківської безпеки присвячено роботи численних вітчизняних науковців, таких як: В.І. Грушко [1], В.Р. Кігель [9], О.І. Пилипченко [1], Р.В. Пікус [1], Н.Г. Євченко [3], О.А. Криклій [12] та інші. Аналіз наукових робіт зазначених авторів свідчить про недостатньо об'єктивну оцінку сучасного стану банківської безпеки у зв'язку з тим, що протягом 2014-2015 рр. динамічно зросли фінансові проблеми банків, пов'язані з процесами, які не піддаються регулюванню наявними та звичайними методами, що регулювали діяльність банків в умовах відносно стабільного економічного стану.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Наслідки економічної та політичної кризи в державі в 2014-2015 рр. змусили звернути особливу увагу на проблему банківської безпеки. Останні події в українській банківській сфері демонструють хиткість і нестабільність національної банківської системи, її фінансову нестійкість, необхідність у розробленні додаткових методів державного регулювання.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження питання визначення основних ризиків і причин дестабілізації банківської системи України в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження

Найбільш актуальним питанням для банківської системи України в останні роки є розроблення шляхів стабілізації банківської системи країни умовах її макроекономічної кризи та економічної нестабільності. Основні фінансові ризики банків включають у себе різноманітні складові: це недосконалість і мінливість законодавства, грошово-кредитна політика НБУ, нестабільність зовнішнього серед-

овища, глобальні та локальні фінансові кризи, нестабільне соціально-політичне становище в Україні, неконкурентоспроможність окремих банків, злочинна діяльність керівників банків, ТОП-менеджменту та третіх осіб, негативні макро-економічні умови, нестабільність податкової та страхової політики.

Основні види ризиків, що притаманні сучасній банківській системі в нашій країні [2; 3]:

1. Кредитний ризик: можливість невиконання позичальником своїх зобов'язань.

2. Процентний ризик: можливість коливань ринкових процентних ставок.

3. Ризик ринку цінних паперів: можливість знецінювання цінних паперів.

4. Валютний ризик: коливання курсу валют при купівлі-продажу валюти, видачі валютних кредитів, сплаті валютних кредитів.

5. Ризик при формуванні депозитів: дострокове вилучення вкладів, ризики при залученні та поверненні валютних вкладів.

6. Ризик при нових видах діяльності: за великої розбіжності в термінах і розмірах платежів за факторингом банк наражається на ризики, пов'язані з прорахунками у створенні певного резерву по цих операціях.

7. Ризик лізингових угод : невід'ємною частиною банківської стратегії є хеджування – розроблення заходів щодо зниження або попередження виявленого ризику.

Керувати ризиком – означає чинити дії, спрямовані на підтримання такого його рівня, що відповідає поставленим на цей момент цілям управління. В нинішніх умовах доцільно було б тлумачити поняття «керувати ризиком банку» як процес гармонізації інтересів держави з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища, а саме вкладників і позичальників [10].

Нині для банківської системи України існує три основні види ризиків фінансовій безпеці банків: депозитні ризики, пов'язані з достроковим витребуванням депозитної грошової маси з банків; кредитні ризики, пов'язані з масовим поверненням кредитів; валютні ризики та їх наслідки для вкладників, позичальників та окремого комерційного банку. Якщо держава та банки найближчим часом не подолають ці ризики, то вони можуть стати реальною загрозою не тільки для банківської системи України, а й для держави та її економічного стану.

У праці В.Р. Кігель «Ем-модель оптимізації мультивалютного резерву за умов курсового ризику» розглянуто проблеми курсового валютного ризику [9]. Автор, виходячи з наявного мультивалютного резерву та відомих поточних валютних курсів, вбачає необхідність у переформуванні на сьогодні цього резерву так, щоб його вартість за валютними курсами, які складуться на валютному ринку завтра, була б якнайбільшою. Критерієм оптимальності є вимога визначення валютного резерву, вартість якого у гривневому еквіваленті за валютними курсами гривні щодо іноземних валют, які складуться на валютному ринку завтра, була б якнайбільшою. Дослідник В.Р. Кігель вбачає складність проблеми в тому, що динаміка валютних курсів є хаотичною, що яскраво ілюструє, наприклад, динаміка курсу долара США до євро в лютому 2015 р. (20 операційних днів) – наведеним на рисунку; причому така ситуація є типовою як щодо валют з нефіксованими курсами, так і щодо періоду дослідження. Отже, у момент прийняття рішення з визначення оптимального МВР майбутні валютні курси потрібно вважати не детермінованими, а випадковими величинами. Якщо ці величини випадкові та хаотичні, це унеможливорює будь-яке обґрунтоване прогнозування не тільки валютних курсів на майбутній період, а й визначення економічно необхідних процентних і депозитних ставок для того, щоб підтримувати банківську систему в стабільному стані.

Рис. Динаміка валютних курсів у лютому 2015 року

Джерело: [9]

Банківська діяльність завжди характеризувалася більш високим рівнем ризикованості порівняно з іншими видами діяльності, супроводжується численними ризиками, що виникають при здійсненні як активних, так і пасивних операцій. Ризики активних операцій мають індивідуальний характер. Наприклад, кредитний ризик пов'язаний з кожним конкретним позичальником банку, залежить від його діяльності та виникає внаслідок недотримання ним умов кредитного договору щодо зобов'язань за кредитними операціями. До того ж, нестабільна ситуація на валютному ринку провокує позичальників не сплачувати кредити, особливо валютні позички, забезпечені іпотекою. Тому банки частіше стикаються з проявом ризиків активних операцій [2, с. 68-75].

Однак специфіка банківської діяльності призводить до виникнення ризиків і в ході здійснення пасивних операцій банків. При цьому важливе значення мають ризики, пов'язані з депозитними операціями, які, у свою чергу, є головним джерелом банківських ресурсів, визначають можливості банку щодо нарощування обсягів кредитно-інвестиційних вкладень [1]. Залучені ресурси банку в цілому і ресурси з депозитних джерел є основою діяльності будь-якого банку, оскільки процеси формування ресурсів і надання кредитів перебувають у тісному взаємозв'язку. Значна частка депозитів на вимогу і перевага короткострокових депозитів негативно впливають на стабільність ресурсної бази банку, оскільки перевага короткострокових ресурсів не дає змоги здійснювати довгострокові вкладення та збільшує ризик втрати ліквідності, що негативно позначається як на ефективності діяльності банку, так і на перспективах розвитку економіки. Тому основним завданням формування депозитного портфеля можна визначити забезпечення переваги стабільних, але одночасно недорогих ресурсів. [3] У нинішній нестабільній економічній ситуації забезпечення депозитного портфеля стабільними ресурсами є дуже складним питанням.

Стійке зростання депозитної бази має велике значення і для забезпечення ліквідності банку. Унаслідок того, що депозитні операції займають найбільшу питому вагу в структурі пасивних операцій, у разі прояву депозитних ризиків банків дисбаланс значно збільшується, що може призвести до проблеми з ліквідністю, а в гіршому разі – до банкрутства банку. Особливість дослідження депозитних ризиків банків полягає в тому, що виявити закономірності їх проявів можна тільки за сукупністю залишків коштів на рахунках клієнтів. Наслідки депозитних

ризиків мають нищівний характер для банківської системи, що особливо простежується в кризовий період, а саме нині, коли спостерігається значний відтік вкладів, який впливає на загальний рівень банківського бізнесу.

Під депозитним ризиком слід розуміти ймовірність втрати банком ресурсів унаслідок відтоку вкладників чи дострокового вилучення вкладів, а також імовірність неотримання коштів, які банк потенційно міг отримати в результаті здійснення депозитних операцій [5]. При значних втратах депозитних коштів цей ризик стає загрозою для банку і призводить до його банкрутства. Тема депозитних ризиків була та буде актуальною завжди, а особливо – в умовах світової або внутрішньодержавної фінансової кризи. Науковці визначають, що при урахуванні факторів, які впливають на зростання депозитного ризику для строкових депозитних ресурсів у комерційних банках, залучених від фізичних осіб, слід ураховувати набір факторів: крім економічних, потрібно аналізувати соціальні, демографічні та географічні фактори [3].

Зокрема, економічно-політична ситуація в країні протягом 2014-2015 рр. спричинила значний вплив депозитів частини вкладників з банківської системи. Стрімка девальвація гривні та зростання нестабільності на ринку призвели до вилучення значної частини депозитів з банківської системи. Це сприяло зростанню кількості неплатоспроможних банків, що ще більше посилює негативні тенденції. Фактично саме втрата депозитів поставила стабільність банківської системи під загрозу.

Усі банки пов'язані між собою через систему міжбанківських зв'язків. Банк, що не може виконувати свої зобов'язання перед вкладниками, перед іншими банками, потягне за собою у кризу інші банки. Тому в банківській системі банкрутство одного банку може суттєво вплинути на порушення грошового обігу в країні, викликати кризові явища в усьому банківському секторі та спровокувати загальноекономічну кризу.

До кінця 2013 р. в банківській системі спостерігався стійкий приріст депозитів як фізичних, так і юридичних осіб [8]. Саме 2014 р. та перше півріччя 2015 р. з нестабільною політичною та економічною ситуацією стали кризовими для банківського сектору. Щоб повною мірою усвідомити наслідки вищеприписаних факторів, необхідно дослідити статистичні дані Національного банку України – одного з найважливіших інститутів у виробництві офіційної статистики країни.

Статистичні функції Національного банку України засновані на законодавчих повноваженнях щодо збирання всіх необхідних даних для вироблення і поширення об'єктивної, достовірної, належної, своєчасної, послідовної та доступної статистики в межах своєї відповідальності.

Обсяг депозитів у іноземній валюті за жовтень зменшився на 2,4% (з початку року на 27,8%) – до 14,0 млрд дол. США (у доларовому еквіваленті), у тому числі юридичних осіб – на 5,8% (з початку року на 18,6%) – до 4,7 млрд дол. США, фізичних осіб – на 0,5% (з початку року на 31,6%) – до 9,4 млрд дол. США. Обсяг депозитів фізичних осіб в іноземній валюті без урахування коштів у банках, які визнано неплатоспроможними та перебувають у стадії ліквідації, у жовтні зменшився на 0,1% – до 8,7 млрд дол. США. Обсяг депозитів фізичних осіб у національній валюті зменшився з початку року на 11,3% – до 173,9 млрд грн. – без урахування коштів у банках, які визнано неплатоспроможними та перебувають у стадії ліквідації.

У жовтні 2015 р. залишки за кредитами в національній валюті збільшилися на 0,2% (з початку року зменшилися на 5,0%) – до 461,8 млрд грн. за рахунок

зростання кредитів, наданих *юридичним особам*, на 0,3% (з початку року зменшилися на 12,4%) – до 382,2 млрд грн. Водночас обсяг кредитів, наданих *фізичним особам*, зменшився на 0,5% (з початку року на 25,6%) – до 79,6 млрд грн.

У жовтні сальдо (різниця) між обсягами наданих Національним банком України банкам країни та Фонду гарантування вкладів фізичних осіб кредитів та обсягами повернення раніше наданих їм кредитів становило 0,2 млрд грн. [6].

Ураховуючи динаміку відтоку депозитів фізичних і юридичних осіб з банківського сектору, можна з упевненістю сказати, що довіра населення до банківської системи впала до кризового рівня, фінансова стійкість банків також упала до кризового рівня. Не можна обійти увагою і той факт, що протягом 2014-2015 рр. значно збільшився перелік банків, які перебувають у стадії реорганізації, банків, що визнані неплатоспроможними та до яких Фондом гарантування вкладів фізичних осіб введено тимчасову адміністрацію – на сьогодні це 5 банків, і банків, що перебувають у стадії ліквідації – це 59 банків. Серед таких банків є невеликі та великі системні банки, ліквідація яких суттєво зачепила широкі верстви населення, спричинила не тільки великі матеріальні збитки для фізичних та юридичних осіб, які не будуть ніколи компенсовані, а й спад довіри населення до банківської системи та держави в цілому.

Таким чином, ураховуючи складну ситуацію на банківському ринку – нестабільність і хаотичність валютного курсу, неможливо прогнозувати найближчим часом приріст депозитів, своєчасне повернення кредитів і, як наслідок, – стабільність та укріплення фінансової безпеки банківської системи.

Фінансова безпека банків є важливою складовою економічної безпеки держави [10]. Для останньої дуже важливо гармонізувати економічні інтереси банків, їхніх клієнтів з інтересами держави, розробити такі державні методи регулювання, які гарантували б захист банків від дестабілізуючих чинників. Це потрібно здійснювати шляхом запровадження правових, фінансових, організаційних, технічних і соціально-психологічних заходів [12].

Висновки

На основі аналізу стану банківської системи держави протягом 2014-2015 рр., статистичної інформації Національного банку України можна зробити висновки, що проблема запобігання основним фінансовим ризикам у банківській сфері, питання зростання кількості банків-банкротів не вирішена остаточно. З урахуванням особливостей досліджених ризиків можна говорити, що три досліджені основні види ризиків економічної безпеки банків: депозитні ризики, кредитні ризики та валютні ризики – не можуть розглядатися окремо один від одного, а потребують комплексного вирішення. У цій складній ситуації на перше місце необхідно ставити питання не досягнення найкращого результату діяльності банків при заданих ресурсах, а досягнення мінімальних витрат ресурсів при обраному напрямі діяльності банків, щоб ризики не стали загрозами та не призвели до дефолту держави.

Оскільки повністю уникнути ризиків неможливо, ними можна і потрібно управляти, знаходити ефективні методи та інструменти, які забезпечили б їхню мінімізацію. Управління банківськими ризиками необхідне не тільки на рівні кожного окремого банку, а в першу чергу на державному рівні за умови розроблення необхідної стратегії управління.

Література

1. Грушко В. І. Управління фінансовими ризиками / В. І. Грушко, О. І. Пилипченко, Р. В. Пікус // Навч. посібник. – К : Інститут економіки та права «КРОК», 2000. – 121 с.

2. Васюренко О. В. Ризик як складова економічних процесів / О. В. Васюренко, О. В. Таран // Фінанси України, 2005 р. – № 7. – 568 с.
3. Євченко Н. Г. Планування обсягу депозитних ресурсів банку на основі сегментації клієнтської бази [Текст] / Н. Г. Євченко // Фінансово-кредитний механізм активізації інвестиційного процесу : збірник тез II Міжнародної науково-практичної конференції до 15-ї річниці створення кафедри банківських інвестицій (3 листопада 2011 р.) / ДВНЗ «КНЕУ ім. В. Гетьмана». – К., 2011. – С. 158-161.
4. Єпіфанов А. О. Операції комерційних банків : навч. посібн. / А. О. Єпіфанов, Н. Г. Маслак, І. В. Сало. – Суми : Університетська книга, 2007. – 523 с.
5. Банківські ризики ; Примостка Л. О. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/nie/2012_2/032-037.pdf
6. Статистика Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=65162&cat_id=36674
7. Закон України «Про банки і банківську діяльність» № 2121-III від 07.12.2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>
8. Ключові тенденції розвитку банківської системи. Національне рейтингове агентство «Рюрік» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rurik.com.ua/news/814-10022013.html>
9. Кігель В. Р. Ем-модель оптимізації мультивалютного резерву за умов курсового ризику. Електронна бібліотека Університету Економіка та права «КРОК» / В. Р. Кігель [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://library.krok.edu.ua/ua/kategoriji/materiali-konferentsij/89-em-model-optimizatsii-multyvalutnoho-rezervu-za-umov-kurovoho-ryzyku>
10. Копитко М. І. Дослідження підходів щодо визначення категорії «Економічна безпека підприємства». Електронна бібліотека Університету Економіка та права «КРОК» / М. І. Копитко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://library.krok.edu.ua/ua/kategoriji/statti/133-doslidzhennia-pidkhodiv-shchodo-vyznachennia-katehorii-ekonomichna-bezpeka-pidpriemstva>
11. Рибнікова Н. О. Діагностика стану економічної безпеки підприємства за методом кореляційної адаптометрії : показники та об'єкти оцінки / Н. О. Рибнікова // Науковий вісник ЛНТУ України. – Львів, 2011. – Вип. 21.6. – С. 294-300.
12. Криклій О. А. Система фінансового аналізу банку [Текст] / О. А. Криклій, О. В. Крухмаль // Економічний аналіз. – 2012. – Випуск 11. – Частина 1. – С. 377-383.

УДК 631.11:330.142.211

М.Д. Гилка
*кандидат економічних наук,
доцент кафедри фундаментальної, прикладної
та загальноекономічної підготовки,
Інститут управління природними ресурсами,
Університет економіки та права «КРОК»*

Аналіз процесу формування та відтворення основного капіталу аграрних підприємств

Досліджено процес формування та відтворення основного капіталу аграрних підприємств, визначено джерела фінансових ресурсів для здійснення цих процесів, обґрунтовано заходи із забезпечення оптимізації процесу формування та відтворення основного капіталу.

Ключові слова: основний капітал, аграрні підприємства, відтворення основного капіталу.

М.Д. Гилка
кандидат экономических наук,
доцент кафедры фундаментальной, прикладной и
общеэкономической подготовки,
Институт управления природными ресурсами,
Университет экономики и права «КРОК»

Анализ процесса формирования и воспроизводства основного капитала аграрных предприятий

Исследован процесс формирования и воспроизводства основного капитала аграрных предприятий, определены источники финансовых ресурсов для осуществления данных процессов, обоснованы меры по обеспечению оптимизации процесса формирования и воспроизводства основного капитала.

Ключевые слова: основной капитал, аграрные предприятия, воспроизводство основного капитала.

M.D. Hylka
PhD in Economics,
Associate Professor of Fundamental, Applied
and General Economic Training Department
Institute for Natural Resources Management
«KROK» University

Analysis of the process of formation and reproduction of main capital of agricultural enterprises

The process of creation and reproduction of fixed capital of agricultural enterprises is researched, financial resources for the implementation of these processes are defined, reasonable measures to ensure the optimization of the process of formation and reproduction of capital are substantiated.

Keywords: capital, agricultural enterprises, reproduction of capital.

Постановка проблеми

Процес переходу до ринкових умов економічної діяльності зумовив виникнення нових організаційно-правових форм господарювання та зміну форм власності на засоби виробництва, що сприяло затяжній трансформаційній кризі в усьому агропромисловому комплексі, негативно вплинуло на діяльність аграрних підприємств та, зокрема, на їхню матеріально-технічну базу, характер якої визначає основний капітал. Відбулися суттєві зміни у процесах формування та відтворення основного капіталу.

Ефективність аграрного виробництва детермінується структурною комплексністю всіх факторів виробництва. В їхній триєдиній сукупності – земля, праця, капітал – рівнозначну вагу має основний капітал. Процес формування його оптимального складу та структури не лише визначає рівень капіталоозброєності та продуктивності праці, а й здатність підприємств встояти в конкурентній боротьбі

на вітчизняному та світовому ринках аграрної продукції. Нині, в епоху науково-технічного прогресу, інноваційних технологій та інформаційної економіки, роль основного капіталу ще більше зростає, а тому стабілізувати та підвищити ефективність аграрного виробництва без належного забезпечення основним капіталом не видається можливим. Тому виникає необхідність дослідження процесів формування та відтворення основного капіталу аграрних підприємств у сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідження проблем, що виникають у процесі формування та відтворення основного капіталу, здійснювали ще класики економіки А. Маршал [1], К. Маркс [2], Ж.-Б. Сей [3], Й. Шумпетер [4]. Основний капітал не залишається поза увагою сучасних зарубіжних учених, зокрема К. Макконнелла [5], С. Брю [5], П. Семюелсона [6], В. Нордгауза [6].

Проблемам формування, відтворення та використання основного капіталу аграрних підприємств приділяють увагу українські вчені-економісти. Так, організаційні та методичні засади оцінки основних засобів, проблеми практики їхньої переоцінки досліджено І. Левицькою [7], Л. Ловінською [8], Г. Підлісецьким [9]. Питанням державної підтримки матеріально-технічного забезпечення аграрних підприємств присвячено наукові дослідження О. Олійника [10] і Т. Калашнікової [10]. Методи та програми технічного оснащення сільського господарства вивчав О. Петриков [11] тощо.

Однак орієнтація на динамічне ринкове середовище та інноваційний розвиток аграрного сектору економіки актуалізують необхідність продовження досліджень аналізу забезпечення процесу формування оптимального складу та структури основного капіталу, його розширеного відтворення, підвищення ефективності використання тощо.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Більшість учених, що досліджують проблеми формування, відтворення та ефективності використання основного капіталу аграрних підприємств України, спільні в тому, що на сьогодні забезпеченість їх основним капіталом є незадовільною як у кількісному, та і в якісному плані [12, с. 56]. Також наголошується на тому, що значно нижчою за нормативну є частка основного капіталу в структурі авансованого капіталу в аграрний сектор, яка, відповідно до технологічних нормативів, повинна становити 40%, у тому числі для виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції – 20-40% [13, с. 58]. У зв'язку з цим доцільно продовжувати дослідження процесів формування та відтворення основного капіталу, визначити джерела, за рахунок яких можна оновити основний капітал, забезпечити його оптимальний склад і структуру та визначити заходи покращання існуючої ситуації.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження процесу формування та відтворення основного капіталу аграрних підприємств, визначення джерел фінансових ресурсів для здійснення цих процесів, обґрунтування заходів із забезпечення оптимізації процесу формування та відтворення основного капіталу.

Вклад основного матеріалу дослідження

На сьогодні в Україні аграрний сектор у достатній кількості забезпечений земельними та трудовими ресурсами, однак незадовільною залишається забезпеченість основним капіталом, зокрема його активною частиною. Так, якщо у 2000 р.

питома вага основного капіталу аграрних підприємств у структурі основного капіталу підприємств за всіма видами економічної діяльності становила 11,6%, у 2005 р. – 5,9%, то у 2010 р. знизилася до 1,7%, а у 2013 р. – до 1,5% [14, с. 77]. Як бачимо, протягом аналізованого періоду спостерігається чітка тенденція до зменшення питомої ваги основного капіталу аграрних підприємств у структурі основного капіталу підприємств за всіма видами економічної діяльності. За період з 2000 р. до 2007 р. вартість основного капіталу аграрних підприємств зменшилася на 20%. Починаючи з 2008 р., спостерігаємо тенденцію до зростання вартості основного капіталу. Так, у 2013 р., порівняно з 2008 р., вартість основного капіталу аграрних підприємств зросла на 42,7%, а порівняно з 2000 р. – на 38,9% [14, с. 77].

Протягом аналізованого періоду спостерігаємо тенденцію до зростання вартості введених у дію нових об'єктів основного капіталу. Так, у 2000 р. вартість введених у дію нових об'єктів основного капіталу становила 3067 млн грн, у 2005 р. вона зросла у понад 2 рази і становила 6389 млн гривень. У 2013 р., порівняно з 2000 р., вартість введених у дію нових об'єктів основного капіталу зросла в 4,9 рази і становила 14991 млн грн. [14, с. 80]. Незважаючи на це, на досить високому рівні залишається ступінь зносу основного капіталу аграрних підприємств. Так, у 2000 р. ступінь зносу основного капіталу становив 48,3%, у 2005 р. – 50,6%, у 2013 р. – 34,2%, тобто більш ніж третя частина основного капіталу аграрних підприємств зношена [14, с. 81]. Хоча протягом аналізованого періоду спостерігаємо зменшення ступеня зносу основного капіталу, однак його тенденція не має чітко вираженого характеру.

Проаналізувавши показники забезпеченості основним капіталом аграрних підприємств України (табл. 1), бачимо, що протягом аналізованого періоду спостерігалася тенденція до їх зростання. Так, у 2013 р., проти 2000 р., капіталоозброєність праці зросла у 5,9 рази, капіталобезпеченість сільськогосподарського виробництва зросла на 33,7%, продуктивність праці зросла в 7 разів. Однак, варто зауважити, що це зростання відбувався за рахунок екстенсивних факторів. Так, зростання капіталоозброєності праці відбулося за рахунок того, що протягом аналізованого періоду чисельність працівників зменшилася в 4,2 рази, тоді як вартість основного капіталу зросла лише на 38,9%, тобто темпи зниження чисельності працівників аграрного сектору значно випереджали темпи росту вартості основного капіталу. Дещо кращою можна вважати ситуацію зі зростанням продуктивності праці, оскільки протягом аналізованого періоду поряд із значним скороченням чисельності працівників аграрного сектору вартість валової продукції сільського господарства зросла на 67,4%.

Таблиця 1

Динаміка показників забезпеченості та ефективності використання основного капіталу аграрних підприємств України

Показник	2000 р.	2005 р.	2010 р.	2013 р.	2013 р. у % до 2000 р.
Капіталоозброєність праці, тис. грн	34,7	52,1	138,1	203,1	585,3
Капіталобезпеченість на 100 га с.-г. угідь, тис. грн	241,8	195,5	280,9	323,3	133,7
Продуктивність праці, тис. грн	54,2	125,0	241,8	382,5	705,7
Капіталовіддача, грн	1,6	2,4	1,8	1,9	118,8
Рівень рентабельності основного капіталу, %	-	11,4	15,5	11,8	x

Джерело: розраховано автором на основі [14, с. 77; 126; 333]

Варто зазначити, що показники ефективності використання основного капіталу є досить низькими. Так, протягом аналізованого періоду капіталовіддача зросла на 18,8%, хоча чіткої тенденції до її зростання не спостерігається. Найвищою капіталовіддача була у 2005 р., що пояснюється найнижчою вартістю основного капіталу. Рівень рентабельності основного капіталу у 2013 р., порівняно з 2005 р., зріс лише на 0,4 пункта.

Отже, незважаючи на зростання показників забезпеченості основним капіталом аграрних підприємств України, не можемо однозначно стверджувати, що протягом досліджуваного періоду відбулися позитивні зрушення щодо фактичної наявності та відтворення основного капіталу. Підтвердженням цього є аналіз показників відтворення та руху основного капіталу в аграрних підприємствах України (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка показників відтворення та руху основного капіталу аграрних підприємств України

Показник	2000 р.	2005 р.	2010 р.	2013 р.	2013 р. у % до 2000 р.
Надходження	0,03	0,09	0,07	0,11	366,7
Вибуття	0,11	0,12	0,06	0,08	72,7
Приросту	0,29	0,74	1,26	1,33	458,6
Зносу	0,48	0,51	0,41	0,34	70,8
Придатності	0,52	0,49	0,59	0,66	126,9

Джерело: розраховано автором на основі [14, с. 77-85]

Проаналізувавши показники руху та відтворення основного капіталу аграрних підприємств України, бачимо, що протягом 2000-2009 рр. основного капіталу вибувало більше, ніж надходило на підприємства, починаючи з 2010 р. ситуація дещо покращується. Протягом 2000-2005 рр. придатною до використання була лише половина основного капіталу, у 2013 р. зношеною залишається третя частина основного капіталу, а дві треті – придатні до використання у виробничому процесі.

Процес формування та відтворення основного капіталу можна забезпечити за рахунок надходжень фінансових ресурсів із внутрішніх і зовнішніх джерел. Як відомо, внутрішніми джерелами відтворення основного капіталу в аграрних підприємствах є прибуток та амортизаційні відрахування. Здебільшого основний капітал, відтворений за рахунок власних джерел, використовується більш ефективно. Позитивними особливостями власних джерел відтворення основного капіталу є швидкість і простота залучення, висока віддача за критерієм норми прибутковості капіталу, що інвестується, низький ризик неплатоспроможності та банкрутства підприємства при його використанні, повне збереження управління у засновників підприємства.

Розглядаючи фінансові результати діяльності аграрних підприємств України, зауважимо, що у 2010 р. 30,4% із них були збитковими, у 2013 р. – 19,8% [14, с. 131]. Зрозуміло, що для цих підприємств неможливим є розширене відтворення основного капіталу за рахунок прибутку, а амортизаційні відрахування втрачають своє значення. Амортизаційні відрахування є одним із головних внутрішніх джерел відтворення основного капіталу. При цьому вони, по-перше, можуть прямо використовуватися для відтворення основного капіталу та, по-друге, підвищують собівартість продукції, зменшуючи тим самим загальну масу прибутку платника податку.

Питома вага амортизаційних відрахувань, нарахованих аграрними підприємствами України протягом аналізованого періоду, характеризується нечіткою тенденцією до зменшення. Так, якщо у 2000 р. амортизаційні відрахування у структурі операційних витрат аграрних підприємств займали 5,8%, то у 2005 р. – 3,8%, а у 2013 р. вже 5,5% [14, с. 131]. Вважаємо, що суми нарахованих амортизаційних відрахувань недостатньо для забезпечення простого відтворення основного капіталу в тих аграрних підприємствах, які здійснюють беззбиткову господарську діяльність. Тому, за цих обставин важливого значення набувають зовнішні джерела відтворення основного капіталу.

Основним серед зовнішніх джерел відтворення основного капіталу є інвестиції. Як вважає професор Г. Черевко, для забезпечення достатньо високого рівня інвестицій у відтворення основного капіталу аграрних підприємств необхідно суттєво покращити інвестиційний клімат в аграрному секторі, щоб зробити його потенційно привабливим для вітчизняних і зарубіжних інвесторів. Саме формування сприятливого інвестиційного клімату, а також стимулювання інвестиційних процесів засобами непрямого впливу є головним завданням держави, оскільки прямі державні кошти потрібно виділяти лише для фінансування програм державного рівня [15, с. 104].

Аналізуючи інвестиції в основний капітал аграрних підприємств України, зауважимо, що їхня питома вага в структурі інвестицій в основний капітал підприємств усіх видів економічної діяльності була досить низькою. Так, у 2010 р. вона становила 6%, у 2013 р. – 7%, що свідчить про відсутність пріоритетності розвитку аграрного сектору, порівняно з іншими видами економічної діяльності. Також зазначимо, що у 2013 р. 86% інвестицій в основний капітал аграрних підприємств спрямовувалися на технічне переоснащення і реконструкцію діючого основного капіталу і лише 14% – на будівництво та придбання нового. Вважаємо, що ця ситуація, якраз і свідчить про відсутність сприятливого інвестиційного клімату в аграрному секторі країни.

Висновки

Отже, для забезпечення оптимального процесу формування та відтворення основного капіталу аграрних підприємств за умов обмеженості внутрішніх і зовнішніх джерел відповідно до забезпечення сталого розвитку сільських територій і структурних змін в аграрному секторі вважаємо за необхідне:

- забезпечити вищий рівень фінансування техніко-технологічного переобладнання аграрного виробництва порівняно з питомою вагою аграрного сектору у валовій доданій вартості країни;
- удосконалити напрями, форми та розміри державної фінансової підтримки аграрних виробників із застосуванням обґрунтованих еквівалентних цін на аграрну продукцію;
- сприяти розвитку вітчизняного аграрного машинобудування;
- збільшити фінансування наукових досліджень у галузі розроблення і вдосконалення тракторів та іншої техніки з метою підвищення їх конкурентоспроможності;
- провести реформування амортизаційної системи в інвестиційному напрямі стимулюванням створення та використання за призначенням амортизаційного фонду шляхом акумулювання амортизаційних коштів на окремому банківському рахунку;
- сприяти залученню інвестицій з інших галузей економіки та прямих іноземних інвестицій через створення сприятливого інвестиційного клімату за рахунок відповідних заходів, зокрема розроблення стабільної нормативно-правової бази,

прийняття законодавчих актів про правила вивезення капіталу, стимулювання іноземних інвесторів, формування ринку цінних паперів тощо.

Література

1. *Marshall A.* Principles of Economics: An introductory volume / A. Marshall. – London, UK : Macmillan, 1990. – 568 p.
2. *Маркс К.* Капитал. Критика политической экономии : [В 25 т. Т. 3, ч. 1] / Карл Маркс, Фридрих Энгельс. – М. : Финансы и статистика, 1978. – 614 с.
3. *Сей Ж.-Б.* Трактат политической экономии / Ж.-Б. Сей. – М. : 1986. – 518 с.
4. *Шумпетер Й.* Теория экономического развития / Й. Шумпетер ; пер. с англ. – М. : Прогресс, 1992. – 455 с.
5. *Макконнелл К. Р.* Экономикс : принципы, проблемы и политика / К. Р. Макконнелл, С. Л. Брю ; пер. с англ. 11-го изд. – К. : Хагар-Демос, 1993. – 785 с. : табл., граф.
6. *Семюелсон Пол А.* Макроекономіка / Пол А. Семюелсон, Вільям Д. Нордгауз ; пер. з англ. – К. : Вища школа, 1994. – 415 с.
7. *Левицька І.* Відтворення основних засобів : теорія і практика : моногр. / І. Левицька. – Тернопіль : ТзОВ «Терно-граф», 2010. – 272 с.
8. *Ловінська Л.* Оцінка в бухгалтерському обліку : моногр. / Л. Ловінська. – К. : КНЕУ, 2006. – 256 с.
9. *Підлісецький Г.* Удосконалення переоцінки основних засобів аграрного сектору в системі їх відтворення / Г. Підлісецький, М. Могилова // Економіка АПК. – 2010. – № 12. – С. 41-47.
10. *Олійник О.* Державна підтримка матеріально-технічного забезпечення аграрних підприємств / О. Олійник, Т. Калашнікова // Економіка АПК. – 2012. – № 7. – С. 95-100.
11. *Петриков О.* Здаєш машину – отримуєш дисконт на нову / О. Петриков // Урядовий кур'єр. – 2011. – № 3.
12. *Черевко Г. В.* Особливості сучасного етапу формування матеріально-технічної бази сільського господарства України / Г. В. Черевко // Організаційно-економічні та правові проблеми розвитку сільського господарства та сільських територій : Зб. наук. доп. та ст. [За ред. проф. Ю. Губені]. – Львів : Українські технології, 2012. – 467 с.
13. *Могилова М. М.* Економічні проблеми формування та відтворення основних засобів у сільському господарстві / М. М. Могилова, Г. М. Підлісецький, Я. К. Білоусько // Економіка АПК. – 2012. – № 1. – С. 55-61.
14. Статистичний щорічник України за 2013 рік / [за ред. О. Осауленка]. – К. : Державна служба статистики України, 2014. – 527 с.
15. *Черевко Г. В.* Державне регулювання економіки в АПК : навч. посібник / Г. В. Черевко. – К. : Знання, 2006. – 339 с.

Міжнародна економіка

УДК 330.101

В.В. Рокоча

*доктор економічних наук,
професор кафедри міжнародної економіки,
Університет економіки та права «КРОК»*

Світогосподарська діяльність у теоретичних підходах поведінкової економіки

У статті розглянуто проблеми формування нової наукової картини світу – поведінкової економіки. Проаналізовано можливості застосування нових наукових знань у ході аналізу світогосподарських процесів, зроблено висновок про позитивний ефект теорії поведінкової економіки для світогосподарської діяльності.

Ключові слова: поведінкова економіка, раціональний індивід, нерациональна ділова поведінка, аномалії поведінки раціональних економічних агентів.

В.В. Рокоча

*доктор экономических наук,
профессор кафедры международной экономики,
Университет экономики и права «КРОК»*

Мирохозяйственная деятельность в теоретических подходах поведенческой экономики

В статье рассмотрены проблемы формирования новой научной картины мира – поведенческой экономики. Проанализированы возможности использования новых научных знаний при анализе мирохозяйственных процессов, сделан вывод о положительном эффекте теории поведенческой экономики для мирохозяйственной деятельности.

Ключевые слова: поведенческая экономика, рациональный индивид, нерациональное деловое поведение, аномалии поведения рациональных экономических агентов.

V.V. Rokocha

*Doctor of Economics,
Professor of International Economics Department,
“KROK” University*

Global economic activity in the theoretical approaches of behavioral economics

The article deals with problems of formation the new scientific world pattern – behavioral economics. Possible ways of new scientific knowledge application are being studied; a positive effect of the theory of behavioral economics in the field of world economic activity is being proved.

Key words: behavioral economics, rational individual, irrational business behavior, behavioral anomalies of rational economic agents.

Постановка проблеми

Розвиток економічної науки завжди відбиває стан економічного середовища, у якому живе і діє людина. Кожен новий етап економічного прогресу суспільства є об'єктом наукового аналізу задля підвищення його соціального й економічного ефекту. Чим більш економічно розвиненим є людське суспільство, тим більш глибоким і детальним стає такий аналіз, оскільки ґрунтується на постулаті залучення все більшого числа факторів суспільного розвитку, які до того часу залишалися поза увагою науковців через їх відносну часову незначущість. Особливість творення економічної наукової картини світу полягає в тому, що вона традиційно має у своїй основі постулати інших онтологій. На фізичній онтології розбудовується класична економічна теорія, на біологічній – еволюційна економічна теорія, на біолого-психологічній – інституціоналізм тощо. Сучасний рівень економічного розвитку людства спричиняє необхідність використання суто психологічної онтології.

Уведення психологічної онтології до цього переліку можна прокоментувати словами лауреата Нобелівської премії Генрі Беккера про те, що «економічний підхід не вимагає, аби окремі агенти обов'язково усвідомлювали своє прагнення до максимізації або щоб вони були в змозі вербалізувати або ж якось інакше зрозуміло пояснити причини сталих стереотипів у своїй поведінці. ...він (підхід – В.Р.) співпадає в цьому із сучасною психологією, яка надає особливого значення підсвідомості, та соціологією, яка виділяє функції явні та латентні» [1]. Однак здатність сучасної психології виявляти і пояснювати неусвідомлені компоненти дій людини та поведінки економічних агентів ще не знайшли свого відображення в постулатах економічної теорії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Витоки такого ставлення до психологічної онтології слід шукати в особливостях економічного розвитку й економічної науки в першій чверті ХХ ст., коли економісти при поясненні поведінки економічних агентів абстрагувалися від психологічних компонентів і детермінантів (наприклад, Дж. М. Кейнс, Й. Шумпетер та ін.), оскільки в психології того часу не було чітко сформульованих і загально визнаних законів поведінки людини, обґрунтованих експериментальним шляхом. Нині ця проблема не є настільки гострою і масштабною, адже наука має інструменти, спроможні розв'язувати такі завдання. Крім того, сучасний розвиток економічної та психологічної наук засвідчує скорочення пізнавального розриву між ними. Опубліковані останнім часом роботи насамперед американських учених підтверджують цю тезу.

У 1958-1960 рр. вийшли праці лауреата Нобелівської премії Герберта Саймона «Організація» (спільно з Джейсом Марчем), «Адміністративна поведінка» та «Нова наука управлінських рішень», у яких уперше в економічній науці було представлено теорію обмеженої раціональності як альтернативну неокласичній теорії. У поясненні процесу прийняття ділових рішень Г. Саймон акцентував не на максимізації корисності, а на задоволенні, яке отримує людина від тієї чи іншої дії. Саме за цю теорію він отримав Нобелівську премію в галузі економіки і вважається одним із творців сучасної теорії управлінських рішень.

Згодом у 1961 р. американський економіст Вернон Сміт публікував працю «Інвестиції і продукція», а ще через рік – статтю «Експериментальне вивчення

конкурентної ринкової поведінки». У них він описав альтернативні ринкові механізми, які беруть безпосередню участь у визначенні ділових рішень. За ці розробки йому також було присуджено Нобелівську премію.

У 1968 р. видав свою найбільш вагому роботу вище цитований Г. Беккер. Незважаючи на те що робота мала назву «Злочин і покарання: економічний підхід», автор увів до аналізу процесу прийняття економічних рішень психологічні фактори. Доречно зауважити, що цей підхід не завадив йому дотримуватися всіх аксіом неокласичної теорії корисності.

У 1979 р. була опублікована фундаментальна, з точки зору становлення нової економічної теорії, праця Данієля Канемана і Амоса Тверські «Теорія перспектив: прийняття рішень в умовах ризику». За визначенням її авторів, теорія перспектив є такою, що модифікувала теорію очікуваної корисності, на якій будувалася модель раціонального індивіда. Суть модифікації полягала в уведенні до аналізу психологічних складових [2, с. 355]. Автори відійшли від концепції раціонального споживача і стали оперувати категоріями нераціональної поведінки, яка є наслідком того, що «людина не є повністю раціональна, не є повністю егоїстична і її смаки ніяким чином не є стабільними» [2, с. 351]. За розробку теорії перспектив та створення пізнавальної основи людської поведінки, що будується на відході від раціональності та містить у собі помилки, Д. Канеман отримав Нобелівську премію.

Підсумовуючи цей короткий екскурс в історію розроблення нової економічної теорії, варто наголосити на двох речах: значимість нової теорії є настільки вагомою, що всі, хто стояв біля витоків нової науки, отримали найвище світове наукове визнання – стали лауреатами Нобелівської премії в галузі економіки; швидкість формування нових наукових знань дозволяє стверджувати, що найближчими роками стане можливим проведення комплексних економіко-психологічних досліджень, релевантних для обох наук, отож можливою стане й побудова відповідних економіко-психологічних моделей.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Розвиток економічної науки на основі суто психологічної онтології є новітнім явищем, тому нова економічна наука поки що була спроможна дати відповідь лише на фундаментальні питання, пов'язані з уведенням в економічний аналіз поняття нераціональної поведінки людини і зокрема економічних агентів. Залишаються відкритими проблеми реального застосування цієї основоположної аксіоми до різних сфер економічної діяльності, у тому числі не з'ясовано місце фундаментальної аксіоми в поясненні світогосподарської діяльності.

Формулювання цілей статті

Мета статті полягає в тому, щоб з'ясувати, у яких випадках економічні знання, побудовані на психологічній онтології, можуть бути використані в аналізі світогосподарських процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження

Сучасне економічне дослідження, як і раніше, має своїм базисом емпірично безпідставне розуміння механізмів поведінки економічних суб'єктів. І незважаючи на численність проявів нераціональної реальної поведінки людей, саме раціональна поведінка є базовою передумовою основних економічних моделей, оскільки на них ґрунтується основа основ економічної теорії – сучасна неокласична економіка. Учений Д. Аріелі дав надзвичайно короткий і разом з тим точний опис раціонального суб'єкта: «У класичній економіці припущення про те,

що всі ми є раціональними суб'єктами, означає, що в нашому повсякденному житті ми порівнюємо між собою всі альтернативи, що з'являються, а потім обираємо для себе найкращу з них. Проте що відбувається, коли ми припускаємо помилки або робимо щось ірраціональне? Для таких випадків у традиційній економіці є своя відповідь: на нас діють «ринкові сили», які знову спрямовують нас на правильну і раціональну стежу» [4, с. 17].

Виходить, що в традиційній економічній теорії будь-яка ділова поведінка не залежить від особистості, ринок завжди введе свої корективи і примусить чинити відповідно до своїх законів. Однак існує багато випадків, коли ринок є функціонально недієздатним. Найпростіший приклад – ринок подає сигнали лише в тому разі, якщо ринкова подія вже наступила. Він не спроможний дати відповідь на запитання щодо очікувань. Вони можуть бути визначені лише чисто суб'єктивно. Більше того, ринкові сили не завжди управляють ринком з максимальною ефективністю. Так, Д. Аріелі наводить добрий аргумент на підтримку цієї тези: «Взаємна перевага торгівлі базується на припущенні про те, що гравці усвідомлюють цінність того, що мають, і цінність того, що можуть отримати в результаті продажу. Однак... вибір часто визначається випадковими первісними «якорями» (прив'язками до певних товарів і цін – В.Р.) ... угоди, які ми укладаємо, не завжди адекватно відображають істинне задоволення або корисність, які отримуємо від використання того чи іншого продукту» [4, с. 66].

Таким чином, ідея раціонального індивіда є достатньо ілюзорною. Чому ж традиційна економічна наука спирається на концепцію раціонального індивіда? Відповідь є лапідарною – модель умовного індивіда, який поводить себе абсолютно раціонально, є лише зручною для економічного аналізу, так само як зручним є аналіз економічних процесів з позиції економічної рівноваги, хоча економічні системи лише прагнуть до неї і сам стан рівноваги є миттєвим і часто умовним явищем.

У реальному житті людина або група людей завжди проявляють нераціональність. Психологія сприйняття інформації та подій, а також психологія поведінки завжди присутні в економічній і фінансовій сферах людської життєдіяльності та викликають систематичні відхилення від раціональної поведінки. Добре відомий в американському і європейському бізнес-колах невролог Антоніо Дамасіо дав точний коментар-роз'яснення цієї особливості людської поведінки: «Суб'єктивна цінність усіх речей, явищ та подій визначається не розумом людини, а її емоційним сприйняттям» [8, с. 46]. Дослідження, проведені А. Дамасіо показали, що якщо в процесі прийняття рішень беруть участь і розум, і емоції, то верх за звичай беруть емоції, їм належить останнє слово, усвідомлює це людина чи ні, бо емоції – це внутрішній імпульс, який спонукає людей до того чи іншого вчинку, часто на рівні безсвідомого [див.: 8, с. 47-48]. Те, що одна людина вважає істинним, інша може розцінювати як абсурд. З цим явищем і наука, і повсякденне життя мають постійну справу. «Нераціональна поведінка не є випадковою або беззмисловою. Вона є систематичною і передбачуваною» [4, с. 17].

Найбільш часто нераціональна поведінка людей є результатом того, що люди: (1) не враховують альтернативних витрат у своїх діях; (2) не вміють мислити термінами граничних величин; (3) надають більшого значення відносним, а не абсолютним величинам; (4) думають про справедливість ведення господарської та інших видів діяльності і через це не можуть поводитися раціонально; (5) є близькозорими, коли мають справу з імовірнісними величинами; (6) звертають увагу лише на ті факти, що підтверджують їх власні погляди; (7) більшість людей

надто впевнена у своїх здібностях. Праці Даніеля Канемана [2], Нассіма Талеба [3], Дена Аріелі [4], Вернона Сміта [5] й інших дослідників [6] містять багато прикладів нерациональної і навіть дивної поведінки людей.

Відхилення в людській поведінці, як прояв нерациональності дій, обов'язково мають урахуватися економічними моделями. Це дає можливість покращити пояснювальну здібність економічної теорії шляхом уведення додаткових передумов про поведінку економічних агентів. Додаткові передумови дають більш точну характеристику поведінки людини в тій чи іншій ситуації. І це є запорукою зменшення рівня формалізації економічних моделей і наближення їх до реалій діючих економічних систем і структур. Якщо ж економічні моделі не будуть включати в себе нерациональне начало, то наука ризикує не розпізнати реальне джерело багатьох економічних проблем. Відтак, науковим ядром нового напрямку сучасної економічної наукової картини світу стало визнання нерациональної складової поведінки економічних агентів і нова наука отримала назву поведінкової економіки.

Поведінкова економіка взяла за основу нерациональність людської поведінки і націлена на вивчення, з одного боку, впливу соціальних, когнітивних та емоційних факторів на прийняття економічних рішень людьми та організаціями, з іншого – впливу прийнятих людьми та організаціями рішень на ринок. Специфічна мета аналізу вказує на його близькість до когнітивної психології. Саме тому багато експертів вважає, що поведінкову економіку слід було б позиціонувати як «когнітивістську економіку» [7].

Моделі поведінкової економіки базуються на психологічних явищах, що відсутні в раціональній економіці. Моделі аналізують ринкові аномалії та, відповідно, змінюють моделі неокласичної теорії економіки. Аномалії – основний об'єкт аналізу поведінкової економіки.

До аномалій в економічній поведінці, як предмета поведінкової економіки, відносять ефект надання переваг, ефект володіння, несприйняття несправедливості, взаємну вигоду, міжчасове споживання, надання переваг поточному споживанню, імпульсивне споживання, жадібність і страх, стагнуповедінку та пастку утоплених витрат. Ці аномалії було визначено й ґрунтовно описано Д. Аріелі, А. Тверські, Д. Канеманом. Однак провідне місце в поведінковій економіці займає аналіз аномалій у ринкових цінах і доходах. До них включають загадку доходності акцій, гіпотезу ефективного рівня оплати праці, жорсткість цін, ліміт на арбітражні операції, пастку дивідендів, схильність до крайнощів, сезонний (календарний) ефект. Їхні «відкривачі» дали розгорнуту характеристику проявів аномалій, породжених ринковим механізмом. Емпіричні дослідження, проведені Д. Канеманом, дали можливість показати, що всій культурі фінансової галузі властива ілюзія вміння: найбільш успішні інвестиційні фонди в будь-якому році опиняються на висоті завдяки простому «пощастило», оскільки майже всі фінансові аналітики так чи інакше покладаються на випадок і на високоефективних ринках обґрунтований вибір не більш точний, ніж сліпий [2, с. 284].

Названі аномалії мають місце як на мікро- та макрорівні економіки, так і на рівні світової економіки.

На рівні світової економіки прояви аномалій віддзеркалюють нерациональність поведінки економічних агентів як мікро-, так і макрорівня. Міжнародному мікроекономічному рівню властиві всі прояви аномалій, пов'язаних з поведінкою мікроекономічних суб'єктів; на міжнародному макрорівні проявляються аномалії, спричинені дисфункцією ринку, коли держава переймає на себе регулятивні функції (навіть якщо це обмежує свободу підприємництва і створює для нього

умови, що не сприяють раціональній поведінці суб'єктів). У цілому, на світогосподарському рівні кожна з аномалій має свої специфічні прояви. Найбільш яскраві прояви ринкових аномалій – ті, що пов'язані з ефектом надання переваг. Ефект надання переваг має місце як у сфері міжнародних торговельних відносин, так і у сфері міжнародних фінансових відносин.

У міжнародній торгівлі широко використовуються два види політики – політика вільної торгівлі і політика протекціонізму. Перша – повністю відповідає постулатам раціональних економічних агентів, вона спрямована на максимізацію їх корисності, друга – передбачає захист внутрішнього ринку від іноземного конкурента і підтримку вітчизняного виробника на світових ринках. Обидва види державної зовнішньоторговельної політики будуються на ефекті надання переваг вітчизняному економічному агенту, який є або прагне бути суб'єктом світового товарного ринку. Запроваджуючи імпордне мито як інструмент захисту вітчизняного виробника, держава прагне максимізувати корисність, порушуючи механізми вільного ринку. Світова економіка і світова торгівля від цього потерпають, вітчизняні виробники, потрапляючи під захист держави, фактично не переймаються проблемою підвищення міжнародної конкурентоспроможності, унаслідок чого, з одного боку, відбувається процес закріплення нераціональності в поведінці підприємств як суб'єктів макrorівня, а з іншого – падає добробут споживачів, що сприяє формуванню елементів нераціональності в їхній поведінці.

У сфері міжнародних фінансових відносин поведінкова економіка дає змогу пояснити пов'язаність міжнародних кредитів, які надаються міжнародними установами. Так, МВФ надає кредити, пов'язані з фінансуванням процесів ринкової трансформації, аби вилучити державу з невластивих їй дій субсидування населення і виробників. Держава в ринковій економіці повинна поводитися як раціональний мікроекономічний суб'єкт. У разі надання, наприклад, комунальних послуг за неринковими цінами вона чинить нераціонально, відтак її дії на міжнародному рівні коригуються, адже ринковий інститут не буде кредитувати нераціональні дії держави в ринковому середовищі.

Появу демпінгу в міжнародних торгових відносинах також можна пояснити ринковими аномаліями. Тепер уже йдеться про прив'язку. Прив'язка до світових цін на окремі товари, собівартість яких вища за світову ринкову ціну або дорівнює їй, і прагнення максимізувати корисність виробника, коли механізми ринку не максимізують її, породжує явище державної субсидії, що дає змогу демпінгувати, завдаючи збитків не лише світовій, а й національній економіці, оскільки виплати «обраним» здійснюються через перерозподіл коштів державного бюджету.

Міжнародна торгівля портфельними фондовими цінностями також може бути пояснена аномаліями ринкових цін. Портфельні папери купуються і продаються через різницю в поглядах на їхню ціну. Загадка в тому, що і потенційні покупці, і потенційні продавці вважають, що ціни обов'язково зміняться, вони впевнені, що краще за інших знають, якою повинна бути ціна. Їхня впевненість – ілюзія, яку Д. Канеман точно назвав ілюзією значимості [2, с. 277]. Виходячи з цього, ілюзія значимості (а не економічні закономірності) рухає біржовою торгівлею і біржовими цінами, та й цінами на всесвітньому позабіржовому валютному ринку FOREX.

Разом з тим, на міжнародному рівні мають місце і специфічні аномалії, пов'язані з поведінкою суб'єктів міжнародного рівня. Їх виникнення часто спричиняється тим, що у світогосподарському середовищі події є результатом

переважно колективного вибору. Колективний вибір зазнає на собі іншого впливу когнітивних помилок, пов'язаних із суспільним сприйняттям пліток, медіа-матеріалів, публічних висловлювань експертів і політиків. Відтак поведінкова економіка повинна мати справу з такими феноменами, як «стадна поведінка», «зараження ідеями», «огруплене мислення», «колективна ейфорія», «колективний страх», які відбивають специфіку колективного вибору економічних агентів.

Кожна з цих аномалій має реальні форми прояву, що часто визначають результат економічних дій суб'єктів господарювання. Наприклад, стадна поведінка є типовою формою поведінки біржових трейдерів, зокрема тих, що акредитовані на найбільших біржах світу. Нестача інформації або недосконала інформація породжують наслідування рішення, прийнятого одним із гравців, який начебто володіє інформацією. Стадність не є результатом зваженого й обміркованого рішення як результату знань і вмінь. Це суб'єктивна миттєва реакція на те, що роблять інші. Ефективність такого рішення часто не відповідає критеріям раціональності. Аналогічно можна проілюструвати й інші названі специфічні аномалії.

На міжнародному рівні має місце ще низка специфічних проблем. Наприклад, проблема укладання міжнародних угод. Прийняття рішення щодо укладання міжнародної угоди завжди містить елементи нераціональної поведінки представників держав і компаній, які несуть за неї відповідальність, адже процес укладання угод та їх підписання здійснюється суб'єктами, які не є ідеальними в економічному розумінні.

До специфічних проблем світогосподарського аналізу поведінкової економіки відносять також проблеми, пов'язані з поняттями «довіра», «репутація» та «справедливість». Сучасним міжнародним бізнесом довіра і репутація розглядаються як різновиди нефінансових капітальних активів. Однак вони виходять за рамки традиційного раціонального мислення. Традиційна економічна теорія лише частково відбиває те, що бізнес розуміє під довірою й репутацією. Їх особливість на мегаекономічному рівні полягає в тому, що обидва феномени мають одну специфічну властивість: можуть проявлятися і можуть зникати. З точки зору поведінкової економіки це є проявом людського нераціонального начала, адже будь-яка реальність має глибоко особистісний характер і пронизана емоціями. Чиста суб'єктивна оцінка іміджу компанії, яка може скластися під впливом відчуття, а не судження, стає відправною точкою, що визначає економічну долю компанії. Сьогодні емоції – це очевидний фактор, який усе більше визначає ефективність роботи компанії, але який, водночас, недостатньо помічають бізнес-аналітики та корпоративне керівництво. Тут також закладаються основи їх нераціональної поведінки. Якщо ж іти за американськими вченими, то сучасну епоху можна окреслити як епоху суб'єктивізму, який виступає основою лояльності та любові з боку учасників бізнесу [8, с. 48].

Справедливість за своїм значенням для світогосподарської діяльності не поступається іншим економічним стимулам. Про неї йдеться в процесі проведення міжнародних обмінних операцій, коли визначаються їх умови. Міркування з приводу «справедливо – несправедливо», «взаємовигідно чи ні» лежать у площині соціальних та емоційних і зовсім не економічних факторів. Однак абстрагуватися від виявлення їхнього впливу на процес прийняття рішень уже неможливо. І це є завдання поведінкової економіки.

Специфіка проявів аномалій на рівні світогосподарських відносин уможливило вибір певних теорій поведінкової економіки для аналізу й обґрунтування процесу прийняття рішень у мегаекономічному середовищі. Думається, що з існуючих у сучасній поведінковій економіці теорій, парадоксів і моделей (теорія

перспектив лауреата Нобелівської премії Данієля Канемана та Амоса Тверські, теорія обмеженої раціональності лауреата Нобелівської премії Герберта Саймона, теорія поведінкових фінансів, поведінкова теорія ігор, парадокс французького економіста, лауреата Нобелівської премії Моріса Алле, модель американського економіста, одного з радників Барака Обама Річарда Талера) для наукового аналізу проблем світового економічного розвитку найбільш перспективними є теорія поведінкових фінансів, поведінкова теорія ігор, модель Річарда Талера.

Теорія поведінкових фінансів пояснює, чому учасники ринкових відносин систематично роблять помилки, які впливають на ціни та прибуток і призводять до неефективності ринку. Як провідні аномалії поведінки економічних агентів, що спричиняють неефективність ринку, розглядаються такі: (а) надмірна/недостатня реакція на інформацію, що формує ринкові тенденції; (б) надмірна самовпевненість і надмірний оптимізм; (в) обмежена увага інвесторів; (г) стадний інстинкт; (д) шумова торгівля. Як довів Д. Канеман, приклад роботи торгових трейдерів є реальним підтвердженням функціональної придатності цієї теорії.

Поведінкова теорія ігор вивчає поведінку реальних людей у ситуації прийняття стратегічних рішень, коли успіх індивіда залежить від рішень інших учасників гри. У ній, окрім психолого-економічних теорій, пізнавальний інтерес яких становлять такі прояви людської поведінки, як репутація, гонка патентів, стратегічні рішення про купівлю-продаж, страйки, публічні договори, широко використовуються математичні теорії, що пояснюють соціальну взаємодію людей. Стадну поведінку на ринку також можна пояснити, використавши поведінкову теорію ігор.

Значення Моделі Річарда Талера для аналізу світогосподарських відносин особливо велике. Нераціональність міжнародної поведінки економічних агентів породжується в першу чергу недостатністю інформації про ринок. У моделі ж подано опис реакції цін на інформацію. За Р. Талером, реакція може бути недостатньою, адаптивною та гіперреакцією. Залежно від типу реакції формується тенденція в русі цін. Зокрема, при гіперреакції середній прибуток після добрих новин є нижчим за прибуток, якій іде за поганими новинами. Пояснюється це тим, що ринок інтенсивно реагує на нову інформацію, тому виникає потреба в адаптації в протилежному напрямі. Завдяки такому висновку на практиці слід очікувати того, що на одному етапі цінні папери можуть бути переоцінені, а на другому – недооцінені, хоча змін у господарській діяльності компаній-емітентів зовсім не відбулося і спекулятивні атаки не мали місця.

Висновки

Отже, сучасний інструментарій аналізу економічної наукової картини світу збагачується завдяки введенню нової онтології. Її застосування в економічних дослідженнях може стати додатковим джерелом світового економічного розвитку, однак ефективне використання теорії можливе на шляху її подальшого розвитку. Хоча, на думку одного із сучасних експериментаторів поведінкової економіки Стівена Д. Левітта, «перехід до нового мислення швидше за все, не буде особливо помітним на перший погляд, але він примусить критично ставитися до загальноприйнятих істин і зрозуміти, що багато речей не такі, якими здаються» [9, с. 243].

Література

1. Беккер Г. Экономический анализ и человеческое поведение / Г. Беккер // THESIS. 1993. – Вып. 1. – С. 29.
2. Канеман Д. Думай медленно... решай быстро [пер. с англ.] / Даниель Канеман. – М. : АСТ, 2015. – 653 с.

3. Талеб Н. Н. Черный лебедь. Под знаком непредсказуемости / Н. Н. Талеб / пер. с англ. – М. : Изд. «Колибри», 2009. – 528 с. ; Талеб Н. Н. Одураченные случайностью. О скрытой роли шанса в бизнесе и жизни / Н. Н. Талеб / пер. с англ. – М. : Манн, Иванов и Фербер, 2010. – 320 с. ; Талеб Н. Н. Антихрупкость. Как извлечь выгоду из хаоса / Пер. с англ. – М. : Изд. КоЛибри, Азбука-Аттикус, 2014. – 768 с.
4. Ариели Д. Поведенческая экономика. Почему люди ведут себя иррационально и как заработать на этом / Дэн Ариели : пер. с англ. – М. : Маанн, Иванов и Фербер, 2013. – 296 с.
5. Смит В. Экспериментальная экономика (комплекс исследований, по совокупности которых автору присуждена Нобелевская премия) / В. Смит / Пер. с англ. – М. : ИРИСЭН; Мысль, 2008.
6. Див., напр., *Richard Thaler, Cass R. Sunstein*. Nudge: Improving Decisions about Health, Wealth, and Happiness. – Yale University Press, 2008.
7. Див., напр., *Lambert C*. The marketplace of perceptions. Harvard Magazine. 2006. No.2. PP.50-95.
8. Цит. по: Фирмы. несущие любовь. Как компаниям с мировым именем удается завоевывать сердца людей / Пер. с англ. – Днепропетровск : Баланс Бизнес Букс, 2011.
9. Левитт Стивен Д. Фрикономика. Мнение экономиста диссидента о неожиданных связях между событиями и явлениями / Левитт Стивен Д., Дабнер Стивен Дж. / Пер. с англ. – М.: ООО «И.Д.Вильямс», 2007. – 288 с.

УДК 631.1: 631.565

В.М. Чорний
аспірант,
Університет економіки та права «КРОК»

Транспортна інфраструктура у внутрішніх ризиках експортних поставок зернових

У статті досліджено транспортну інфраструктуру експортних поставок зернових у сучасних економічних умовах. Показано оптимальні напрями вдосконалення окремих сегментів транспортного забезпечення експорту зернової продукції України.

Ключові слова: експорт, сільськогосподарська продукція, зернова продукція, транспортна інфраструктура, зовнішня торгівля, ризик.

В.М. Черный
аспірант,
Университет экономики и права «КРОК»

Транспортная инфраструктура во внутренних рисках экспортных поставок зерновых

В статье исследована транспортная инфраструктура экспортных поставок зерновых в современных экономических условиях. Показаны оптимальные направления совершенствования отдельных сегментов транспортного обеспечения экспорта зерновой продукции Украины.

Ключевые слова: экспорт, сельскохозяйственная продукция, зерновая продукция, транспортная инфраструктура, внешняя торговля, риск.

V.M. Chornyj
Postgraduate student
«KROK» University

Transport infrastructure in the internal risks of export deliveries of grain

In the article the transport infrastructure of export deliveries of grain in today's economy was investigated. The optimal directions of improvement of the individual segments of the transport support of Ukrainian grain products export were presented.

Key words: export, agricultural products, grain products, transport infrastructure, foreign trade, risk.

Постановка проблеми

У сучасних глобалізаційних умовах зовнішньої торгівлі експорт стратегічно важливого продукту – зернових, є пріоритетним напрямом експортної експансії України. Вихід на зовнішньоторговельні ринки української зернової продукції пов'язаний із численними внутрішніми ризиками, що впливають на конкурентоспроможність вітчизняної аграрної продукції, яка у першу чергу залежить від вартості продукції та її якості. У таких умовах зниження собівартості експортних перевезень не є абсолютною панацеєю оптимізації експортної діяльності. Важливим фактором є транспортна інфраструктура, гігієна та належне зберігання під час транспортування, а також своєчасність експортних поставок. Тому актуальною проблемою сучасних економічних досліджень виступають напрями зменшення внутрішніх ризиків і загроз у експортних операціях, зокрема у сфері експорту зерна. Ризики, пов'язані з експортом зернових, значною мірою залежать від транспортної інфраструктури, яка забезпечує переміщення вантажів, згідно з міжнародними вимогами. Тому транспортне обслуговування експорту зернових – один із ключових чинників розвитку цього важливого зовнішньоекономічного вектора як складового сегмента внутрішніх ризиків експорту агропродукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідження внутрішніх ризиків експорту зернових у сучасній економічній науці є доволі новим напрямом, проте один із його аспектів – транспортна інфраструктура процесу експорту – активно вивчається дослідниками. У роботах науковців О.П. Величко [13], О.В. Кравченко [5], Г.М. Легенький [4], А.В. Петрик [3], О.М. Помаз [6], Р.Ш. Рустамов [10], І.О. Седікова [1] та інших розглянуто окремі напрями транспортних проблем експорту зернових.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Варто зазначити, що недостатньо вирішеними проблемами залишаються напрями диверсифікації та зменшення внутрішніх ризиків експортних поставок, місце серед таких напрямів особливостей транспортного забезпечення експорту зернових у сучасних євроінтеграційних умовах.

Формулювання цілей статті

Метою статті є характеристика транспортної інфраструктури як однієї зі складових внутрішніх ризиків експортних поставок зернових у сучасних економічних умовах, а також ролі залізничного транспорту в цьому процесі. Завданням статті є пошук оптимальних напрямів удосконалення окремих транспортних сег-

ментів транспортного забезпечення експорту зернової продукції України в системі зменшення впливу внутрішніх ризиків експорту агропродукції.

Виклад основного матеріалу дослідження

Україна є одним із основних світових виробників зерна, а у 2013-2014 рр. міцно закріпилася серед лідерів з експорту зернових. Так, наприклад, за останнє десятиріччя частка експортованого зерна зросла з 27% у 2004-2005 рр. до 52% загального обсягу виробництва зерна, прогнозованих у 2013-2014 роках. При цьому, для ринку кукурудзи частка експорту становить 66%. Це дає змогу констатувати експортну орієнтацію українського зернового ринку, за якої з 63 млн тонн виробленого у 2013 р. зерна близько 32,5 млн тонн було експортовано. За даними Мінагропроду, за 2013-2014 рр. з України було експортовано близько 32,5 млн тонн зерна, 20,1 млн тонн кукурудзи і 2,5 млн тонн ячменю. Саме цей рекордний обсяг дав змогу країні замкнути трійку лідерів серед світових експортерів зернових у минулому сезоні (табл.) [1].

Таблиця

Обсяг експорту зернових і місце в ньому України

Країна	Обсяг експорту, млн тонн	Частка, %
Велика Британія	85,3	27
ЄС	38,2	12
Україна	32,2	10
Канада	26,5	8
Австралія	26,4	8
Росія	24,9	8
інші	86,0	27
Усього	319,5	100

Джерело: [2, с. 8-14]

За умови стабільного нарощування достатніх для забезпечення внутрішніх потреб і конкурентоспроможних на світовому ринку обсягів зернової продукції необхідно (з урахуванням економічних відносин) суттєво підвищити рівень транспортного обслуговування підприємств агропромислового комплексу. Основою цього процесу повинна стати система заходів із забезпечення транспортної галузі ефективним функціонуванням відповідної інфраструктури. Важливе народногосподарське значення організації зазначених процесів пояснюється широким спектром логістичних операцій з обслуговування зернових вантажопотоків і достатньо великими обсягами транспортних робіт для забезпечення технологічних, регіональних і експортних поставок. Підвищення вимог до надійності виконання перевезень зернової продукції та економічності транспортного обслуговування створюють складні проблеми ефективного використання наявної інфраструктури в існуючих виробничих системах [3, с. 248].

Інфраструктурне забезпечення перевізного процесу відіграє важливу роль у підтриманні належного функціонування транспортної системи з накопичення, зберігання та переміщення об'єднаної партії зернових вантажів [4]. Транспортна система щодо вказаних процесів становить три основних сегменти: 1) автотранспортні перевезення; 2) залізничні перевезення; 3) перевезення річковим і морським транспортом (рис. 1).

Саме шляхом використання автотранспортних засобів проводиться первинне накопичення вантажів на елеваторах і, крім того, ними доставляється значна частина врожаю в складські приміщення переробних підприємств із прилеглих

регіонів [5]. Особливого значення такі поставки набувають за відсутності вільних місткостей в елеваторно-складських спорудах та нестачі потужностей з розвантаження рухомого складу залізничного транспорту [3, с. 248].

Загалом, структура транспортного обслуговування виробництва зерна включає такі елементи:

- рухомий склад (склад і структура парку транспортних засобів; забезпеченість причепами, змінними кузовами, тарою тощо; забезпеченість вантажно-розвантажувальними засобами та вагами);

- стаціонарна база (рівень забезпеченості виробничо-технічною базою; рівень матеріально-технічного постачання; рівень ефективності технології збирання та транспортування зерна);

- шляхова мережа (розгалуженість і щільність шляхової мережі; якість шляхового покриття);

- вантажі (обсяги перевезень; вид вантажу; клас вантажу за ступенем використання вантажопідйомності транспортних засобів);

- персонал (рівень забезпечення водія та обслуговуючим персоналом; освіта та кваліфікація персоналу; структура персоналу за видами робіт) [6, с. 176].

Провідною складовою системи, що забезпечує експорт зерна, є транспортна система. Доставка зерна в морські порти здійснюється залізничним (близько 61% експорту), автомобільним (близько 36%) і водним транспортом (близько 3%) (рис. 1.). Таким чином, основні потоки зерна в порти для перевалки на експорт забезпечуються залізничним транспортом. При цьому спостерігається міцний зв'язок між обсягами експорту зерна та обсягами його перевезень залізничним транспортом (коефіцієнт кореляції 0,97) [7]. Усього залізниці України у 2014 р. перевезли 25,2 млн тонн зернових вантажів, що більше на 13%, ніж у 2013 р. (загальні ж обсяги залізничних перевезень у країні знизилися у 2014 р. на 11%) [8].

Разом з тим, у загальній структурі залізничних перевезень зернові вантажі становлять близько 4% (мінімум – 1,3% у 2007 р., максимум – 6,5% у 2014 р.)

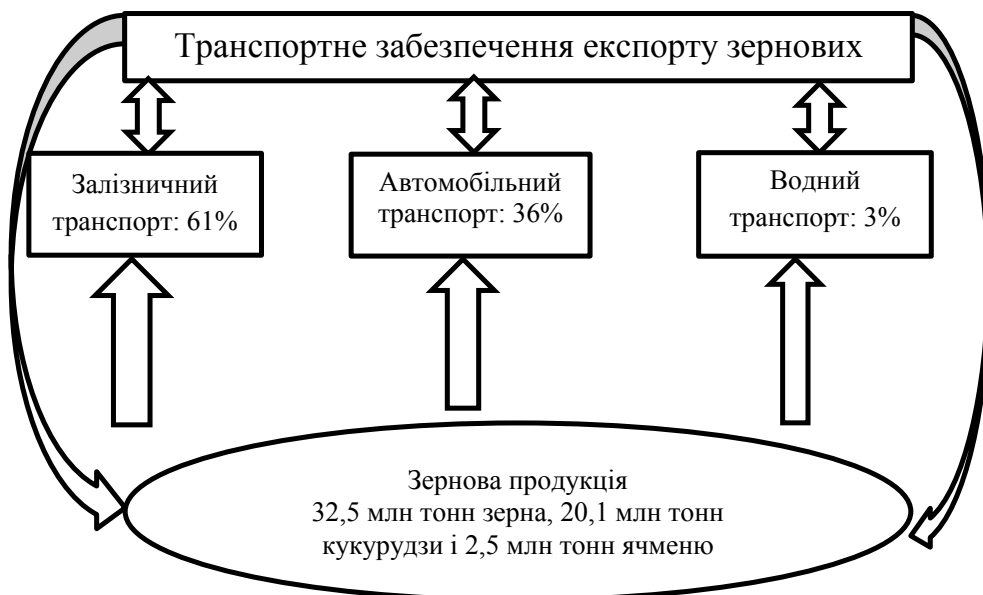

Рис. 1. Система транспортного забезпечення експорту зернових у 2014 р.

Джерело: розраховано автором за даними [8]

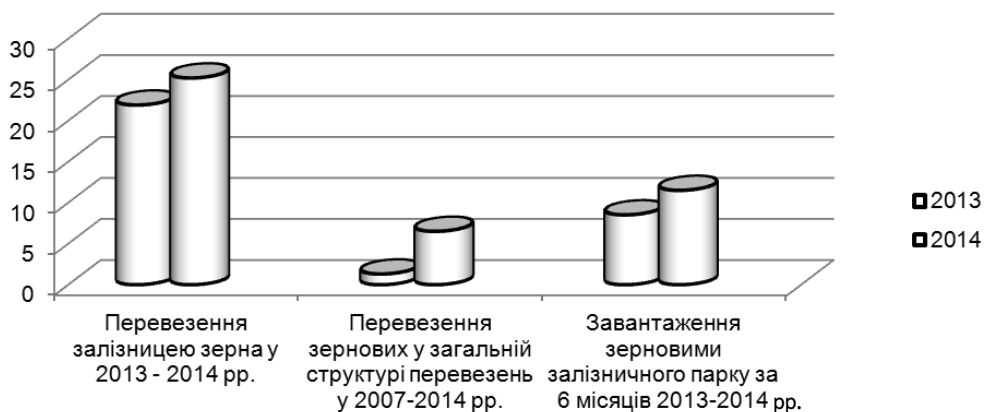

Рис. 2. Обсяги залізничних перевезень зернових у експортній діяльності

Джерело: розраховано автором за даними [8]

(рис. 2). Перевезення зернових становить близько 40 % усього обсягу перевезень, виконаних залізничним транспортом. Слід зазначити, що для перевезення зернових вантажів залізничним транспортом характерна істотна місячна нерівномірність. Учені зазначають, що найбільша нерівномірність перевезення зерна протягом року спостерігалася у 2006 р, коли коефіцієнт нерівномірності становив 1,96; найменша у 2012 р. – 1,27 [9, с. 128]. У 2014 р. ця динаміка набула дещо позитивних тенденцій, зокрема, за даними Мінінфраструктури, за шість місяців 2014 р. залізниці завантажили 11,5 млн тонн зернових, що на 26% більше відповідного періоду 2013 року. Водночас обсяги перевалки експортних вантажів у морських портах (у січні-червні 2014 р.) зросли на 17,3% – до 49,2 млн тонн [10].

У цілому, вартість логістичної складової у вартості зерна становить близько 35%. Водночас логістична складова у вартості зерна в Європі становить 12-14%, а в США – 9%. Тому завдання її зменшення є дуже актуальним для України. Вартість послуг залізниці разом із додатковими платежами та зборами становить близько 7-7,5%. Таким чином, зниження залізничного тарифу на 22%, як пропонують зернотрейдери, суттєвого не вплине на вартість зерна, а лише призведе до перерозподілу коштів між державним підприємством і комерційними структурами. В умовах, коли зернові вантажі займають близько 6,5% у структурі залізничних перевезень та за необхідності виділення близько 3,5 млрд дол. для оновлення локомотивного парку, інвестування Укрзалізницею власних коштів в обсязі 0,8-1,3 млрд. дол. на оновлення парку зерновозів не є раціональним. З іншого боку, перевезення зернових вантажів становить близько 40% загального обсягу перевезень, виконаних у вагонах парку Укрзалізниці, тому цей вид перевезень є дуже важливим для Укрзалізниці як оператора вантажних вагонів [11, с. 57].

Зазначені проблеми не є вичерпними в загальній сукупності ризиків щодо транспортної інфраструктури перевезень зернових. Варто зазначити деякі технічні фактори, що ускладнювали пересування зерна логістичним ланцюгом. На думку Ю. Скічко [2, с. 19], однією з таких проблем є незлагоджена робота деяких терміналів, через що не завжди можна було отримати підтвердження необхідної кількості вагонів, що поставляються на розвантаження. Ще одним відмітним фактом сезону стала зміна зернової логістики України через анексію АР Крим. Безумовно, головним викликом сьогодення є перенаправлення вантажних потоків зерна з портів АР Крим у порти материкової України. Однак експерти та учас-

ники зернового ринку свідчать, що втрата кримських портів істотно не вплине на темпи експорту зернових [1].

Найбільш слабким місцем у логістичному ланцюзі перевезення і перевалки експортних зернових вантажів «елеватор - залізниця - морський порт» наразі є залізнична система України. З одного боку, це пов'язано з недостатньою пропускною спроможністю припортової залізничної інфраструктури (ділянок і станцій), з іншого – з браком рухомого складу для забезпечення наявних обсягів перевезень зернових вантажів. Парк зерновозів Укрзалізниці та її підприємств (ДП «Стрийський вагоноремонтний завод») зношені в середньому на 90%. При цьому зниження можливостей залізниці з перевезення зерна відбувається в країні на тлі динамічного розвитку інфраструктури навантажувальних терміналів (елеваторів) і морських портів для збільшення можливих обсягів зберігання і перевалки зернових. Так, у найближчі роки ємність елеваторів планується довести до рівня 55 млн тонн, а портові потужності з перевалки зерна – до 45 49 млн тонн на рік. Такі показники інфраструктури зі зберігання та перевалки зерна в цілому дають змогу освоїти перспективні обсяги його виробництва та експорту, які за різними оцінками до 2020 становитимуть відповідно 100 млн тонн і 50 млн тонн. Разом з тим, Укрзалізниця не планує розвиток і оновлення парку інвентарних зерновозів, у першу чергу спрямовуючи інвестиції в оновлення парку піввагонів і локомотивів, що також мають істотний знос [10, с. 131].

Дефіцит зерновозів у пікові періоди перевезень зернових призводить до додаткових витрат, пов'язаних із затримками в логістичних ланцюгах поставок, та переходу потенційних перевізників на інші види транспорту. У цьому зв'язку актуальним є завдання вдосконалення логістики перевезення зерна з використанням приватного парку зерновозів. Підвищити ефективність перевезення зерна залізничним транспортом можна за рахунок широкого використання маршрутизації перевезень зернових вантажів (нині рівень маршрутизації залізничних перевезень зерна в Україні становить близько 10%). Це дасть змогу підвищити продуктивність парку зерновозів, зменшити їх оборот, скоротити термін доставки вантажів і знизити загальні логістичні витрати з транспортування зернових культур. Привабливість маршрутизації для клієнтів може також забезпечуватися гнучкою тарифною політикою: наприклад, у США при відправці зерна маршрутами клієнти залізниці отримують знижку від 30 до 60% [11].

Існує також інша ризикова загроза у експортуванні зернових: штучне стримування залізничних тарифів, надання загальних знижок на перевезення зернових вантажів, не пов'язаних із собівартістю конкретного перевезення, яке призводить до недоотримання коштів Укрзалізницею, зменшення інвестиційної привабливості залізничного транспорту та збільшення загальних логістичних витрат на доправлення зерна в порти. Вирішенням цієї проблеми, на погляд дослідників, може бути виведення вагонної складової з-під державного регулювання. Стимулювання вантажовідправників до розвитку термінальної інфраструктури за рахунок диференціації тарифів дасть змогу упровадити прогресивні технічні засоби та технології перевезення, зменшити величину транспортної складової та підвищити конкурентоспроможність вітчизняного зерна на міжнародних ринках [12, с. 59].

Висновки

Таким чином, транспортна інфраструктура у внутрішніх ризиках експортних поставок зернових займає одне з основних місць, оскільки забезпечує своєчасне та безпечне постачання зернових до замовника і будь-який збій у транспортно-логістичному ланцюгу є загрозою для забезпечення надійності експортних про-

цесів. До основних ризиків і загроз відносимо надзвичайну застарілість технопарку залізничного транспорту, що є у державній власності і через фінансово-бюрократичні перепони вкрай повільно оновлюється. Це має своїм наслідком недотримання санітарно-технічних норм з перевезення зернових, що є неприпустимим у експорті зернових до країн ЄС. Основним напрямом вирішення цієї проблеми вважаємо розроблення і впровадження управлінсько-економічного механізму залучення приватного капіталу в реконструкцію технопарку зерновозів шляхом залучення інвестицій у розвиток транспортної залізничної інфраструктури. Перспективами подальших досліджень виступають напрями вдосконалення транспортної інфраструктури в системі зменшення внутрішніх ризиків експортних поставок зернових у сучасних євроінтеграційних умовах.

Література

1. Седікова І. О. Умови експорту зернових вантажів України в нових реаліях // Економіка харчової промисловості. – № 1 (25). – 2015. – С. 26-32.
2. Зерновой рынок : вызовы сезона – 2014/15 & уроки 2013/14. // АПК-ИНФОРМ. – 2014. – № 1. – С. 8-14.
3. Петрик А. В. Покращення економічних показників транспортної інфраструктури при обслуговуванні експортних зернових вантажопотоків / А. В. Петрик // Вісник Національного транспортного університету. – 2012. – № 26 (2). – С. 248-254.
4. Легенький Г. М. Інтеграційна політика України у сфері транспорту / Г. М. Легенький // Автошляховик України. – 2007. – № 5. – С. 6-8.
5. Кравченко А. В. Аналитическая работа морских портов в современных условиях / А. В. Кравченко // Судоходство. – 2007. – № 4 (129). – С. 44-45.
6. Помаз О. М. Транспортний чинник як складова підвищення конкурентоспроможності підприємств АПК України / О. М. Помаз // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Удосконалення управління ресурсами підприємств АПК в умовах глобалізації економіки» (м. Полтава, 26-27 листопада 2008 р.). – Полтава : ПД ПДАА, 2008. – С. 176-177.
7. Мямлин С. В. Проблемы и перспективы перевозки зерновых грузов железнодорожным транспортом в Украине [Текст] / С. В. Мямлин, Д. Н. Козаченко, Р. В. Вернигора // Залізничний транспорт України. – 2013. – № 2. – С. 32-34.
8. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
9. В Укрзалізниці констатують рекордний спад пасажиропотоку [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://ukranews.com/news/129253.---.uk>
10. Рустамов Р. Ш. Оценка перспектив развития зерновой логистики в Украине / Р. Ш. Рустамов // Збірник наукових праць Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна. Транспортні системи та технології перевезень. – 2014. – Вип. 8. – С. 127-133.
11. Укрзалізниця у серпні збільшила робочий парк зерновозів [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247559623&cat_id=244276429
12. Козаченко Д. Підвищення ефективності перевезень зернових вантажів залізничним транспортом / Д. Козаченко, Р. Вернигора, Р. Рустамов // Українські залізниці. – 2014. – № 7. – С. 56-59.
13. Величко О. П. Особливості діяльності агрологістичних провайдерів в Україні / О. П. Величко // Економіка АПК. – 2012. – № 2. – С. 51-57 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://eapk.org.ua/>

Економіка підприємства

\УДК 338.512.001.33:65.014:637.51

В.В. Борковська
кандидат економічних наук,
магістр кафедри управлінських технологій,
Університет економіки та права «КРОК»

Класифікація та бюджетування витрат підприємства для потреб управління

Статтю присвячено актуальним питанням класифікації витрат для потреб ефективного управління виробничим процесом м'ясопереробного підприємства. Основну увагу приділено механізму визначення функції витрат на основі їх поділу на умовно-змінні та умовно-постійні відповідно до організаційно-технологічних особливостей переробки м'яса тварин. Досліджено основні етапи прогнозування витрат з метою формування операційного бюджету підприємства.

Ключові слова: класифікація витрат, функція витрат, прогнозування витрат, управлінський облік, бухгалтер-аналітик, операційний бюджет, м'ясопродукція.

В.В. Борковская
кандидат экономических наук,
магистр кафедры управленческих технологий,
Университет экономики и права «КРОК»

Классификация и бюджетирование расходов предприятия для нужд управления

Статья посвящена актуальным вопросам классификации расходов для нужд эффективного управления производственным процессом мясоперерабатывающего предприятия. Основное внимание уделено механизму определения функции затрат на основе их разделения на условно-переменные и условно-постоянные в соответствии с организационно-технологическими особенностями переработки мяса животных. Исследованы основные этапы прогнозирования расходов с целью формирования операционного бюджета предприятия.

Ключевые слова: классификация расходов, функция затрат, прогнозирование затрат, управленческий учет, бухгалтер-аналитик, операционный бюджет, мясопродукция.

V.V. Borkovska
Ph.D., Master Degree Holder
of Management Technologies Department
«KROK» University

Classification and budgeting of expenditures for the management needs

The article is devoted to topical issues of costs classification for the purpose of efficient process control of meat processing company. The main focus is devoted to the mechanism

of determining of function expenses according to their division on semi-variable and semi-constant in accordance with the organizational and technological characteristics of processing meat animals. The main stages of forecasting expenses in order to create the operational budget of the company were investigated.

Keywords: expenses classification, expenses function, expenses forecasting, management accounting, controller, operating budget, meat products.

Постановка проблеми

Кризові умови господарювання м'ясопереробних підприємств зумовлюють необхідність економного використання ресурсів підприємствами, а прийняття гнучких управлінських рішень повинно враховувати кон'юнктуру ринку. Керівникам необхідна оперативна інформація про динаміку та структуру витрат. На сьогодні ринок м'яса, насичений м'ясними напівфабрикатами країн близького зарубіжжя, виживає за рахунок активної посередницької діяльності, ключовими учасниками якої є малі та середні підприємницькі утворення з виробництва дешевої ковбасної сировини. На противагу цьому, більшість профільних м'ясокомбінатів зберігають політику відповідності високим професійним стандартам якості шляхом дотримання класичних рецептур приготування продукції власного виробництва. Такий стиль управління є досить затратним, що означає накопичення вагомої суми супровідних витрат. Важливою складовою успішного м'ясопереробного виробництва є якісна вхідна сировина, рівень якої в загальній структурі витрат сягає 85%. Поряд із сировиною на підприємствах накопичуються інші матеріальні витрати, які здебільшого залежать від фактичних обсягів виробництва м'ясопродукції. Крім того, у процесі господарських операцій є витрати, обсяг яких не реагує на зміни натуральних показників діяльності виробничої структури, однак суттєво впливає на кінцевий результат. У зв'язку з цим, виникла необхідність уточнення класифікації витрат м'ясопереробних підприємств для потреб управління, а також розроблення системи бюджетування витрат з метою їх мінімізації на майбутнє.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Теоретичним і методологічним питанням класифікації та бюджетування витрат для потреб управління присвячено праці вітчизняних і зарубіжних авторів: І. Белоусової [1] С, Голова [4], П. Друкера [6], К. Друрі [5], П. Іванюти [7], Т. Каменської [8], Т. Ковальчук [9], В. Моссаковського [10], Л. Нападовської [11], Л. Чуприної [12], Ю. Цал-Цалко [13] тощо.

Однак на сьогодні недостатньо вивчено взаємозв'язок управління витратами та бюджетування на виробничих підприємствах.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Необхідність удосконалення планування, оцінки та контролю рівня витрат зумовлюють актуальність дослідження принципів їх класифікації та етапів бюджетування на м'ясопереробних підприємствах для потреб ефективного управління.

Формулювання цілей статті

Метою наукового дослідження є узагальнення теоретичних і поглиблення методичних основ, а також розроблення практичних рекомендацій щодо уточнення класифікації та вдосконалення системи бюджетування витрат для потреб управління.

Поставлена мета зумовила розв'язання таких завдань:

- узагальнення класифікаційних груп витрат для потреб управління;

- уточнення класифікаційних ознак витрат з урахуванням виробничих особливостей м'ясопереробного підприємства;
- вивчення методів побудови функції витрат із виділенням переваг і недоліків відповідно до потреб м'ясопереробного виробництва;
- дослідження етапів прогнозування витрат з метою формування операційного бюджету підприємства для потреб управління;
- формування обґрунтованих висновків і пропозицій на основі проведених розрахунків.

Виклад основного матеріалу дослідження

Конкуренція між суб'єктами господарювання спонукає їх до вибору ефективних методів управління м'ясо-ковбасним бізнесом, серед яких раціональна система класифікації витрат, фінансове планування, складання операційного бюджету підприємства тощо.

Як стверджував у своїх наукових роботах П. Друкер, «щоб успішно діяти на сучасному ринку, який характеризується безперервним посиленням конкурентної боротьби, компанії потрібно, у першу чергу, знати свої витрати» [6].

Вивчаючи підходи вітчизняних і зарубіжних учених щодо класифікації витрат пропонуємо розглянути рис. 1, що подає узагальнення класифікаційних ознак відповідно до потреб управління.

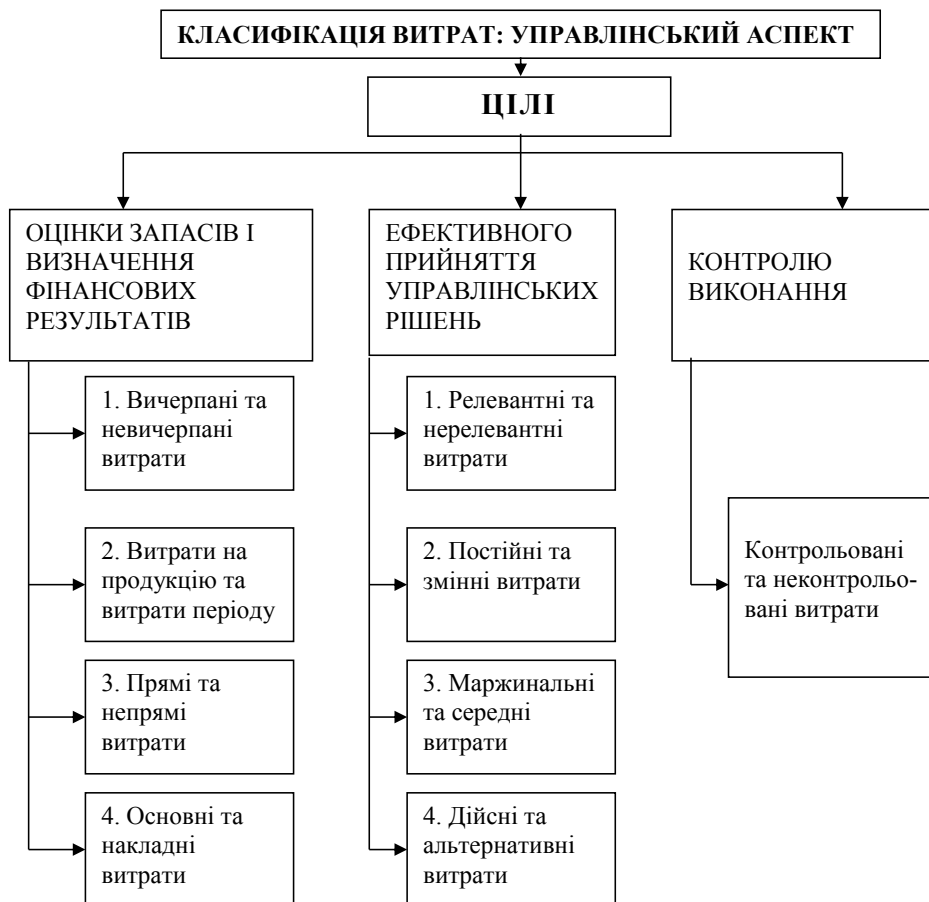

Рис. 1. Класифікація витрат для потреб управління

Джерело: узагальнено на основі опрацьованих літературних джерел

Користуючись загальноприйнятим принципом облікової класифікації витрат в управлінському обліку, який декларує відповідність «різні витрати для різних цілей», для цілей «оцінки виробничих запасів і визначення фінансових результатів» запропоновано віднести: використані та невикористані витрати; витрати, що формують собівартість продукції та витрати періоду; прямі та непрямі витрати. Саме в цій класифікаційній ознаці простежується взаємозв'язок елементів фінансової звітності. Інформація про невикористані витрати міститься в балансі підприємства, а використані (зроблена передплата за сировину), або спожиті витрати (використана сировина в процесі виробництва), що вплинуть на результат діяльності – у звіті про фінансові результати.

Для цілей «ефективного прийняття управлінських рішень» запропоновано віднести релевантні та нерелевантні витрати, умовно-змінні та умовно-постійні витрати, середні витрати та витрати на виробництво додаткових одиниць продукції, реальні та можливі витрати.

Щодо релевантних і нерелевантних витрат, то характерною особливістю перших є безпосередньо пряма залежність від прийнятого управлінського рішення. За умови, що м'ясопереробне підприємство розглядає альтернативу виробництва на новому ефективному обладнанні, використання якого у виробничій діяльності матиме результатом мінімізацію прямих матеріальних витрат, до яких, як зазначалося, відносять використану сировину, нараховану заробітну плату працівникам основного виробництва тощо, то таке рішення призведе до збільшення частини фінансових витрат, якщо обладнання буде придбане в кредит, або збільшення постійних загальновиробничих витрат, які полягатимуть у виплаті орендної плати за використання обладнання.

У такому разі можливі фінансові або загальновиробничі витрати будуть релевантними, оскільки їх розмір залежатиме від рішення керівника. Водночас витрати на обслуговування обладнання вважаються нерелевантними.

Для розуміння межі релевантності витрат важливо розглянути поняття релевантного діапазону, який відповідно до теорії обліку для потреб управління визначається як діапазон діяльності, у межах якого зберігається тісний взаємозв'язок між витратами та їхнім фактором.

Щодо м'ясопереробного виробництва, то йдеться про таке. Якщо виробнича потужність підприємства за технічними характеристиками на добу становить 5 т м'ясопродукції, то за умови оренди виробничого приміщення постійні витрати фіксуються в рамках вказаних виробничих можливостей спеціалізованого обладнання. Якщо керівництво приймає рішення про суттєве розширення обсягів виробництва, яке передбачатиме зміну виробничого приміщення та обладнання, що спричинить збільшення обсягу загальновиробничих витрат, то в такому разі рішення виходить за межі попередньо фіксованого релевантного діапазону і за наступних умов встановлюється новий якісний взаємозв'язок між збільшеним обсягом та пов'язаними з ним витратами. Подібне рішення щодо збільшення обсягів може також торкатися й розміру змінних витрат на одиницю продукції, які на кожную додаткову одиницю будуть меншими порівнянні із середніми, за умови, що релевантний діапазон діяльності залишається без змін.

Описана вище ситуація підтверджує взаємозв'язок різних напрямів класифікації витрат з метою оцінки виробничих запасів, визначення фінансових результатів і прийняття управлінських рішень керівництва м'ясопереробного підприємства.

Для цілей контролю виконання запропоновано віднести контрольовані та неконтрольовані витрати. Щодо класифікації останніх, важливо розуміти, що одні

й ті ж витрати можуть бути контрольовані керівником одного виробничого підрозділу на відміну від іншого. На м'ясопереробному підприємстві якість готової продукції напряму залежить від якості вхідної сировини, однак відповідальність керівника збуту за скорочення обсягу реалізації ковбасних виробів може бути перекладена на керівника заготівельно-постачальницького підрозділу, який не забезпечив достатній обсяг заготівлі великої рогатої худоби вищої вгодованості. У такому разі йдеться про розвиток комунікативної функції управлінського обліку в середині підприємства з метою забезпечення ритмічності виробництва та усунення непередбачуваних витрат діяльності.

Характер реагування витрат на зміни в діяльності підприємства спочатку в зарубіжній, а згодом і в сучасній вітчизняній теорії з обліку для потреб управління стали називати поведінкою витрат. Під оцінкою витрат розуміють процес обчислення динаміки витрат, тобто встановлення кількісного взаємозв'язку між витратами та їх фактором. Для більш точного визначення їхнього взаємозв'язку використовують функцію витрат, яка має такий вигляд:

$$Y=a+bx, \quad (1)$$

де Y – загальні витрати;

a – загальні постійні витрати;

b – змінні витрати на одиницю;

x – значення фактора витрат.

З метою побудови вищевказаної функції витрат, яка базується на класифікації витрат на змінні та постійні, застосовують методи, що відображені на рис. 2 [4].

Для апробації кожного наукового методу побудови функції витрат скористаємось обліково-аналітичною інформацією щодо виробництва ковбасної продукції ТзОВ «Кам'янець-Подільський птахокомбінат» (табл. 1).

Результати дослідження вибіркової облікової інформації щодо виробництва асортиментної групи «Ковбаси варені» за звітний рік дали змогу встановити фактичний рівень витрат на суму 402615 грн, загальну суму змінних витрат –

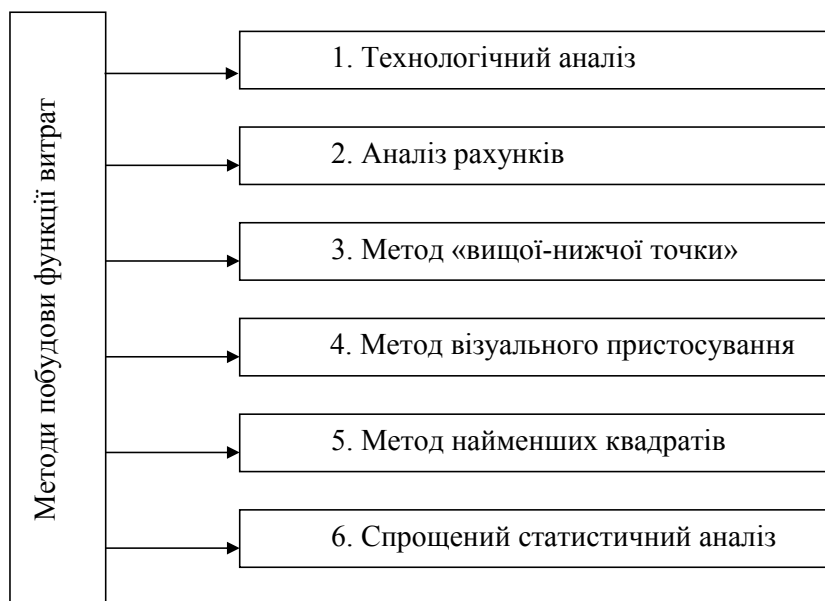

Рис. 2. Методи встановлення математичного взаємозв'язку між витратами та їх фактором
Джерело: узагальнено на основі опрацьованих літературних джерел

375171 грн, загальну суму постійних витрат, яка в розрізі окремого звітного місяця становить 2287 грн, фактичний обсяг виробництва 20987 кг [2].

Таблиця 1

**Облікові дані щодо асортиментної групи «Ковбаси варені»
за звітний рік ТЗОВ «Кам'янець-Подільський птахокомбінат»**

№ з/п	Обсяг виробництва, X (кг)	Витрати виробництва, У (грн)
1	2016	42171
2	1840	32245
3	1760	31884
4	1830	31882
5	2045	41069
6	1748	32122
7	1231	30134
8	1585	31125
9	1034	20832
10	1025	20580
11	1848	32191
12	3025	56380
Разом	20987	402615

Джерело: узагальнено на основі даних м'ясопереробного підприємства Хмельницької області

Таким чином, при визначенні вищевказаних показників нами на основі аналізу облікових даних і дослідження технології виробництва, яке передувало процесу облікового узагальнення даних, було інтегровано два перших методи побудови функції витрат, що матиме такий вигляд:

$$Y=2287+17,87x \quad (2)$$

При цьому, змінні витрати на одиницю продукції розраховувались як різниця між загальними та постійними витратами, поділеними на фактичний обсяг виробництва ковбасної продукції звітного періоду.

Метод «вищої-нижчої точки» полягає в припущенні, що загальні змінні витрати – це різниця між найвищим і найнижчим рівнями виробництва. Провівши необхідні розрахунки, одержимо суму змінних витрат на одиницю продукції, яка становитиме 17,90 грн. Підставивши цей показник у формулу функції витрат при найвищому та найнижчому обсягах виробництва одержимо загальну суму постійних витрат, яка дорівнюватиме 2232 грн. Тоді функція витрат матиме такий вигляд:

$$Y=2232+17,90x \quad (3)$$

Метод візуального пристосування передбачає суто суб'єктивний підхід, за якого аналітик візуально проводить пряму лінію через усі точки діяльності (рис. 3).

На основі графіка загальні постійні витрати (а) становитимуть 2524 грн, тоді загальні змінні витрати при обсязі виробництва 1585 кг дорівнюватимуть 28600 грн, що на одиницю становитиме 18,04 грн. Тоді функція витрат матиме вигляд:

$$Y=2524+18,04x \quad (4)$$

Метод найменших квадратів – це математичний підхід до побудови функції витрат шляхом розв'язання системи рівнянь:

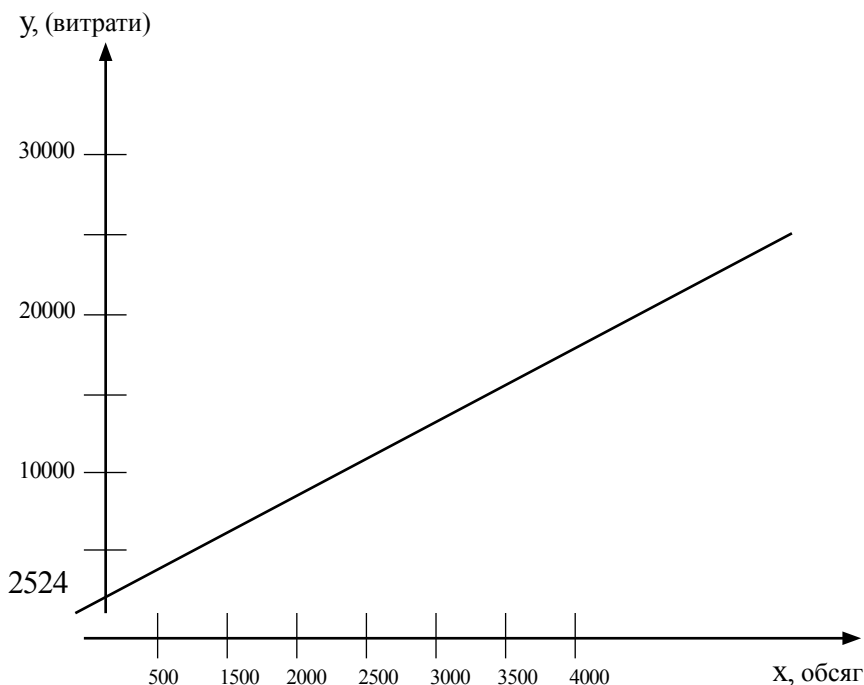

Рис. 3. Графік функції витрат на основі візуального пристосування

$$\begin{aligned} \sum y &= an + \sum xb \\ \sum xy &= \sum xa + \sum x^2 \end{aligned} \quad (5)$$

Провівши необхідні розрахунки, одержимо:

$$Y = 3557 + 17,15x \dots \quad (6)$$

Спрощений статистичний аналіз передбачає розподіл показників на дві групи, виходячи зі зростання значення x , і розрахунку постійних витрат на основі середніх значень x і y .

При цьому загальні постійні витрати (a) визначають так:

$$a = (\sum Y^1 - Y^1 \sum X) : (\sum X^1 - X), \quad (7)$$

де Y і Y^1 – середні значення витрат;

X і X^1 – середні значення обсягу діяльності.

Провівши необхідні розрахунки, одержимо:

$$Y = 4854 + 16,40x \dots \quad (8)$$

Таким чином, використавши різні теоретичні підходи до побудови функції витрат, одержимо різні результати, які пропонуємо оформити у вигляді табл. 2.

За результатами дослідження встановлено незначні відхилення загальних постійних і змінних витрат на одиницю продукції при побудові функцій витрат, однак, на наш погляд, найбільш обґрунтованою та наближеною для потреб управління є функція, визначена на основі аналізу рахунків обліку витрат, оскільки в сучасних умовах відповідальність за якість планування, оцінку та контроль рівня витрат покладено на фінансово-економічну службу підприємства, яка самостійно формує систему управління витратами.

Порівняльна характеристика функцій витрат

Метод функції витрат	Значення функції витрат
Аналізу рахунків	$Y=2287+17,87x$
Вищої-нижчої точки	$Y=2232+17,90x$
Візуального пристосування	$Y=2524+18,04x$
Найменших квадратів	$Y=3557+17,15x$
Спрощеного статистичного аналізу	$Y=4854+16,40x$

На цьому етапі закінчується рутинна робота обліковця, натомість професійному бухгалтеру-аналітику доведеться застосовувати вміння мислити нестандартно, знаходити вигідні для підприємства новаторські рішення. Хороший бухгалтер м'ясопереробного підприємства – це обліковець, аналітик, контролер, технолог, управлінець, маркетолог, який бере участь у розробленні прогностичних планів з урахуванням раціонально виділених класифікаційних ознак витрат.

Значні обсяги управлінської інформації потребують розроблення відповідних форм її подання керівництву – операційних бюджетів, які становлять сукупність бюджетів витрат і доходів підприємства. Наступним кроком управлінської бухгалтерії є формування бюджетного звіту про прибутки та збитки м'ясопереробного підприємства. Об'єктом звітності при цьому може виступати як окремий виробничий підрозділ, так і певний вид готової продукції.

З метою побудови бюджетного звіту про результати діяльності підприємства в частині відображення доходів і витрат пропонуємо скористатися вибірковими аналітичними даними щодо технології виробництва ковбасних виробів м'ясопереробного підприємства Хмельницької області, розглянутими в попередніх наукових статтях автора [2; 3]. Основні результати планових розрахунків оформимо у вигляді табл. 3.

Плановий розрахунок витрат на виробництво ковбас у частині сировини, спецій, оболонки та інших допоміжних матеріалів на запланований обсяг 14370, 1 кг (фрагмент)

№ з/п	Найменування (вихід готової сировини після переробки)	Сировина жилована та варена			Сира сировина		
		Ціна	Потреба на ковбасу, кг	Сума, грн	Ціна	Потреба на ковбасу, кг	Сума, грн.
1	2	3	4	5	6	7	8
<i>Основна та інша сировина, у тому числі:</i>							
1.	Ялович. жилована 1 гаунок	15,15	569,93	8634,56	15,15	569,93	8634,56
2.	Ялович. жилована 2 гаунок	10,10	599,60	6055,96	10,10	599,60	6055,96
3							
35	Молоко сухе	10,50	33,70	353,85	10,50	33,70	353,85
	Разом		7609,35	64306,48		7995,1	64306,48
<i>Допоміжні матеріали, у тому числі:</i>							
	Разом						11319,38
Технологічна собівартість планова							75625,86

Джерело: запропоновано автором і розраховано на основі облікових даних одного з досліджуваних м'ясопереробних підприємств Хмельницької області

Крім того, для побудови бюджетного звіту про прибутки та збитки визначимо додаткові планові показники діяльності (табл. 4).

Таблиця 4

Плановий розрахунок доходів і витрат на запланований обсяг виробництва ковбас 14370, 1 кг

Показник (розрахунок)	Значення
Плановий обсяг продажу м'ясо-ковбасної продукції	14370,10 кг
Планова виручка від продажу продукції в асортименті	109721,49 грн
Плановий обсяг виробництва в асортименті	14370,10 грн
Планова технологічна собівартість	75625,86 грн
Плановий обсяг вхідних і кінцевих залишків основної сировини	7500,00 і 5000,00 грн
Плановий обсяг вхідних і кінцевих залишків допоміжних матеріалів	2500,00 і 2000,00 грн
Планові витрати праці в розрахунку 2 грн за 1 кг	28740,20 грн
Планові змінні загальновиробничі витрати в розр. 0,3 грн за 1 кг	4311,00 грн
Планові постійні загальновиробничі витрати	5000,00 грн
Планові змінні витрати на збут у розрахунку 1 грн за 1 кг	14370,1 грн

Джерело: розраховано автором

За даними таблиць 3 і 4 проведемо послідовні розрахунки бюджетних показників.

Таблиця 5

Послідовні бюджетні розрахунки на запланований обсяг 14370, 1 кг

1. Бюджет доходів
14370,10 кг на суму 109721,49 грн
2. Бюджет виробництва
14370,10 кг на суму 75625,86 грн
3. Бюджет закупівлі основної сировини
$5000,00 + 64306,48 - 7500,00 = 61806,48$ грн
4. Бюджет закупівлі допоміжних матеріалів
$2000,00 + 11319,38 - 2500,00 = 10819,38$ грн
5. Бюджет витрат на оплату праці
$14370,1 * 2,00 = 28740,20$ грн
6. Бюджет змінних загальновиробничих витрат
$14370,1 * 0,30 = 4311,00$ грн
7. Бюджет постійних загальновиробничих витрат
5000,00 грн
8. Бюджет змінних витрат на збут
$14370,1 * 1,00 = 14370,10$ грн

Джерело: розраховано автором

За результатами проведених послідовних планових розрахунків сформуємо прогнозний бюджетний звіт про доходи та витрати м'ясопереробного підприємства, використовуючи систему калькулювання повних витрат (табл. 6).

Бюджетний звіт про прибутки та збитки м'ясопереробного підприємства

Показник	Значення, грн
Виручка	109721,49
Собівартість реалізації	113677,06
Валовий прибуток (збиток)	-3955,57
Витрати на збут	14370,10
Чистий прибуток (збиток)	10414,53

Джерело: розраховано автором

Таким чином, застосовуючи систему бюджетування витрат з урахуванням технології виробництва м'ясо-ковбасної продукції підприємства, його керівництво буде вчасно повідомлене про збитковість діяльності конкретного підрозділу ще на стадії планування.

Висновки

Уточнена класифікація витрат м'ясопереробного підприємства на умовно-змінні та умовно-постійні дала змогу провести прогнозування витрат виробництва ковбасної продукції на основі побудови функції витрат. При цьому, найбільш прийнятною визнана функція витрат, побудована на основі аналізу рахунків бухгалтерського обліку витрат, оскільки, на нашу думку, такий підхід забезпечить інтеграцію функцій обліковця й аналітика для потреб ефективного управління виробничим процесом. Крім того, описана система бюджетування витрат на основі аналізу технології виробництва в частині використаних основних і допоміжних матеріалів з урахуванням їх фіксованих залишків на початок та кінець звітного періоду дала змогу сформулювати бюджетний звіт про прибутки та збитки виробничого підрозділу підприємства для потреб ефективного управління ще на стадії планування.

Перспективу подальших розвідок у цьому напрямі вбачаємо в дослідженні процесу бюджетування діяльності в цілому (враховуючи всі виробничі підрозділи, рух коштів, стан дебіторської та кредиторської заборгованостей тощо) з метою побудови управлінського балансу підприємства.

Література

1. Белоусова І. Роль управлінського обліку / І. Белоусова // Бухгалтерський облік і аудит. – 2005. – № 4. – С. 3-10.
2. Борковська В. В. Контрольна функція обліку за нормуванням витрат в м'ясопереробній промисловості / В. В. Борковська // Зб. наук. праць Подільської держ. аграр.-техн. акад. – 2014. – Вип. 22. – С. 33-38.
3. Борковська В. В. Облік, класифікація та поведінка витрат м'ясопереробного підприємства / В. В. Борковська // Науковий вісник Херсон. держ. ун-ту. – 2015. – Вип. 13, Ч. 2. – С. 130-134.
4. Голов С. Ф. Управлінський облік : підруч. [3-тє вид.] / С. Ф. Голов. – К. : Лібра, 2006. – 704 с.
5. Друри К. Управленческий и производственный учет : учеб. / К. Друри. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 1071 с.
6. Друкер П. Ф. Задачи менеджмента XXI века / П. Ф. Друкер. – М. : Издательский дом «Вильямс», 2001. – 645 с.
7. Іванюта П. Управління ресурсами та витратами : навч. посібник / П. Іванюта, О. Лув'ївська. – К. : Центр навчальної літератури, 2009. – 320 с.
8. Каменська Т. Основні напрями діяльності внутрішнього аудиту в системі управління / Т. Каменська // Бухгалтерський облік і аудит. – 2010. – № 7. – С. 40-43.

9. Ковальчук Т. М. Внутрішньогосподарський (Управлінський) оперативний аналіз : методика та організація : моногр. / Т. М. Ковальчук. – К. : ІАЕ, 2001. – 203 с.
10. Моссаковський В. Б. Стан та перспективи розвитку бухгалтерського обліку в Україні : моногр. / В. Б. Моссаковський. – К. : Інтерпрес ЛТД, 2009. – 328 с.
11. Нападовська Л. В. Управлінський облік : моногр. / Л. В. Нападовська. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2000. – 450 с.
12. Чуприна Л. В. Управлінський облік у сучасному менеджменті підприємства / Л. В. Чуприна // Вісник НТУ «ХП». – 2014. – № 34 (1077). – С. 157-161.
13. Цал-Цалко Ю. С. Витрати підприємства : навч. посібник / Ю. С. Цал-Цалко. – К. : ЦУЛ, 2002. – 656 с.

УДК 338.246.87 (477)

Т.О. Сугак
здобувач,

Університет економіки та права «КРОК»

Облікова інформація в системі управління економічною безпекою підприємства

У статті досліджено вплив облікової інформації на управління процесом забезпечення економічної безпеки підприємств. Проведено аналіз факторів, що впливають на аналітичну складову процесу управління економічною безпекою. Визначено, що система бухгалтерського обліку та система економічної безпеки підприємства мають певний перелік однакових складових. Об'єднуючим фактором цих систем є одержання достовірної та своєчасної інформації про господарську діяльність суб'єкта господарювання в прийнятті управлінських рішень.

Ключові слова: економічна безпека, інформаційно-аналітичне забезпечення, облікова політика.

Т.А. Сугак
соискатель,

Университет экономики и права «КРОК»

Учетная информация в системе управления экономической безопасностью предприятия

В статье исследовано влияние учетной информации на управление процессом обеспечения экономической безопасности предприятий. Проведен анализ факторов, влияющих на аналитическую составляющую процесса управления экономической безопасностью. Определено, что система бухгалтерского учета и система экономической безопасности предприятия имеют определенный перечень одинаковых составляющих. Объединяющим фактором этих систем является получение достоверной и своевременной информации о хозяйственной деятельности субъекта хозяйствования в принятии управленческих решений.

Ключевые слова: экономическая безопасность, информационно-аналитическое обеспечение, учетная политика.

T.O. Suhak
External PhD Student
«KROK» University

The accounting information in the management system of enterprise economic security

The effect of accounting information in the management of economic security companies was researched in the article. Analysis of factors affecting the analytic component of the management of economic security was made. The accounting system and the system of economic security were determined to have a certain list of identical components. The unifying factor of these systems is to obtain reliable and timely information about business entities in management decisions.

Keywords: economic security, system of accounting and analytical support, accounting policy

Постановка проблеми

«Рахунки – не більш як належний порядок, встановлений самим купцем, при вдалому застосуванні якого він отримує відомості про свої справи і про те, чи йдуть його справи успішно чи ні» (Лука Пачолі) [17, с. 475.] Цей вислів стисло, влучно та чітко визначає загальний економічний сенс діяльності кожного суб'єкта господарювання та механізм як засіб застосування його облікової політики.

Сучасний етап розвитку України припав на початок нового етапу розвитку глобалізації – динамічного розгортання процесів демократизації та наднаціональної інформаційної, фінансової, економічної, соціальної, політичної інтеграції всього людства. Наша епоха, з одного боку, показала з особливою силою накопичені загрози та виклики, а з іншого – нові інформаційні, комп'ютерні та інші технології відкрили величезні можливості перед людством для вирішення цих проблем.

Визначення суб'єкта підприємницької діяльності як основної ланки ринкової економіки з погляду сучасних умов ведення господарської діяльності в Україні обумовлює розгляд низки питань з підвищення дієвості управління його інформаційною складовою системи безпеки. На нинішньому етапі стратегічний результат системи економічної безпеки суб'єкта господарювання – прибуток підприємства через систему оподаткування як складову джерел наповнення державної скарбниці. У зв'язку з цим вплив фінансової та податкової інформації значно зріс, а дані фінансової звітності безпосередньо впливають на обсяг податку на прибуток, який сплачує підприємство. Базовий масив інформації з системи бухгалтерського обліку, що будує інформаційно-аналітичну складову економічної безпеки, формується на рівні визначення методології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Послідовне дослідження проблеми облікової інформації в наукових працях показало, що вивчення цього питання спрямоване на розвиток наукової бази системи бухгалтерського обліку підприємства, що дає можливість удосконалити систему економічної безпеки суб'єкта господарювання.

Значний внесок у дослідження проблем економічної безпеки зробили вітчизняні вчені: В.Г. Алькема [1], В.І. Грушко [7], І.А. Белоусова [8], О.І. Захаров [15], С.М. Лаптев [2], В.С. Сідак [2], Л.Г. Шамаєва [16] та інші.

Науковці, досліджуючи проблеми управління економічною безпекою в галузі управління, фінансів, банківської справи, вважають компонентами стратегічного

менеджменту економічної безпеки підприємства саме структуру, фінанси, ризики, маркетинг, логістику, облік [1; 2; 7; 15; 16].

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Разом з цим, попри вагомий внесок названих учених, залишається багато невирішених проблем економічної безпеки, особливо на рівні суб'єктів господарювання. Крім того, зміни умов зовнішнього середовища посилюють доцільність удосконалення методики оцінки стану економічної безпеки підприємства, посилення вимог до інформаційного забезпечення управління нею на рівні суб'єктів господарювання. Як зазначає О.І. Захаров [15], інноваційні рішення необхідні для вдосконалення механізмів управління і взаємодії в системі економічної безпеки, розроблення нових технологій і технічних засобів протидії існуючим і можливим небезпекам та загрозам у сфері економіки, а також упровадження нових організаційних структур підрозділів безпеки та підготовки висококваліфікованих фахівців з безпеки. Зростає значення бухгалтерського обліку як інформаційної системи управління мікроекономікою, розширюються можливості суб'єктів господарських відносин при формуванні надійної системи обліку і контролю.

Отже, важливого значення набувають питання, які стосуються інформації щодо методики оцінки активів, пасивів, витрат і доходів як базису фінансової інформації, що є складовою системи економічної безпеки.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження впливу облікової інформації на управління системою економічної безпеки для одержання достовірної та своєчасної інформації про господарську діяльність суб'єкта господарювання в прийнятті управлінських рішень.

Виклад основного матеріалу дослідження

Слово «інформація» походить від латинського *informatio*, що означає викладення, роз'яснення якогось факту, події, явища. У загальному розумінні інформацію визначають як відомості про той чи інший бік світу і процесів, які в ньому відбуваються. За видами діяльності, у якій її використовують, інформацію розрізняють як наукову, технічну, виробничу, управлінську, економічну, соціальну, правову тощо.

Під економічною інформацією звичайно розуміють сукупність відомостей, пов'язаних з функціонуванням та управлінням економікою, тобто з плануванням, обліком, контролем, регулюванням на економічних об'єктах, які можна фіксувати, передавати, перетворювати і зберігати. Найважливішими властивостями економічної інформації, на думку професора Г.А. Титоренко, є достовірність і повнота, цінність і актуальність, ясність і зрозумілість [3, с. 12].

Ядром економічної інформації підприємства є облікова інформація. Це пов'язано з тим, що вона більш повна, точна й оперативна, усебічна й достовірна. Вона моделює як зв'язки підприємства з навколишнім середовищем, так і його внутрішню структуру, дає можливість розподіляти права виконавців та їхню відповідальність за економічну ефективність. При цьому облікова інформація відповідає таким принципам: багатократність використання; концентрація, тобто обираються тільки суттєві ознаки; штучність, тобто інформацію створюють люди (облікові працівники), вона не виникає сама по собі; цілеспрямованість, тобто інформація відповідає визначеним завданням; аналітичність, тобто здатність надавати не лише зафіксовані в документах дані, а й підсумкові, розрахункові, додаткові [4, с. 383].

Для того щоб облікова інформація була корисною, вона повинна бути досто-

вірною і значимою. Достовірність показує, що інформація повністю відображає господарські процеси на підприємстві, легко перевіряється і служить інтересам конкретної особи. Значимість облікової інформації полягає в тому, що вона повинна бути корисною для складання планів, ґрунтуватися на зворотному зв'язку і надходити до користувача в потрібний час [4].

Сучасний підхід до характеристики бухгалтерського обліку має дві характерні риси: необхідність обліку для інформаційного забезпечення управлінських рішень, системний підхід до розуміння поняття обліку.

Найбільш яскраво розуміння бухгалтерського обліку, як знаряддя управління підприємством, проявилось в американській обліковій думці. Арман Лабар (1951) підкреслював, що в США мета бухгалтерії – надання даних для управління підприємством тепер і в майбутньому, тобто промисловий облік з цієї позиції трактується як інструмент управління, а не як засіб реєстрації фактів господарського життя. Адміністративні служби повинні спиратися на дані бухгалтерського обліку, без цього вони не можуть управляти [4, с. 353].

Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», який визначає правові засади регулювання, організації, ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності в країні, подає таке визначення: «Бухгалтерський облік – процес виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації про діяльність підприємства зовнішнім та внутрішнім користувачам для прийняття рішень» [5, ст. 1]. У цьому законі метою ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності визначено «...надання користувачам для прийняття рішень повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансове становище, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства» [5, ст. 3].

За своєю сутністю облік є системою взаємопов'язаних елементів, за допомогою яких дані на вході трансформують на виході в інформацію для управління. Система обліку відображає «дії або події», що відбуваються в процесі діяльності суб'єкта господарювання, змінюється, поділяється на окремі пов'язані між собою елементи, а сукупність елементів здатна дати можливість для управління підприємством.

Бухгалтерський облік можна охарактеризувати як систему, оскільки він має властивості системи – наявність зв'язків (у тому числі зворотних), поділ на частини, наявність структури (упорядкованих елементів), цілеспрямованість, збереження певної структури в заданих межах під впливом зовнішніх факторів і багатаспектність.

Існування системи залежить від кількох причин: від мети, завдань, рівня усвідомленості цінності інформації, наукової розробки, образу підприємства, ефективності тощо.

Якщо ми не можемо виявити елементи та їх зв'язку, які забезпечують досягнення мети, то мета є недосяжною. Тільки вибір організаційної мети визначає кількість елементів і зв'язки між ними [6].

Про облікову систему підприємства найбільш вдало висловився професор М.Т. Білуха, який, розглядаючи господарський облік як інформаційно-обчислювальну систему управління підприємством, установив, що між компонентами цієї системи існує економічний зв'язок, заснований на методологічній, організаційній і технічній єдності групування інформації про господарські явища і процеси, які здійснюються на підприємстві [18].

Виходячи з визначень економічної безпеки, що застосовуються в наукових дослідженнях вітчизняних учених, «комплексна система економічної безпе-

ки підприємства – це сукупність взаємопов'язаних організаційних, правових і матеріально-технічних заходів, спрямованих на захист підприємства від реальних і потенційних загроз та ризиків, які можуть призвести до значних економічних втрат чи затримати розвиток підприємства» [8, с. 23].

Якщо розглядати діяльність підприємства як єдину управлінську систему, то, як будь-яка система, вона поділяється на ієрархічні рівні управління, кожний із яких є підсистемою вищої ієрархічної системи. Тобто, бухгалтерський облік можна розглядати як підсистему інформаційно-аналітичного забезпечення в системі економічної безпеки суб'єкта господарювання.

Для системи характерна не лише наявність зв'язків і відносин між елементами, що її утворюють, а й нерозривна єдність із середовищем, у взаємозв'язку з яким система проявляє свою цілісність. Окремі рівні системи зумовлюють певні аспекти її поведінки, а цілісне функціонування – це результат взаємодії всіх її сторін та рівнів.

Автори наукових дослідження системи економічної безпеки визначають об'єктом управління економічної безпеки власні ресурси підприємства, техніку та технологію, інформацію, кадри; суб'єктом – засновників, апарат управління, персонал, інвесторів.

До зовнішніх суб'єктів фінансово-економічної безпеки підприємства необхідно відносити інституції зовнішнього середовища функціонування підприємства (за його межами), які створюють умови для забезпечення його безпеки, зокрема:

1) законодавчі органи влади, що створюють правову основу діяльності із забезпечення економічної безпеки на всіх рівнях ієрархії управління економікою; формують законодавчу базу функціонування і захисту підприємницької діяльності в різних її аспектах та її виконання;

2) виконавчі органи влади, які проводять державну політику у сфері безпеки шляхом здійснення фінансового, податкового, митного, валютно-експортного та інших видів контролю;

3) правоохоронні органи, які ведуть боротьбу зі злочинністю;

4) судові органи, які забезпечують дотримання прав і законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності та персоналу;

5) систему навчально-наукових закладів та установ, діяльність якої спрямована на підготовку кадрів і проведення наукових досліджень з проблем безпеки;

6) сукупність недержавних охоронних агентств, аналітичних центрів та інформаційних служб, що надають послуги з охорони об'єктів, захисту даних та збору інформації;

7) страхові, гарантійні, консалтингові установи, які надають послуги, що посилюють окремі аспекти фінансово-економічної безпеки підприємства. Однак участь зовнішніх інституцій, у тому числі держави, в системі безпеки підприємства реалізується через їх вплив на гарантування безпеки підприємства як сектора економіки [9, с. 42].

Для порівняння системи економічної безпеки та системи бухгалтерського обліку скористуємося запропонованим професорами В.Ф. Палієм та Я.В. Соколовим [10] поділом системи бухгалтерського обліку на методичному, базовому рівні. Згідно з ним систему бухгалтерського обліку утворюють факти господарської діяльності, що реєструються й узагальнюються на бухгалтерських рахунках. При цьому елементами системи бухгалтерського обліку виступають рахунки (на них здійснюється узагальнення фактів), які розкривають зв'язки між господарськими подіями шляхом подвійного запису. Обробка та реєстрація фактів господарської діяльності приводять до створення різних форм обліку (другий рівень системи

бухгалтерського обліку). Взаємодія облікових працівників у процесі ведення обліку потребує управління в бухгалтерії, що відбувається на третьому, організаційному, рівні системи бухгалтерського обліку.

Серед економістів, що розглядали третій, організаційний, рівень системи бухгалтерського обліку, слід назвати академіка М.Г. Чумаченка [11], який підійшов до визначення системи бухгалтерського обліку з позицій теорії систем, теорії інформації та теорії управління.

Болгарський економіст В. Янков, керуючись тим, що поняття системи є фундаментальним поняттям кібернетики, визначив бухгалтерський облік як «...керовану, складну, імовірнісну, динамічну, кібернетичну систему зі своїм об'єктом та суб'єктом управління» [12, с. 42], у якій об'єктом управління є сукупність матеріальних, трудових і грошових ресурсів у процесі їх кругообігу на підприємстві (господарські факти), суб'єктом – працівники підприємства, які виконують облікові функції.

Аналізуючи об'єкт і суб'єкт бухгалтерського обліку та системи економічної безпеки підприємства, можна визначити певний перелік ідентичних складових об'єкта і суб'єкта цих систем.

Головна мета кожного підприємства – отримання прибутку, який забезпечив би поточний і перспективний ефективний розвиток підприємства. Загальний сенс і мета системи економічної безпеки – забезпечити виконання місії суб'єкта господарювання за допомогою ефективного управління цією системою. Найважливішим напрямом діяльності системи економічної безпеки є інформаційно-аналітичне забезпечення господарської діяльності.

«Метою ведення бухгалтерського обліку є одержання узагальнюючої інформації про стан господарювання, зміни, які відбуваються, стан взаємозв'язків підприємства з іншими підприємствами та на їх підставі визначення результатів господарювання» [17, с. 22].

Порівнюючи цілі та засоби економічної безпеки та бухгалтерського обліку, ми визначаємо, що об'єднуючим фактором цих систем є одержання достовірної та своєчасної інформації про господарську діяльність суб'єкта господарювання для прийняття управлінських рішень з метою забезпечення виконання основної цілі підприємства.

Як відомо, є внутрішні та зовнішні користувачі бухгалтерської інформації. Серед зовнішніх користувачів слід виділити інвесторів, державу, кредиторів, комерційних партнерів, громадськість. До внутрішніх користувачів відносять керівництво, менеджерів, працівників. Однак головним користувачем бухгалтерської інформації є управлінська служба підприємства, у тому числі й служба економічної безпеки, важливішими умовами ефективної діяльності якої є наявність інформації та вміння її аналізувати.

Бухгалтерський облік відображає господарські операції систематично і послідовно в міру їх здійснення, що забезпечує суцільне та безперервне спостереження і контроль за діяльністю підприємства.

Для виконання цих завдань служба бухгалтерського обліку як складова частина управлінського апарату виконує певні функції (рис. 1).

Для того щоб бухгалтерський облік виконував свої функції, потрібна організація бухгалтерського обліку як цілеспрямована діяльність керівників підприємства, яка складається зі створення, постійного впорядкування і вдосконалення системи бухгалтерського обліку для забезпечення інформацією внутрішніх і зовнішніх користувачів. Бухгалтерія – це своєрідна нервова система підприємства, яка надає йому інформацію в грошовому вимірі про навколишній світ та

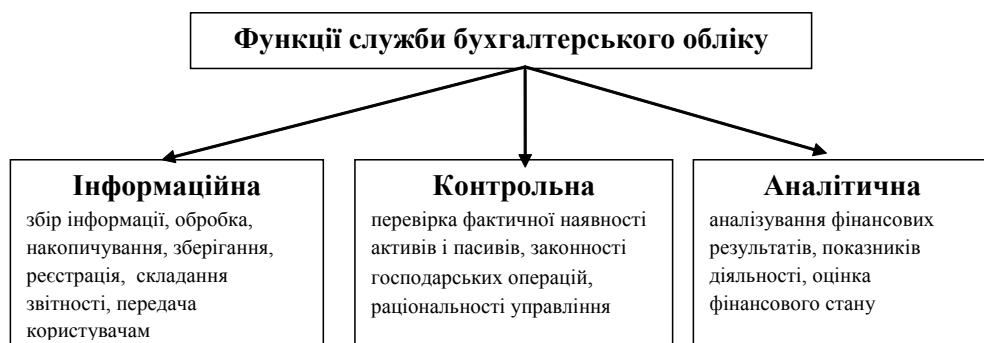

Рис. 1. Функції служби бухгалтерського обліку

Джерело: [17, с. 28]

внутрішні процеси і має складну структуру, що розглядається в горизонтальному (спеціалізація і поділ на відділи), вертикальному (глибина структури) і, нарешті, просторовому вимірі (розміщення в просторі) [134 14].

Висновки

Підсумовуючи вищезазначене, необхідно визнати, що система бухгалтерського обліку та система економічної безпеки підприємства мають певний перелік однакових складових. Об'єднуючим фактором цих систем є одержання достовірної та своєчасної інформації про господарську діяльність суб'єкта господарювання в прийнятті управлінських рішень для забезпечення виконання основної місії підприємства.

Таким чином, можна констатувати, що бухгалтерський облік суб'єкта господарювання є підсистемою в системі інформаційно-аналітичного забезпечення економічної системи підприємства. Окрім того, організація бухгалтерського обліку підпорядкована головному завданню – забезпеченню системного перетворення обліково-економічної інформації про господарські явища та процеси з метою активного впливу на них через систему управління економічною безпекою підприємства.

Література

1. Алькема В. Г. Система економічної безпеки логістичних утворень : [монографія] / В. Г. Алькема. – К. : Університет економіки та права «КРОК», 2011. – 470 с.
2. Проблеми управління економічною безпекою суб'єктів господарювання/ [Кириченко О. А., Сідак В. С., Лаптев С. М., Захаров О. І., Пригунов П. Я. та ін.] : Монографія; за ред. д.е.н., проф. О. А. Кириченка ; д.і.н., проф. В. С. Сідака. – К. : ЗАТ «Дорадо», 2008. – 403 с.
3. Автоматизированные информационные технологии в экономике : Учебник / Под ред. проф. Г. А. Титоренко. – М. : Компьютер : ЮНИТИ, 1998. – 400 с.
4. Соколов Я. В. Бухгалтерский учет : от истоков до наших дней : Учеб. пособие для вузов. – М. : Аудит: ЮНИТИ, 1996. – 638 с.
5. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16 липня 1999 р. № 996-14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14>
6. Пушкар М. С. Теорія і практика формування облікової політики : монографія / М. С. Пушкар, М. Т. Щирба. – Тернопіль : Карт-бланш, 2010. – 260 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nebook.net/book_teorija-praktika-formuvannya-oblikovo-politiki_580_page_25/
7. Торговля цінними паперами / [за ред. д.е.н. В. І. Грушка]. – К. : Університет економіки та права «КРОК», 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://library.krok.edu.ua/ua/kategoriji/pidruchniki/21-torhivlia-tsinnymy-paperyamy-rozdil-xiii-bukhhalterskyi-oblik-operatsii-z-tsinnymy-paperyamy?tmpl=component&print=1#.VmbyRn24_s0

8. Белоусова І. А. Управлінський облік – інформаційна складова системи економічної безпеки підприємства: Монографія / І. А. Белоусова. – К. : ТОВ «Дорадо Друк», 2010. – 430 с.
9. Васильців Т. Г. Фінансово-економічна безпека підприємств України : стратегія та механізми забезпечення : Монографія / Т. Г. Васильців, В. І. Волошин, О. Р. Бойкевич, В. В. Каркавчук / за ред. : д.е.н., доцента Т. Г. Васильціва. – Львів : Видавництво, 2012. – 386 с.
10. Палий В. Ф. АСУ и проблемы теории бухгалтерского учета / В. Ф. Палий, Я. В. Соколов. – М. : Финансы и статистика, 1981. – 224 с.
11. Чумаченко Н. Г. ЭВМ в учете и экономическом анализе / Н. Г. Чумаченко. – К. : КИНХ, 1970. – 104 с.
12. Островский О. М. Типовые элементы организации бухгалтерского учета / О. М. Островский. – М. : Финансы и статистика, 1988. – 207 с.
13. Кузьминский А. Л. Организация бухгалтерского учета и анализа хозяйственной деятельности / А. Л. Кузьминский, В. В. Сопко. – К. : Высшая школа, Головное изд-во, 1986. – 256 с.
14. Литвин Ю. Л. Організація бухгалтерського обліку, контролю і аналізу в сільському господарстві : Навч. посіб. / Ю. Л. Литвин. – К. : Вища шк., 1993. – 301 с.
15. Захаров О. І. Інновації в системі економічної безпеки / О. І. Захаров [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.krok.edu.ua/ua/pro-krok/spivrobotniki/zakharov-oleksandrivanovich>
16. Шемаєва Л. Г. Економічна безпека підприємств у стратегічній взаємодії з суб'єктами зовнішнього середовища : автореф. десерт. ... д.е.н. : Спец. 21.04.02 «Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності» / Л. Г. Шемаєва. – К. : Університет економіки та права «КРОК», 2010. – 42 с.
17. Бутинець Ф. Ф. Теорія бухгалтерського обліку : підручник ; видання друге, доповнене і перероблене / Ф. Ф. Бутинець. – Житомир, ПП «Рута», 2000. – 637 с.
18. Білуха М. Т. Теорія бухгалтерського обліку : Підручник / М. Т. Білуха. – К. : 2000. – 692 с.

УДК 65.012.8

Г.Б. Січиокно
аспірант,
Університет економіки та права «КРОК»

Модернізація функцій служби економічної безпеки суб'єктів середнього підприємництва

У статті розглянуто функції служби економічної безпеки суб'єктів середнього підприємництва та напрями їх модернізації в сучасних економічних умовах.

Ключові слова: економічна безпека, система економічної безпеки, функції служби економічної безпеки, суб'єкт підприємництва.

Г.Б. Сичиокно
аспірант,
Університет економіки та права «КРОК»

Модернизация функций службы экономической безопасности субъектов среднего предпринимательства

В статье рассмотрены функции службы экономической безопасности субъектов среднего предпринимательства и направления их модернизации в современных экономических условиях

Ключевые слова: экономическая безопасность, система экономической безопасности, функции службы экономической безопасности, субъект предпринимательства.

H.B. Sichyokno
Postgraduate student,
«KROK» University

Modernization of functions of the economic security service of medium-sized enterprise entities

In the article the economic security service functions of medium-sized enterprise entities and modernization ways in up-to-date economic conditions are considered.

Keywords: economic security, system of economic security, functions of economic security service, business entity.

Постановка проблеми

Система економічної безпеки, що функціонує на більшості вітчизняних підприємств, виявилася нездатною завжди адекватно діяти в нових, інколи екстремальних умовах. Її реакція на загрози здебільшого несвочасна. Функції безпеки, зазвичай, не охоплюють усі підрозділи суб'єкта господарювання. Заходи економічної безпеки не завжди мають упереджувальний характер.

У таких умовах украй важливо забезпечити оптимальність визначення функцій служби економічної безпеки суб'єкта підприємництва, їх своєчасну модернізацію й адаптацію до реальних умов, узгодженість з усіма внутрішніми і зовнішніми суб'єктами системи економічної безпеки підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питанням організації служб економічної безпеки суб'єктів господарювання та специфіки їх діяльності присвячено наукові праці таких відомих учених: В.Г. Алькеми [5], Л.В. Гнилицької [4], М.П. Денисенка [13], М.М. Диби [7], О.І. Захарова [4, 11, 12], М.І. Зубка [7, 8], О.А. Кириченка [13], В.В. Крутова [6], П.Я. Пригунова [4], Л.О. Примостки [7], В.С. Сідака [13], О.О. Чуба [7].

Однак публікацій щодо модернізації функцій служби економічної безпеки суб'єктів середнього підприємництва, що провадять діяльність у складних умовах з високим рівнем невизначеності процесів у економіці, пов'язаних з особливостями вітчизняних ринкових відносин і появою нових глобальних, регіональних і локальних небезпек, виявлено не було.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

В Україні в системах економічної безпеки суб'єктів середнього підприємництва функції служби економічної безпеки не повною мірою враховують сучасні економічні умови та динаміку їх змін. Необхідно визначити напрями модернізації цих функцій відповідно до змін у зовнішньому та внутрішньому середовищі.

Формулювання цілей статті

Метою статті є аналіз функцій служби економічної безпеки суб'єкта середнього підприємництва на предмет їх відповідності сучасним економічним умовам і визначення першочергових напрямів їх модернізації.

Виклад основного матеріалу дослідження

Останнім часом, значно зросла ймовірність виникнення міжнародних і регіональних конфліктів, загроз тероризму, екологічних катастроф, інших небезпек, негативних проявів соціально-економічного та соціально-політичного характеру. Крім того, до перманентних кризових явищ в економіці додалися ще й особливості вітчизняних ринкових відносин. Так, за останні роки в Україні поширилися: фіктивне підприємництво, недобросовісна конкуренція, активне рейдерство та навіть випадки терористичних загроз і екологічних негараздів [6-8]. За даними Державної служби статистики України серед загальної кількості кримінальних проявів, зафіксованих правоохоронними органами у 2013-2015 рр., переважають злочини проти власності [1]. Показники щодо їх рівня наведено на рис. 1. На діаграмі спостерігається тенденція до їх зростання. Тривале загострення ситуації на сході країни також негативно впливає на стан національної економіки.

У цих умовах забезпечити стабільну роботу та розвиток суб'єкта господарської діяльності можливо тільки за наявності ефективної системи економічної безпеки. Її ефективність залежить від комплексного використання потенціалу всіх внутрішніх і зовнішніх суб'єктів системи. Важливе значення тут має використання власних ресурсів усіх структурних підрозділів підприємства та особливо служби економічної безпеки як основи цієї системи. Нині практично всі суб'єкти господарювання мають службу або фахівця з економічної безпеки, які з різним ступенем ефективності здійснюють свою діяльність. Структура, функції та завдання цих служб залежать від рівня становлення підприємства та його розміру, а також масиву питань, вирішення яких покладає на службу керівництво (власник) підприємства. У зв'язку з цим суб'єкти підприємництва можуть створювати свої штатні або використовувати залучені ззовні служби безпеки. Останні, як правило, спеціалізуються або на режимно-охоронних послугах, або на економічних, правових чи консультаційних. Зазвичай, це стосується малих і середніх підприємств, для яких фінансово складно утримувати власну службу безпеки. Відповідно до Господарського кодексу України, до суб'єктів середнього підприємництва належать суб'єкти господарювання, у яких середня кількість працівників за календарний рік становить від 50 до 250 осіб, а річний дохід від будь-якої діяльності – від 10 до 50 млн євро, за середньорічним курсом Національного банку України [2].

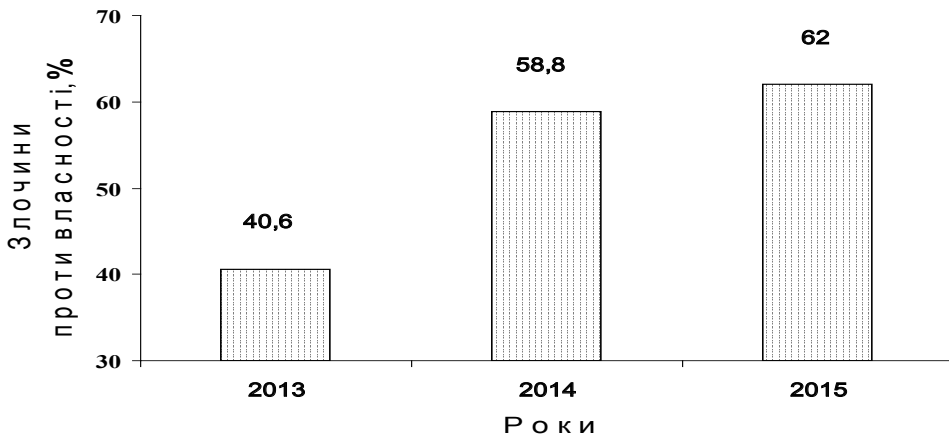

Рис. 1. Злочини проти власності серед загальної кількості кримінальних проявів у 2013-2015 роках, %

Джерело: розраховано автором на основі [1]

Слід зазначити, що за останні роки в Україні спостерігається тенденція до зменшення кількості середніх підприємств, а також деякого зменшення великих і малих. Показники по кількості суб'єктів господарювання з розподілом їх за розмірами, згідно з даними Державної служби статистики України за 2010- 2014 роки, наведено на рис. 2 [3].

Серед іншого, до причин зменшення кількості середніх підприємств в Україні можна також віднести неефективну діяльність їхніх служб економічної безпеки. Як наслідок, система економічної безпеки суб'єктів середнього підприємництва виявилася нездатною завжди адекватно та своєчасно протидіяти новим небезпекам і загрозам. Аналіз діяльності таких служб економічної безпеки показує, що вони в основному вирішують завдання, пов'язані з охороною території, об'єктів і ресурсів. Це не відповідає вимогам сьогодення, коли основними загрозами виступають рейдерські захоплення, злочини у фінансовій сфері, дії недобросовісних конкурентів, злочинні зазіхання на інтелектуальну власність і комерційну таємницю тощо. У цьому разі найбільш ефективною є організація діяльності власної штатної служби економічної безпеки. Метою її утворення є організація професійної діяльності з протидії зовнішнім і внутрішнім загрозам і небезпекам суб'єкту господарювання. Ця служба здійснює свою діяльність у рамках системи економічної безпеки підприємства.

Українськими вченими Л.В. Гнилицькою, О.І. Захаровим та П.Я. Пригуновим підрозділ економічної безпеки суб'єкта господарської діяльності визначається як штатний структурний підрозділ, що підпорядковується безпосередньо першому керівникові (власнику) і організовує, у взаємодії з іншими структурними підрозділами, а також зовнішніми суб'єктами державної та недержавної системи безпеки, вирішення завдань із попередження, зниження рівня і протидії небезпекам, загрозам та ризикам, тим самим створює умови для стійкого функціонування і розвитку суб'єкта господарської діяльності [4].

На сьогодні, як зазначає професор В.Г. Алькема, переважна більшість науковців розглядає економічну безпеку в рамках ендогенного системного підходу [5].

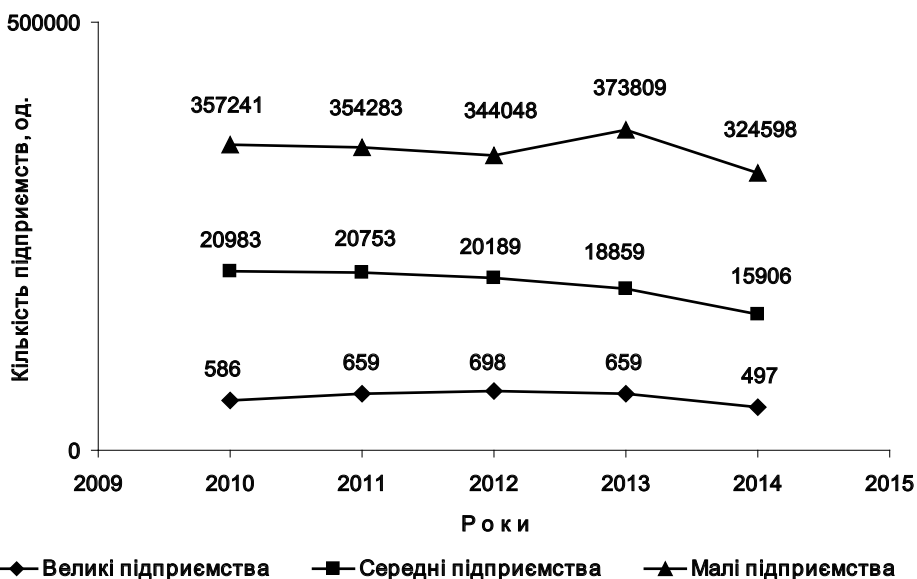

Рис. 2. Кількість підприємств з розподілом за їх розмірами, од.

Джерело: розраховано автором на основі [3]

Він дає можливість дослідити економічну безпеку об'єкта як цілісну систему, розкрити її природу, властивості, риси, особливості та параметри. Вивчити структуру та функції системи, установити інтегративні системні фактори. Водночас, менш розповсюджений екзогенний підхід дає можливість визначити просторові, часові та функціональні межі системи економічної безпеки. Він розглядає систему економічної безпеки як частину просторово-часового та функціонального континуумів [5].

Досліджуючи питання вдосконалення діяльності служби економічної безпеки суб'єкта середнього підприємництва, а саме модернізації її функцій, для забезпечення адекватної протидії зовнішнім і внутрішнім небезпекам і загрозам, украї важливо врахувати всі умови та динаміку змін, у яких підприємство здійснює свою діяльність. Науковці В.В. Крутов і М.І. Зубок так характеризують економічні умови щодо організації безпеки діяльності суб'єктів підприємництва в Україні: наявність організованого тіньового сектору економіки, активізація діяльності кримінальних структур, жорсткі методи конкуренції фінансово-політичних груп, втрата вітчизняними підприємствами значної частки внутрішнього ринку, поширення недобросовісної конкуренції, використання технологій інформаційно-психологічного впливу, міграція трудових ресурсів, незначні фінансові можливості та низька дохідність основної частини суб'єктів підприємництва тощо [6-8]. Професор В.В. Рокоча, серед іншого, також зазначає, що з появою в умовах глобалізації нових загроз для національних економік і модернізації традиційних нові моделі економічної безпеки повинні мати розширене предметне поле безпеки, до якого необхідно включити світові загрози, що опосередковано впливають на національний економічний розвиток: глобальні неекономічні проблеми людства, транснаціональні загрози (злочинність, незаконна міграція, проблема розповсюдження СНІДу тощо) [9]. Така ситуація підвищує ймовірність виникнення як локальних, так і регіональних конфліктів, створює певну соціальну та емоційну напруженість, серйозні небезпеки та загрози для суб'єктів господарювання, вимушуючи їх вести бізнес в умовах підвищеного ризику. Тому сьогодні потрібні нові підходи до визначення функцій служби економічної безпеки суб'єктів середнього підприємництва, їх модернізація й адаптація до сучасних економічних умов.

Практично, на ці служби покладаються такі функції: планування діяльності із забезпечення безпеки, її координація й організація взаємодії, збір інформації для проведення переговорів, перевірка клієнтів, партнерів, визначення їх платоспроможності, контроль виконання договірних зобов'язань, аналіз проектів і контроль їх реалізації, пошук втраченого майна, робота без простроченої дебіторської заборгованості суб'єктів господарювання тощо. При цьому більшість функцій можуть дублюватися з іншими підрозділами підприємства. За такого підходу складно ефективно організувати діяльність служби економічної безпеки.

Водночас, український вчений В.І. Франчук вважає за доцільне закріпити за такою службою чотири основні видові функції економічної безпеки: охоронну діяльність, детективну діяльність, аналітично-пошукову діяльність, технічний захист інформації [10]. Однак це також не повний перелік усіх необхідних функцій. На кожному конкретному підприємстві, виходячи з його розмірів, галузевої приналежності, видових функцій економічної безпеки та координувальної ролі служби економічної безпеки в системі економічної безпеки, а також фінансових і кадрових можливостей, розробляється перелік функцій цього підрозділу [4, 10]. Більшість сучасних науковців дотримується системного й комплексного підходу, за якого основу системи економічної безпеки становить відповідний підроз-

діл економічної безпеки підприємства. Так, професор О.І. Захаров визначає такі основні функції служби економічної безпеки, як основи системи економічної безпеки підприємства: адміністративно-розпорядницьку, обліково-контрольну, організаційно-управлінську, організаційно-технічну, інформаційно-аналітичну, господарсько-розпорядницьку, соціально-кадрову, планово-виробничу, науково-методичну, навчально-організаційну [4; 11]. Свої функції служба економічної безпеки повинна виконувати за активної взаємодії з іншими структурними підрозділами підприємства, а також зовнішніми суб'єктами системи економічної безпеки. Це дає змогу залучати для вирішення завдань забезпечення безпеки провідних фахівців, що є професіоналами в різних галузях економіки, зокрема фінансистів, економістів, маркетологів, юристів, технологів, програмістів та інших [4; 13].

Так можна виокремити основні функції, пов'язані з діяльністю служби економічної безпеки в системі економічної безпеки суб'єкта середнього підприємництва. Далі, залежно від ступеня впливу на них нинішніх змін і їх динаміки в зовнішньому та внутрішньому середовищі визначимо окремі першочергові напрями, за якими необхідно модернізувати функції служби економічної безпеки. При цьому, модернізацію цих функцій доцільно здійснювати комплексно та поетапно, не порушуючи ефективність і безперервність функціонування системи економічної безпеки в цілому.

По-перше, на думку більшості українських учених, основою для забезпечення безпеки підприємства є інформаційно-аналітична діяльність. Вона є інструментом вивчення зовнішнього і внутрішнього середовища та вироблення оптимальних рішень з питань безпеки. Пошук і отримання інформації, постійне поповнення та ефективне використання власних інформаційних ресурсів, об'єднання споріднених даних у єдину аналітичну систему повинні здійснюватися фахівцями на високому професійному рівні. Головна роль повинна належати службам економічної безпеки суб'єктів господарювання. Тому, як першочерговий напрям модернізації функцій служби економічної безпеки суб'єктів середнього підприємництва пропонується обрати інформаційно-аналітичний.

По-друге, стрімкий розвиток інформаційних і телекомунікаційних технологій, з одного боку, є головною рушійною силою прогресу, а з іншого – носієм нових небезпек і загроз для суспільства. Вітчизняні науковці визначають низку негативних тенденцій цього процесу, що прямо або опосередковано впливають на стан безпеки національної економіки. Ідеться про загрози інформаційній безпеці з боку зловмисників, використання новітніх технологій для незаконного отримання інформації з обмеженим доступом, зростаючий вплив на свідомість засобів масової інформації, складність пошуку та відбору достовірної інформації, ускладнення забезпечення безпеки підприємництва та захисту особистого життя людей тощо. Це вказує на необхідність упровадження в практичну діяльність служб економічної безпеки сучасних технологій і технічних засобів забезпечення інформаційної безпеки, з наданням цим службам відповідних функцій щодо їх застосування. Так, український учений О.І. Захаров зазначає, що ефективність функціонування системи економічної безпеки значною мірою залежить від її матеріально-технічної бази, яка включає спеціальні технічні засоби захисту інформації від несанкціонованого доступу, технічні засоби спостереження та сигналізації, а також транспортні засоби. Для зниження рівня протидії небезпекам, загрозам і ризикам у сфері економіки застосовуються такі технології: протидія рейдерським захопленням, протидія недобросовісній конкуренції, забезпечення кадрової безпеки, конкурентної розвідки, забезпечення фінансової безпеки [12].

Крім того, як свідчить міжнародний досвід, у демократичних країнах одним із найдієвіших способів забезпечення безпеки підприємництва є, також, активне залучення інститутів громадянського суспільства. На сьогодні, урахувавши специфіку вітчизняних економічних умов, налагодження таких комунікацій службою економічної безпеки буде дуже доречним. Урахувавши зазначене, як можливі напрями модернізації функцій служби економічної безпеки суб'єктів середнього підприємництва пропонується обрати: техніко-технологічний і комунікаційний.

По-третє, підвищення ефективності діяльності служб економічної безпеки потребує подальшого вдосконалення нормативно-правового забезпечення. Однак нині доопрацювання одних тільки внутрішніх нормативних актів уже недостатньо. Відчувається низький рівень наявної для цього виду діяльності правової бази на законодавчому рівні. Необхідною є активна взаємодія служб економічної безпеки із зовнішніми суб'єктами системи економічної безпеки для пошуку шляхів її вдосконалення. Наприклад, у світовій практиці вже давно законодавчо оформлена та успішно використовується приватна детективна діяльність. Тому, за черговий напрям модернізації функцій служби економічної безпеки суб'єкта середнього підприємництва доцільно обрати нормативно-правовий.

Нині також доречно активізувати взаємодію служб економічної безпеки та самих суб'єктів господарювання з науковими та навчальними закладами з питань науково-методичного забезпечення безпеки суб'єктів господарської діяльності. У нинішніх економічних умовах, як ніколи, необхідно задіяти весь інтелектуальний потенціал і активно впроваджувати інноваційні рішення. Основу цього становлять сучасні досягнення науки та техніки у сфері безпеки. Так, у якості ще одного напрямку модернізації функцій служби економічної безпеки суб'єктів середнього підприємництва пропонується науково-методичний.

Таким чином, можна визначити такі першочергові напрями модернізації функцій служби економічної безпеки суб'єктів середнього підприємництва: інформаційно-аналітичний, техніко-технологічний, комунікаційний, нормативно-правовий і науково-методичний.

Висновки

У надскладних, майже екстремальних умовах української економіки система економічної безпеки, що функціонує на більшості вітчизняних суб'єктах середнього підприємництва, виявилася нездатною завжди адекватно та своєчасно протидіяти новим небезпекам і загрозам. Головним чином, це є наслідком неефективної діяльності служб економічної безпеки суб'єктів середнього підприємництва, коли заходи безпеки не завжди мають упереджувальний характер і, зазвичай, не охоплюють усі об'єкти та суб'єкти системи безпеки. Функції служб економічної безпеки не повною мірою узгоджені з іншими структурними підрозділами підприємств та не враховують сучасні економічні умови й динаміку їх змін. Необхідно визначити їх основні функції, виходячи з галузевої приналежності підприємства та координувальної ролі служби безпеки в системі економічної безпеки, забезпечити їх своєчасну й постійну модернізацію відповідно до стрімких змін, що відбуваються в зовнішньому та внутрішньому середовищах.

Автором пропонується цю модернізацію здійснювати комплексно та поетапно, не порушуючи при цьому ефективність і безперервність функціонування системи економічної безпеки в цілому. На першому етапі модернізувати окремі функції служби економічної безпеки, а саме: інформаційно-аналітичну, організаційно-технічну, адміністративно-розпорядницьку та науково-методичну. Відповідно першочерговими напрямками модернізації є: інформаційно-аналітичний, техніко-технологічний, комунікаційний, нормативно-правовий і науково-методичний.

Модернізація зазначених окремих функцій служби економічної безпеки суб'єктів середнього підприємництва за вказаними першочерговими напрямками дасть змогу забезпечити їх своєчасну адаптацію до вимог сьогодення, досягти узгодженості з усіма внутрішніми та зовнішніми суб'єктами системи економічної безпеки, а також скоординувати спільні дії для адекватної протидії зовнішнім і внутрішнім небезпекам і загрозам у нинішніх економічних умовах. У подальшому безпосередні дії щодо комплексної модернізації функцій служби економічної безпеки повинні опрацьовуватись і здійснюватись для кожного суб'єкта середнього підприємництва індивідуально.

Література

1. Стан злочинності в Україні [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України ; ред. І. М. Істратенко. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/15/Arch_sz_dop.htm
2. Господарський кодекс України : станом на 20 вересня 2015 р. [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
3. Показники структурної статистики по суб'єктах господарювання з розподілом за їх розмірами [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2012/fin/osp/osp_u/osp_u.htm
4. Гнилицкая Л. В. Теоретико-методологические и прикладные основы обеспечения экономической безопасности субъектов хозяйственной деятельности : монографія / Л. В. Гнилицкая, А. И. Захаров, П. Я. Прыгунов. – К. : ТОВ «Дорадо-Друк», 2011. – 290 с.
5. Алькема В. Г. Сучасні підходи в дослідженнях системи економічної безпеки суб'єктів господарювання / В. Г. Алькема // Вчені записки університету «КРОК». Серія : Економіка. – 2013. – Вип. 33. – С. 161-169.
6. Крутов В. В. Становлення та розвиток недержавної системи безпеки підприємництва : монографія / В. В. Крутов. – К. : Фенікс, 2008. – 406 с.
7. Регулювання діяльності банків в умовах глобальних викликів : монографія / [Л. О. Примостка, М. М. Діба, О. О. Чуб, М. І. Зубок та ін.]. – К. : КНЕУ, 2012. – 459 с.
8. Зубок М. І. Глобалізаційні виклики фінансовій безпеці / М. І. Зубок // Фінанси, облік і аудит: збірник наукових праць. – К. : КНЕУ, 2012. – № 19. – С. 81-91.
9. Рокоча В. В. Трансформація системи національної економічної безпеки в умовах глобалізації світової економіки / В. В. Рокоча // Зовнішня торгівля. Економічна безпека: збірник наукових праць. – К. : Університет економіки та права «КРОК», 2014. – № 10. – С. 71–78.
10. Франчук В. І. Особливості організації системи економічної безпеки вітчизняних акціонерних товариств в умовах трансформаційної економіки: монографія / В. І. Франчук. – Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. – 440 с.
11. Захаров О. І. Механізм взаємодії служби безпеки із суб'єктами системи економічної безпеки підприємства / О. І. Захаров // Зовнішня торгівля. Економічна безпека: збірник наукових праць. – К. : Університет економіки та права «КРОК», 2010. – № 4. – С. 63-68.
12. Захаров О. І. Теоретичні основи забезпечення економічної безпеки підприємств / О. І. Захаров // Вчені записки університету «КРОК». Серія : Економіка. – 2012. – Вип. 32. – С. 80-88.
13. Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності в умовах глобальної фінансової кризи : монографія / [О. А. Кириченко, М. П. Денисенко, В. С. Сідак та ін.]. – К. : ІМБ Університету «КРОК», 2010. – 412 с.

Менеджмент і маркетинг

УДК 656.7.072.6 (042.3)

В.Г. Алькема

*доктор економічних наук,
професор кафедри управлінських технологій,
Університет економіки та права «КРОК»*

Є.С. Виходцев

*магістрант інституту магістерської підготовки
та післядипломної освіти,
Університет економіки та права «КРОК»*

Управління якістю сервісу служби наземного обслуговування повітряних суден в умовах міжнародного аеропорту

Досліджено особливості системи управління якістю діяльності міжнародного аеропорту. Здійснено оцінку якості основних послуг, які надаються пасажиром. Оцінено якість та оперативність надання послуг корпоративним клієнтам аеропорту службою наземного обслуговування повітряних суден. Сформульовано пропозиції з удосконалення системи управління якістю.

Ключові слова: якість, рівень якості, оцінка рівня якості, ступінь задоволення якістю, стандарт, система, обслуговування

В.Г. Алькема

*доктор экономических наук,
профессор кафедры управленческих технологий,
Университет экономики и права «КРОК»*

Є.С. Виходцев

*магистрант института магистерской подготовки
и последипломного образования,
Университет экономики и права «КРОК»*

Управление качеством сервиса службы наземного обслуживания воздушных судов в условиях международного аэропорта

Исследованы особенности системы управления качеством деятельности международного аэропорта. Проведена оценка качества основных услуг, предоставляемых пассажирам. Оценено качество и оперативность предоставления услуг корпоративным клиентам аэропорта службой наземного обслуживания воздушных судов. Сформулированы предложения по усовершенствованию системы управления качеством.

Ключевые слова: качество, уровень качества, оценка уровня качества, степень удовлетворенности качеством, стандарт, система, обслуживание

V.H. Alkema
Doctor of Economic Sciences,
Professor of Managerial Technologies Department
«KROK» University

Y.S. Vykhodtsev
Master Degree Seeking Student of
Institute for Master and Post Diploma Studies
«KROK» University

Quality management of service of ground handling service of aircraft in terms of international airport

The features of the quality management system of the international airport were studied. The estimation of the quality of basic services provided to passengers was conducted. The quality and efficiency of the provision of services to corporate clients by ground handling service of aircrafts at the airport was evaluated. The proposals for improving the existing quality management system were given.

Keywords: quality, quality level, assessment of quality, quality satisfaction level, standard, maintenance system

Постановка проблеми

Забезпечення високої якості послуг на повітряному транспорті є пріоритетним напрямом авіаційних підприємств нашої країни. Україна прагне інтегруватися у європейські та світові авіаційні структури, планує створити транзитні вузли. Розроблення та впровадження ефективної системи логістичного обслуговування забезпечує стійке становище авіапідприємства на ринку авіаційних перевезень. Це потребує високого професіоналізму, знань, вміння використовувати сучасні методи і способи обслуговування з боку керівників та персоналу підприємства. У якості об'єкта дослідження виступає Міжнародний аеропорт «Бориспіль». Для того щоб задовольнити вимоги пасажирів, цей сучасний міжнародний аеропорт розвиває глобальну мережу авіаперевезень і намагається досягнути світового стандарту якості обслуговування пасажирів. Аеропорт сприяє розвитку авіакомпаній, які обслуговує, і створює необхідні умови надання сервісу, що відповідають вимогам провідних авіакомпаній світу. Він має високий економічний потенціал та є вигідним партнером для великої кількості багатопрофільних підприємств.

Проблема полягає в забезпеченні стійкої його відповідності статусу міжнародного аеропорту, що потребує високої якості надання послуг пасажирам та авіакомпаніям на рівні міжнародних стандартів. Забезпечення такого рівня якості послуг можливе лише при наявності ефективної системи управління якістю обслуговування. Якщо якість розглядати як сукупність показників підприємства, то для споживачів міжнародного аеропорту це: гарантія, довіра, безпека, відповідальність, оперативність, прогрес, дотримання стандартів, конкурентоспроможність, зменшення витрат тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Завдяки зусиллям учених різних країн світу відбувається постійне уточнення та поглиблення сутності понять «якість» та «управління якістю». Постійно розробляються нові моделі та методики управління якістю на підприємствах для

досягнення поставленої мети й конкурентоспроможності в певній галузі. Серед дослідників помітну роль у розробленні методів і засад з якості внесли вітчизняні вчені С. Безродна [1], Р. Буряк [2], Л. Віткін [4], П. Калита [8], Н. Мережко [15], В. Нижник [18], В. Осієвська [15], Є. Пархоменко [26], О. Топольницький [26], Г. Хімичева [4], Н. Ясинська [15]. Суттєвий внесок у розвиток методів і підходів щодо управління якістю зробили відомі закордонні науковці Ю. Вильдтгрубе [3], Друкер Пітер Ф. [14], Б. Іванов [9], Р. Какар [7], М. Кане [9], Каплан Роберт С. [21], В. Крайнев [3], Ф. Кросбі [11], Макьярелло Джозеф А. [14], Б. Мільберг [16], Нортон Девід П. [21], Рассел Акофф [20], А. Субето [24], А. Схиртладзе [9], роботи яких продовжили розвиток професіональної концепції якості, розробленої її класиками. Питаннями управління якістю логістичного обслуговування займалися вітчизняні вчені М. Григорак [5], О. Карпунь [5], Є. Крикавський [12], І. Смирнов [25], Т. Косарева [25], Н. Чухрай [27] та інші. Питання з проблематики логістичного обслуговування досліджені у працях таких зарубіжних учених, як Д. Бауерсокс [13], Д.Л. Вордлоу [22], Д.Ф. Вуд [22], Дж.С. Джонсон [22], А. Касенов [17], Д. Клосс [13], П.Р. Мерфі [22], Л. Миротін [17], И. Ташбаев [17] та інші. Проблему вдосконалення логістичної діяльності аеропортів вивчали такі українські науковці: В. Запорожець [6], Е. Костромина [10], Н. Полянська [19], О. Соколова [23], М. Шматко [6] та інші.

Напрацьовані дослідниками доробки у сфері проблем логістичного обслуговування є суттєвою основою для розроблення методів і технологій логістичного обслуговування пасажирів і повітряних суден. Однак серед сучасних наукових публікацій результати глибокого та системного дослідження якості логістичного наземного обслуговування повітряних суден не виявлено. Крім того відсутні публікації щодо методів і підходів до оцінки якості цих послуг в умовах міжнародного аеропорту.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Переважна більшість учених, що досліджують проблеми формування та реалізації методів і технологій логістичного обслуговування, розглядають процес обслуговування з певних аспектів, а саме: інфраструктурного, ресурсного, стійкого відтворення параметрів, забезпечення ефективності персоналу, устаткування тощо. Такий вузькоспеціалізований підхід обумовлений у першу чергу конкретною спрямованістю досліджень на вирішення окремих логістичних завдань. Однак при розгляді проблематики управління якістю логістичного обслуговування виникає потреба в реалізації системного підходу в процесі досліджень усієї сукупності чинників, що впливають на його якість. Невирішеною є проблема формування пріоритетів і методологічного базису оцінювання якості послуг наземного обслуговування повітряних суден в умовах міжнародного аеропорту.

Формулювання цілей статті

Метою статті є аналіз функціонування системи управління якістю діяльності аеропорту, оцінка параметрів і показників якості обслуговування пасажирів і послуг з наземного обслуговування авіакомпаній міжнародного аеропорту.

Виклад основного матеріалу дослідження

При управлінні аеропортом виникає низка питань щодо визначення процесів менеджменту сервісу, вибору критеріїв результативності цих процесів, методів їх забезпечення, визначення впливу організації процесів на економічну ефективність авіапідприємства. Тому на першому етапі здійснювали дослідження особливостей системи менеджменту якості на підприємстві.

Діюча в міжнародного аеропорту «Бориспіль» інтегрована система менеджменту охоплює діяльність структурних підрозділів, які прямо або опосередковано впливають на якість надання послуг. Залежно від характеру діяльності структурного підрозділу вимоги стандарту ISO 9001:2008 поширюються повністю або частково. Досягнення і підтримка певного рівня якості послуг аеропорту залежить від системного підходу до управління нею, що покликаний забезпечити розуміння і задоволення потреб споживача аеропорту. Успішне здійснення управління якістю на етапі надання послуг створює значні можливості для: поліпшення надання послуг і задоволення вимог клієнтів аеропорту; підвищення продуктивності, ефективності та скорочення витрат аеропорту; розширення бази клієнтів аеропорту (авіакомпаній). Клієнти аеропорту є центральною ланкою вищезазначених аспектів системи якості надання послуг. Задоволеність споживача може бути досягнута за умови виконання та поєднання ключових факторів якості. На вище керівництво аеропорту покладаються відповідальність і зобов'язання за політику у сфері якості, що охоплює: рівень якості наданих послуг; інтеграцію в систему провідних європейських аеропортів; цілей забезпечення якості послуг; вибору підходу до досягнення цілей у сфері якості; ролі виробничого персоналу аеропорту, відповідального за реалізацію політики у сфері якості надання послуг. Реалізація цієї політики вимагає визначення першочергових завдань із досягнення цілей. Першочерговими є такі завдання: постійне задоволення вимог споживачів з погляду професійних стандартів і етики; безперервне підвищення якості надання послуг клієнтам аеропорту; урахування соціальних потреб персоналу; ефективність при наданні послуг. Для виконання вимог системи управління якістю впроваджуються такі засади: чітко визначаються потреби споживача і відповідні заходи у сфері якості надання послуг; вживаються превентивні заходи з метою попередження невдоволеності споживачів; оптимізуються витрати, пов'язані з якістю надання послуг, з метою досягнення необхідного рівня; залучається кваліфікований персонал; безперервно проводиться аналіз якості надання послуг і задоволеності споживачів з метою визначення можливостей підвищення відповідного рівня.

Для досягнення цілей у сфері якості з надання послуг керівництво підприємства створило структуру системи якості, а саме впровадило інтегровану систему менеджменту, що повинна забезпечувати ефективність управління, оцінку і підвищення якості послуг на всіх етапах їх надання.

На другому етапі дослідження здійснювали оцінку системи управління якістю обслуговування. Встановлено, що протягом 2015 р. на підприємстві було проведено низку внутрішніх аудитів (на відповідність вимогам стандарту ISO 9001:2008) згідно з програмою внутрішніх аудитів аеропорту. Під час проведення аудитів було виявлено невідповідності встановленим вимогам. Найбільша кількість невідповідностей виявлено в процесі внутрішнього інформування, у виробничих процесах, питаннях планування роботи. Невідповідності в процесі внутрішнього інформування стосувалися несвочасного ознайомлення вищим керівництвом персоналу структурних підрозділів з внутрішніми документами підприємства. Після проведення аналізу внутрішньої документації системи якості аеропорту та перегляду статистичних даних встановлено, що цілі у сфері якості, визначені керівником підприємства, частково доведені до відома персоналу; бачення та цінності, які повинні бути спрямовані на забезпечення якісних послуг, стійкого розвитку підприємства, не переглядаються за участю керівників різних рівнів, їх зміст не роз'яснюється та не обговорюється з персоналом підприємства. Для виявлення шляхів подолання цієї проблеми було запропоновано низку заходів.

Визначено основні групи зацікавлених сторін у вирішенні проблеми та побудовано діаграму зв'язків. Встановлено першочергові та довгострокові завдання для вирішення проблеми. Першочерговим є визначення цілей у сфері якості та спільне розроблення тактики й отримання позитивних результатів виконання робіт. Для досягнення поставленої мети керівнику аеропорту у сфері якості необхідно проводити спільні заходи та зустрічі з персоналом підприємства, систематично спілкуватися на всіх рівнях управління.

Наступний етап дослідження було присвячено аналізу рівня якості обслуговування пасажирів аеропорту. Визначення їхніх думок здійснювали шляхом анкетування зацікавлених у підвищенні якості обслуговування пасажирів терміналів. У визначенні рівня якості взяли участь 50 пасажирів за п'ятибальною шкалою (рис. 1).

Як видно з рис. 1, найвище пасажирів оцінили роботу митної служби та наявність багажних візків, а найнижчі оцінки пов'язані з умовами паркування, інфраструктурою сфери послуг і транспортним обслуговуванням в аеропорту. Через це загальна оцінка якості обслуговування становить 3,9. Для виявлення вузьких місць в обслуговуванні пасажирів здійснено аналіз їхніх звернень протягом 2015 року (табл. 1).

Як видно з даних табл. 1, найбільша кількість звернень пасажирів пов'язана з роботою закладів харчування в терміналі, обмеженнями на користування транспортною інфраструктурою чи її відсутністю та ставленням персоналу служб аеропорту до пасажирів, їх інформування з використанням сучасних медійних засобів.

Завершальним етапом стало дослідження рівня якості послуг, надаваних службою з наземного обслуговування повітряних суден і визначення ступеня задоволеності якістю послуг авіакомпаній. У процесі аналізу звітної документації системи управління якістю було встановлено, що авіапідприємство значну увагу приділяє оцінці якості обслуговування пасажирів. Однак, аналіз звіту ви-

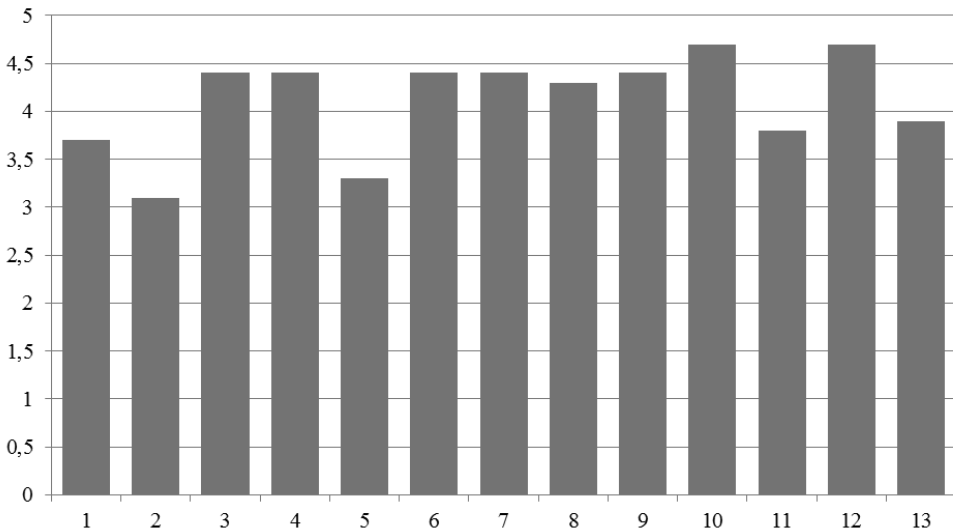

Рис. 1. Середня оцінка пасажирами рівня якості основних послуг, бали

- 1 – транспорт; 2 – паркування; 3 – інформування; 4 – атмосфера в аеропорту;
 5 – інфраструктура та сфера послуг; 6 – реєстрація; 7 – контроль та авіабезпека; 8 – паспортний контроль (відліт); 9 – паспортний контроль (прибуття); 10 – наявність багажних візків;
 11 – розшук багажу; 12 – робота митної служби; 13 – загальна оцінка аеропорту

Джерело: авторська розробка

Таблиця 1

Аналіз видів звернень пасажирів стосовно окремих служб і видів діяльності аеропорту

№ з/п	Види звернень пасажирів	Кількість звернень	Частка в заг. обсязі
		шт.	%
1	Робота закладів харчування в терміналі	39	22,1
2	Обмеження заїзду на першу лінію біля терміналу	23	13,1
3	Ставлення персоналу підрозділів аеропорту	19	10,8
4	Відсутність належної інфраструктури	16	9,1
5	Робота сайта	11	6,3
6	Інформування пасажирів	11	6,3
7	Робота WI-FI	8	4,5
8	Відсутність/облаштування кімнат матері та дитини	7	3,9
9	Інформування по внутрішніх телефонах	5	2,8
10	Відсутність/відключення розеток	4	2,3
11	Обробка вантажів	4	2,3
12	Музичне оформлення в терміналі	4	2,3
13	Прем'єр-зала	3	1,7
14	Бізнес-зали	3	1,7
15	Недостатня кількість місць для сидіння	3	1,7
16	Робота кіосків само реєстрації	3	1,7
17	Трансляції по ТВ каналах у терміналі	3	1,7
18	Інше	10	5,7
19	Усього	176	100

Джерело: авторська розробка

явив відсутність даних з якості послуг, надаваних авіакомпаніям службою наземного обслуговування, що значною мірою впливає на рейтинг аеропорту на світовому ринку надання авіаційних перевезень і залучення нових авіакомпаній до співпраці. Ця обставина спонукала до розроблення заходів з удосконалення системи управління якістю в службі наземного обслуговування. Для вирішення цього питання було розроблено анкету та опитано представників авіакомпаній, які обслуговуються, щодо якості надання послуг персоналом служби наземного обслуговування аеропорту з визначеними критеріями якості надання послуг. Оцінку якості сервісу за зазначеними критеріями здійснювали за п'ятибальною шкалою (табл. 2).

В опитуванні взяли участь представники 9-ти авіакомпаній. За результатами аналізу відповідей представників авіакомпаній ідентифіковано перелік послуг, якими користується кожна з авіакомпаній. Встановлено ступінь задоволеності клієнтів обробкою багажу пасажирів. Оцінено комплексність та оперативність наземного обслуговування. Діагностовано рівень якості надання окремих послуг. Визначено ступінь відповідності послуг нормативним документам і стандартам авіакомпаній. Оцінено компетентність обслуговуючого персоналу, його гнучкість, відданість справі та культуру обслуговування. Встановлено ступінь

відповідності необхідним вимогам стану пасажирських трапів і засобів перонної механізації. Встановлено, що авіакомпанії використовують послуги завантаження/розвантаження вантажів, прибирання та використання пасажирських трапів. Сім компаній із дев'яти оцінили якість обслуговування багажу пасажирів як таку, що відповідає вимогам.

Таблиця 2

**Результати оцінки якості та оперативності надання послуг
службою наземного обслуговування повітряних суден аеропорту**

№ п/п	Складові та параметри оцінки якості	Оцінки якості послуг		
		Максимальна	Мінімальна	Середня
Оперативність надання послуг				
1	Вчасне прибуття агентів на місце розміщення повітряного судна	5	3	4,66
2	Своєчасне надання необхідної спецтехніки	5	1	4,0
3	Розвантаження (завантаження) багажу, вантажу та пошти до (з) повітряного судна	5	3	4,62
4	Прибирання салону повітряного судна	5	4	4,86
5	Центрування повітряного судна та контроль завантаження	5	4	4,5
Середня оцінка оперативності послуг				4,53
Якість надання послуг				
1	Обслуговування повітряного судна агентами	5	4	4,71
2	Розвантаження (завантаження) багажу, вантажу та пошти	5	3	4,37
3	Прибирання салону повітряного судна	5	4	4,7
4	Центрування повітряного судна та контроль завантаження	5	4	4,45
Середня оцінка якості послуг				4,56
Загальна середня оцінка				4,55

Джерело: авторська розробка

Середня оцінка оперативності надання послуг становить 4,6 бала, надання спецтехніки – 3,77 бала, розвантаження/завантаження багажу, вантажу та пошти – 4,44 бала, прибирання салону повітряного судна – 4,43 бала, центрування повітряного судна та контроль завантаження – 4,5 бала. Середня оцінка якості послуг відповідно становить: обслуговування повітряних суден агентами – 4,66; розвантаження/завантаження багажу, вантажу та пошти – 4,37; прибирання салону повітряного судна – 4,71; центрування повітряного судна та контроль за-

вантаження – 4,5. Середня оцінка оперативності послуг – 4,53. Середня оцінка якості послуг – 4,56. Загальна середня оцінка рівня якості послуг становить 4,55.

На завершення цього етапу оцінювали ступінь задоволеності якістю послуг представниками авіакомпаній на підставі оціночної анкети, у якій по кожному з видів обслуговування необхідно було визначити відповідність («так») або невідповідність («ні») якості послуги очікуванням вимогам нормативно-правових документів чи стандартів авіакомпаній. Ступінь задоволеності розраховували як співвідношення числа опитаних працівників авіакомпаній, які дали відповідь «так», до загального числа працівників авіакомпаній, що брали участь у опитуванні. Як видно з рис. 2, високо оцінили представники авіакомпаній культуру обслуговування та кваліфікацію обслуговуючого персоналу всіх категорій. Часткове незадоволення викликає стан логістичної інфраструктури та оперативність реагування персоналу на запити клієнтів. Турбує те, що відповідність якості послуг вимогам нормативних документів і стандартів авіакомпаній є на рівні 66,6 %. В анкетах було висловлено такі зауваження та пропозиції представників авіакомпаній: наявний обслуговуючий персонал не завжди відповідає потребі; подача техніки здійснюється не завжди вчасно; траплялися випадки надання несправної або невідповідної техніки; технічний парк потребує часткового оновлення. Після аналізу даних анкетування було надано пропозицію службі наземного обслуговування для уникнення помилок при виконанні посадкових обов'язків і підвищення якості надаваних послуг, рекомендується під час щозмінних нарад звертати ува-

Ступінь задоволеності
послугами, %

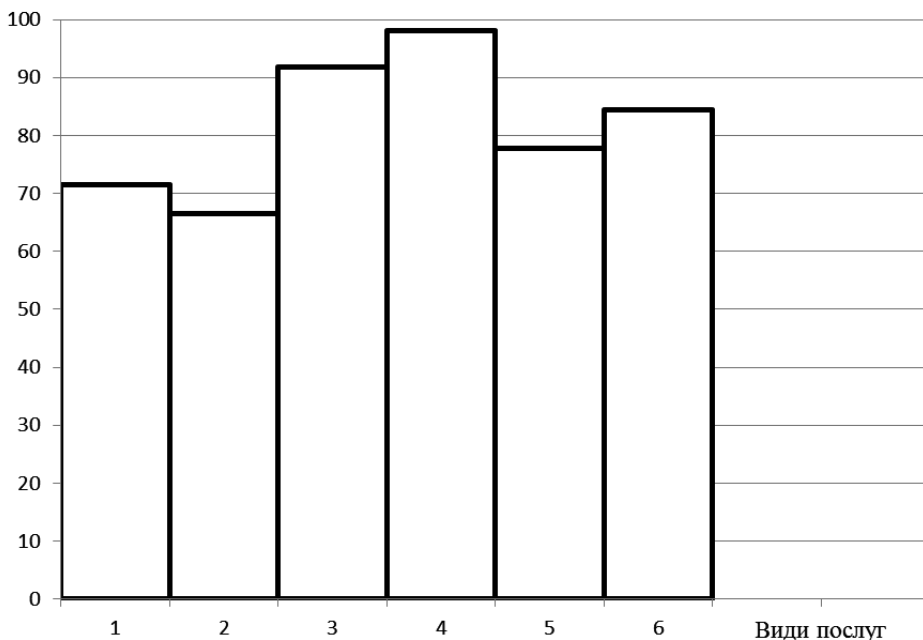

Рис. 2. Ступінь задоволеності клієнтів авіакомпаній якістю послуг
служби наземного обслуговування

- 1 – обробка багажу; 2 – відповідність якості послуг вимогам нормативних документів і стандартів авіакомпаній; 3 – відповідність кваліфікації обслуговуючого персоналу завданням; 4 – культура обслуговування; 5 – стан логістичної інфраструктури; 6 – оперативність реагування персоналу на запити клієнтів

Джерело: авторська розробка

гу персоналу на необхідність дотримання вимог щодо оперативності та якості надання послуг, дотримання вимог технологічних графіків обслуговування повітряних суден, ввічливості та коректності в спілкуванні з представниками авіакомпаній і підприємств-суміжників. Керівництво аеропорту повинно створити методику з системи якості для служби наземного обслуговування, щоб конкретизувати експлуатаційні вимоги для всіх процесів, що стосуються надання послуг ключовим клієнтам аеропорту – авіакомпаніям.

З точки зору споживача, на якість послуг безпосередньо впливають усі процеси та дії, пов'язані з функціонуванням зворотного зв'язку, що сприяє підвищенню якості послуги. До таких можна віднести: оцінку наданих послуг; оцінку отриманої послуги споживачем; перевірку якості впровадження та ефективності всіх елементів системи якості. Усі елементи послуг, вимог і положень, що належать до системи якості в службі наземного обслуговування аеропорту, повинні бути визначені та документально оформлені як частина всієї документації аеропорту у сфері системи управління якістю. Відповідна документація щодо системи якості повинна містити вимоги з якості, на які в подальшому буде робитися посилання. Для вдосконалення системи якості надання послуг основним клієнтам аеропорту – авіакомпаніям необхідно створити методику з якості послуг, яка включала б: затверджені документи; зрозумілість і доступність документів для користувачів; проведення аналізу якості надання послуг; вилучення документів у разі їх застарілості.

Внутрішні опитування (анкетування) з якості надання послуг необхідно проводити періодично, як для контролю застосування та ефективності системи якості, так і для дотримання специфікацій послуг, специфікацій надання послуг і специфікацій управління якістю. Зазначені опитування (анкетування) з якості надання послуг повинні плануватися, здійснюватися і аналізуватися відповідно до документації компетентним персоналом, незалежним від конкретної діяльності або сфери, що перевіряється. Висновки та рекомендації перевірки повинні бути документально оформлені й представлені керівництву служби наземного обслуговування. Керівництво, що відповідає за діяльність структурного підрозділу, що перевіряється, повинно забезпечити вжиття необхідних і відповідних коригувальних заходів згідно з висновками перевірки й відповідно до методик існуючих в аеропорту. Заходи з підвищення якості надання послуг повинні враховувати необхідність як короткострокового, так і довгострокового ефекту. Під час проведення аналізів опитувань (анкетувань) щодо якості надання послуг керівництву служби наземного обслуговування необхідно приділяти особливу увагу людським ресурсам, оскільки поведінка і робота кожного працівника впливають на якість надання послуг, а особливо під час обслуговування рейсів різних авіакомпаній. Для забезпечення надання якісних послуг необхідно: підбирати співробітників на основі їх відповідності кваліфікаційним вимогам, встановленим для певного виду роботи; забезпечувати умови роботи, що сприяють найкращому виконанню співробітниками своїх обов'язків, а також спокійні ділові взаємини; забезпечити розуміння співробітниками своїх завдань і цілей; звертати увагу на те, щоб весь персонал відчував свою причетність і вплив на якість надаваних послуг; періодично проводити оцінку факторів, що стимулюють співробітників до забезпечення якості послуг.

Висновки

Отже, «Міжнародний аеропорт «Бориспіль», що є об'єктом дослідження, успішно впровадив і підтримує в робочому стані систему управління якістю згідно зі стандартом ISO 9001:2008, упровадив на його базі інтегровану систе-

му менеджменту. Відповідно до цього стандарту організація повинна постійно поліпшувати впроваджену систему управління якістю, підвищувати її дієвість. У дослідженні було здійснено аналіз специфіки функціонування системи управління якістю аеропорту. Проведено опитування пасажирів і представників авіакомпаній-клієнтів аеропорту та здійснено аналіз виконання вимог системи управління якістю. Результати такого аналізу дадуть змогу виявляти вузькі місця системи управління якістю, правильно визначити коригувальні заходи, приймати управлінські рішення та удосконалювати систему якості, тим самим підвищувати конкурентоспроможність підприємства. Авторами запропоновано впровадження системи управління якістю в службі наземного обслуговування повітряних суден як ключового інструменту оптимізації внутрішніх процесів, що у свою чергу сприятиме підвищенню якості надаваних послуг, збільшенню клієнтської бази. Система управління якістю дасть змогу чітко визначити й управляти взаємопов'язаними та взаємодіючими процесами, правильно поставити і досягти встановлені вимірні цілі діяльності цього структурного підрозділу. При цьому стане можливим: оптимізація процесів; внутрішній контроль, спрямований на оперативне усунення виявлених невідповідностей, коригування і впровадження запобіжних дій. Після впровадження системи управління якістю, необхідно забезпечити механізми її постійного аналізу та поліпшування з залученням керівництва структурного підрозділу та генерального директора аеропорту.

Література

1. *Безродна С. М.* Управління якістю продукції на основі досвіду радянських та зарубіжних систем / С. М. Безродна // Всеукраїнський науково-виробничий журнал «Сталий розвиток економіки». – 2012. – № 17. – С. 351-355.
2. *Буряк Р. І.* Вітчизняний досвід розвитку систем управління якістю діяльності на підприємстві / Р. І. Буряк // Економіка. Проблеми економічного становлення. – 2011. – № 3. – С. 38-43.
3. *Вильдтгрубе Ю. Н.* К вопросу об эффективности системы менеджмента / Ю. Н. Вильдтгрубе, В. А. Крайнев // Методы менеджмента качества, 2004. – № 9. – С. 21-26.
4. *Віткін Л. М.* Інтеграція систем управління за окремими напрямками діяльності / Л. М. Віткін, Г. А. Хімичева // Стандартизація, сертифікація, якість, 2005. – № 1. – С. 53-58.
5. *Григорак М. Ю.* Логістичне обслуговування : Навчальний посібник / М. Ю. Григорак, О. В. Карпунь. – К. : НАУ, 2007. – 160 с.
6. *Запорожець В.* Аеропорт. Організація, технологія, безпека / В. Запорожець, М. Шмачко. – К. : Дніпро, 2002. – 168 с.
7. *Какар Р.* Философия качества по Тагути : анализ и комментарии / Р. Какар // Методы менеджмента качества. – 2012. – № 8. – С. 23-31.
8. *Калита П.* Сходження до європейської досконалості / П. Калита // Світ якості. – 2012. – № 6-7. – С. 140-143.
9. *Кане М. М.* Системы, методы и инструменты менеджмента качества / М. М. Кане, Б. В. Иванов, А. Г. Схиртладзе. – СПб. : Питер, 2008. – 560 с.
10. *Костромина Е. В.* Экономика авиакомпании в условиях рынка. 4-е изд. стереотип. / Е. В. Костромина. – М. : НОУВКШ «Авиабизнес», 2002. – 303 с.
11. *Кросби Ф. Б.* Качество бесплатно. Искусство убеждать в необходимости качества / Ф. Б. Кросби. – Нью-Йорк : МакГро-Хилл, 1979. – 309 с.
12. *Крикавський Є. В.* Економіка логістичних систем : монографія / [за наук. ред. Є. В. Крикавського]. – Львів : Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2008. – 596 с.
13. *Логистика : интегрированная цепь поставок / Д. Д. Бауэрсокс, Д. Д. Клосс ; Пер. с англ.* – М. : ЗАО «Олимп-Бизнес», 2001. – 640 с.
14. *Менеджмент / Друкер Питер Ф., Макьярелло, Джозеф А. ; Пер. с англ.* – М. : ООО «И.Д. Вильямс», 2010. – 704 с.
15. *Мережко Н. В.* Управління якістю : підручник / Н. В. Мережко, В. В. Осієвська, Н. С. Ясинська. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. – 216 с.

16. Мильберг Б. Е. Определение потребностей покупателей и достижение конкурентных преимуществ / Б. Е. Мильберг // Маркетинг в России и за рубежом. – 2003. – № 6. – С. 11-13.
17. Миротин Л. Б. Сервис в логистике / Л. Б. Миротин, Ы. Э. Ташбаев, А. Г. Касенов. – М. : ИНФРА-М, 2001. – 212 с.
18. Нижник В. М. Системи оцінки складності та якості роботи персоналу в мотиваційному механізмі управління підприємством / В. М. Нижник // Вісник Тернопільського економічного університету. – 2009. – № 6. – С. 28-36.
19. Полянская Н. Е. Организация коммерческой работы на воздушном транспорте / Н. Е. Полянская. – К. : НАУ, 2004. – 320 с.
20. Рассел Акофф. Планирование будущего корпорации ; Пер. с англ. / Рассел Акофф. – М. : Прогресс, 1985. – 327 с.
21. Сбалансированная система показателей. От стратегии к действиям / Каплан Роберт С., Нортон Девид П. – М. : ЗАО «Олимп-Бизнес», 2003 – 294 с.
22. Современная логистика / Дж. С. Джонсон, Д. Ф. Вуд, Д. Л. Вордлоу, П. Р. Мерфи. – М. : Изд. дом «Вильямс», 2002. – 624 с.
23. Соколова О. Є. Організаційно-економічний механізм управління логістичною інфраструктурою аеропорту / О. Є. Соколова // Проблеми системного підходу в економіці : зб. наук. пр. – Вип. 25. – К. : НАУ, 2008. – С. 96-102.
24. Субето А. И. Методы оценки качества проектов и работ. Испытания технических систем / А. И. Субето. – СПб. : Астерия, 2003. – 204 с.
25. Смирнов І. Г. Транспортна логістика / І. Г. Смирнов, Т. В. Косарева. – К. : Центр навчальної літератури, 2008. – 426 с.
26. Топольницький О. Розробка і впровадження системи управління якістю (ISO 9001) / О. Топольницький, Є. Пархоменко // Світ якості України. – 2010. – № 8. – С. 136-139.
27. Чухрай Н. І. Логістичне обслуговування : Підручник. – Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2006. – 292 с.

УДК 005.22:[658:005.922.1:33]

С.В. Сирота
*кандидат технічних наук,
доцент кафедри прикладної математики,
Національний технічний університет України «КПІ»*

В.С. Сирота
*здобувач кафедри управління
фінансово-економічною безпекою,
Університет економіки та права «КРОК»*

Методи прийняття управлінських рішень у процесі попередження загроз економічній безпеці підприємств

У статті запропоновано застосування методу ситуаційного аналізу для підтримки прийняття управлінських рішень з метою попередження або ліквідації загроз економічній безпеці суб'єктів господарювання, що дасть змогу покращити рівень управління економічною безпекою.

Ключові слова: прийняття управлінських рішень, ситуаційний аналіз, економічна безпека, підприємство.

С.В. Сирота
*кандидат технічних наук,
доцент кафедри прикладної математики,
Национальный технический университет Украины «КПИ»*

В.С. Сирота
*соискатель кафедры
управления финансово-экономической безопасностью,
Университет экономики и права «КРОК»*

Методы принятия управленческих решений в процессе предупреждения угроз экономической безопасности предприятий

В статье предложено применение метода ситуационного анализа для поддержки принятия управленческих решений с целью предупреждения или ликвидации угроз экономической безопасности субъектов хозяйствования, что позволит улучшить уровень управления экономической безопасностью.

Ключевые слова: принятие управленческих решений, ситуационный анализ, экономическая безопасность, предприятие.

S.V. Syrota
*Ph.D., Associate Professor of Applied Mathematics Department
National Technical University of Ukraine
“Kyiv Polytechnic Institute”*

V.S. Syrota
*Degree-seeking student of the Department
“Management of Financial and Economic Security”
“KROK” University*

Managerial decision-making methods of prevention of threats to economic security of economic entities

In the article the situational analysis method to support management decisions, to prevent or eliminate threats to economic security of economic entities, which will improve the economic security management process both in the short and in the long term was explored.

Key words: managerial decision-making, situational analysis, economic security, enterprise.

Постановка проблеми

В умовах сучасного високодинамічного економічного середовища для суб'єкта господарювання не існує такого становища, за якого не виникало б жодних загроз його діяльності. Кожне підприємство змушене функціонувати в умовах низки загроз його економічній безпеці, які можуть виникати у зовнішньому та внутрішньому його середовищі та мати при цьому різний ступінь впливу на господарську діяльність. Така ситуація підвищує ризиковість діяльності підприємств на ринку і змушує їх активно вести роботу щодо пошуку найбільш ефек-

тивних шляхів забезпечення стабільної діяльності впродовж тривалого періоду. Особливого значення в процесі забезпечення економічної безпеки підприємств набувають питання ефективного прийняття управлінських рішень. Саме тому ефективний метод прийняття управлінських рішень із попередження загроз повинен стати основною в системі забезпечення економічної безпеки підприємств. Числовими показниками найчастіше може бути виражена фінансова складова. На сьогодні напрацьовано значну кількість математичних методів аналізу даних для підтримки прийняття управлінських рішень. Тому нагальною проблемою є розроблення методик підтримки прийняття управлінських рішень у царині фінансової безпеки, які використовують сучасні математичні та програмні засоби.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Висвітленню питань попередження загроз економічній безпеці підприємства присвячено праці багатьох науковців, кожен із яких пропонує свій підхід до вирішення проблеми, зокрема С.М. Лаптев [3], В.С. Сідак [3], О.І. Захаров [3], Я.Ю. Білоус [1], М.О. Левченко [4], В.О. Лук'янова [5], Ж.С. Костюк [2]. Водночас, сучасні реалії функціонування вітчизняних підприємств спонукають до пошуку нових підходів до забезпечення їх економічної безпеки, обґрунтування відповідної теоретико-методичної бази. Ситуаційний аналіз є широковідомим засобом, який використовується в теорії прийняття рішень для розпізнавання ситуації, обумовленої значною кількістю параметрів і станів. Це підхід, який допомагає приймати рішення, ґрунтуючись на аналізі та розумінні ситуації та динаміки її зміни. Відомі застосування ситуаційного аналізу в конфліктології [8 с. 34]. Метод ситуаційного аналізу лежить в основі «SWOT-аналізу» (абревіатура перших літер англійських слів: «Strengths» – сильні сторони, «Weaknesses» – слабкі сторони, «Opportunities» – можливості, «Threats» – загрози) може бути застосований для оцінки діяльності компанії в цілому та окремих підрозділів, зокрема маркетингового, фінансового та виробничого. Результати досліджень у подальшому можуть бути використані при розробленні стратегічних планів діяльності підприємства як у довгостроковій, так і у короткостроковій перспективах.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Незважаючи на низку останніх досліджень, окреслені питання потребують подальшого вивчення, особливо в напрямі розроблення методів підтримки прийняття управлінських рішень, що базуються на методах математичного моделювання для попередження загроз економічній безпеці підприємства. Оскільки стан фінансової безпеки може бути оцінений такими показниками, як: плече фінансового важеля (ПФВ), середньорозрахункова ставка процента за кредит (СРСП), сила впливу фінансового важеля (СВФВ), економічна рентабельність балансу (ЕР), ефект фінансового важеля (ЕФВ) [6] – автори пропонують застосувати ситуаційний аналіз для ідентифікації стану фінансової безпеки і розроблення відповідного комплексу управлінських рішень.

Формулювання цілей статті

Метою статті є виявити показників діяльності підприємства, що характеризують стан його фінансової безпеки; запропонувати актуальні для підприємств методи прийняття управлінських рішень, які базуються на методі ситуаційного моделювання; формалізувати завдання прийняття управлінських рішень у парадигмі математичного програмування. А також розробити методіку встановлення еталонних класів ситуацій та визначити допустимі області змін показників, запропонувати спосіб віднесення поточної ситуації до еталонного класу; виділити

цільові та управляючі показники фінансового стану, визначити управлінські дії, що зможуть попередити загрози фінансовій безпеці підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження

У сучасних умовах кожне підприємство змушене постійно функціонувати в умовах наявності низки загроз його економічній безпеці [8]. Прийняття рішень є важливою частиною будь-якої управлінської діяльності [1]. Ефективність управління багато в чому обумовлена якістю таких рішень. У рішеннях фіксується вся сукупність відносин, що виникають у процесі трудової діяльності й управління організацією. Прийняття рішення є по суті свідомим вибором із наявних варіантів чи альтернатив на пряму дію, що скорочують розрив між сьогоденням і майбутнім бажаним станом організації. Основою прийняття ефективних управлінських рішень є якісна інформація [7]. Риси управлінських рішень: обґрунтованість, своєчасність; комплексність підходу; законність; чітке формулювання завдань; посиленість виконання; наступність і узгодженість із раніше прийнятими рішеннями. Економічна сутність управлінського рішення проявляється в тому, що на його розроблення і реалізацію потрібні фінансові, матеріальні та інші витрати. Тому кожне управлінське рішення має реальну вартість. Реалізація ефективного управлінського рішення повинна принести компанії прямий або непрямий дохід, а помилкове рішення, або неправильно витлумачене підлеглими, призводить до збитків, а іноді й до припинення діяльності компанії. Так, якщо керівник вирішує звільнити небалого працівника, то останній може постраждати, а якщо не звільняти і не вжити інших заходів впливу, то може постраждати вся організація [3]. Ефективне управління залежить від комплексного застосування багатьох факторів і не в останню чергу від процедури прийнятих рішень та їх практичного втілення в життя. Однак щоб управлінське рішення було дієвим і ефективним, необхідно дотримуватися певних методологічних основ. Підхід до ситуаційного моделювання, має в основі якісні міркування. Розглядається опис і побудова якісної ситуаційної моделі, її взаємозв'язок з нечіткими моделями. Основним завданням ситуаційного моделювання є розпізнавання поточної ситуації, що відповідає станові об'єкта, і ідентифікація еталонного класу, до якого належить поточна ситуація.

Визначення 1. Сукупність показників $X = \{x_i\}$, ($i = 1, \dots, n$), що характеризують функціонування об'єкта, називатимемо вектором стану об'єкта. Під станом об'єкта розумітимемо вектор значень показників $X = (x_1, x_2, \dots, x_n)$, що описують цей об'єкт у фіксований момент часу.

Кожен показник x_i приймає значення зі своєї області визначення D_i . Областю визначення показника можуть служити множини цілих і дійсних чисел, нечіткі множини, лінгвістичні оцінки, тому простір станів може бути дуже великим і, загалом, нескінченним.

Визначення 2. Ситуація на об'єкті визначається як деяка підмножина множини станів об'єкта. Кожній ситуації ставиться у відповідність ідентифікатор, яким може служити її якісна оцінка з точки зору фахівця. Ситуації може відповідати одне або множина управлінських рішень, дій, або порад, а також словесний опис ситуації.

Визначення 3. Еталонним класом ситуацій U_k називатимемо множину ситуацій із визначеним на ній відношенням толерантності τ : дві ситуації S_i і S_j належать одному й тому ж еталонному класу в тому і тільки тому разі, якщо $S_i \tau S_j$: $S_i, S_j \in U_k \iff S_i \tau S_j$.

Загалом простір станів визначається як декартовий добуток $D_1 \times D_2 \times \dots \times D_n$ областей визначення показників x_1, x_2, \dots, x_n .

1. Наприклад, розглянемо показники рівня фінансової безпеки підприємства за С.М. Лаптевим та М.О. Левченко [5; 6]. Позначимо:

- x_1 – плече фінансового важеля (ПФВ);
- x_2 – середньорозрахункова ставка процента за кредит (СРСП);
- x_3 – сила впливу фінансового важеля (СВФВ);
- x_4 – економічна рентабельність балансу (ЕР);
- x_5 – ефект фінансового важеля (ЕФВ).

Так, x_1 – x_5 розраховуються за формулами [6]:

$$\text{ПФВ} - x_1 x_1 = \frac{K_z}{K_v} = \frac{K_z}{K_v}$$

$$\text{СРСП} - x_2 = \frac{K_{\text{пр}}}{K_z} x_2 = \frac{K_{\text{пр}}}{K_z}$$

$$\text{СВФВ} - x_3 = 1 + \frac{K_{\text{пр}}}{P_{\text{бал}}} x_3 = 1 + \frac{K_{\text{пр}}}{P_{\text{бал}}}$$

$$\text{ЕР} - x_4 = \frac{P_{\text{бал}}}{K_v + K_z} 100\% x_4 = \frac{P_{\text{бал}}}{K_v + K_z} 100\%$$

$$\text{ЕФВ} - x_5 = \frac{1 - C_n}{x_4 - x_2} \cdot x_2 x_5 = \frac{1 - C_n}{x_4 - x_2} \cdot x_2,$$

де K_z – запозичені кошти, K_v – власні кошти, $K_{\text{пр}}$ – сума фінансових витрат на обслуговування кредиту, $P_{\text{бал}}$ – балансовий прибуток, C_n – ставка оподаткування.

За С.М. Лаптевим [5] x_1 – x_5 мають референтні значення, наведені в таблиці. Ці референтні значення співвідносимо трьом еталонним класам ситуацій стану безпеки «зелена», «жовта», «червона».

Керуючись твердженням, що економічна безпека підприємства – це таке його становище, за якого загрози і небезпеки внутрішнього та зовнішнього середовища його господарювання мінімальні або допустимі для нормального функціонування і подальшого розвитку діяльності, можемо в якості відношення толерантності τ розглядати евклідову відстань, а факт належності поточної ситуації до еталонного класу – знаходження точки простору R^5 , збудованого на векторах $X = (x_1, x_2, \dots, x_5)$ у межах відповідних гіперплощин.

У такому прикладі особа, що приймає рішення (ОПР), має для аналізу поточний стан, яких характеризується показниками K_z , K_v , $K_{\text{пр}}$, $P_{\text{бал}}$, C_n і може впливати на стан ситуації через управління змінними ПФВ і СРСП, змінюючи їх у дозволених межах, для максимізації прибутку зберігаючи загальний показник безпеки близько «зеленого» стану S_1 .

Висновки

Таким чином, досліджено методику застосування ситуаційного аналізу для ідентифікації стану фінансової безпеки підприємства та обґрунтування прийняття управлінських рішень. Запропоновано використовувати п'ять показників діяльності підприємства, що характеризують стан його фінансової безпеки. Формально завдання прийняття управлінських рішень зведено до завдання оптимізації цільової функції – прибутку за обмежень, які характеризують стан фінансової безпеки. В якості змінних визначено плече фінансового важеля та середньорозрахункова ставка процента за кредит. Для віднесення поточної ситуації до еталонного класу в якості функції толерантності запропоновано використовувати евклідову відстань. Відповідно до референтних значень показників визначено три еталонних класи ситуацій безпеки. Запропонована методика прийняття управлінських рішень дасть змогу покращити рівень управління економічною безпекою у короткочасній і довготривалій перспективах.

У перспективі подальшого дослідження планується збільшити кількість по-

Таблиця

Відповідність референтних значень показників ситуаціям

Показник	За що відповідає	Еталонні класи ситуацій		
		S1 зелена	S2 жовта	S3 червона
ПФВ	допомагає визначити безпечний обсяг залучених коштів	0 -1 загрози немає	1 - 1,3 допустиме значення	понад 1,3 підприємство не зможе розрахуватися по заборгованості
СРСП	середньорозрахункова ставка процента за кредит	15-30%, небезпеки немає	понад 30% завищена ставка на кредит	менше 15% є ризику, що ненадійний банк
СВФВ	рівень фінансового ризику підприємства	1-1,5 відсутній, мінімальний, малий	1,5-2 середній – допустимий	2 – 3 максимальний, критичний, катастрофічний
ЕР	показує дохідність власного і залученого капіталу	3-15% загроз немає, нормальний стан	понад 15% підприємство не має виплат по зобов'язаннях	1-3% ризик, що прибуток не перекриє витрати в наступні періоди
ЕВФ	показує вплив розміру залученого капіталу на рентабельність власного	30% кошти залучено правильно, рентабельність зростає	0-30% кошти залучаються помірковано, не очікується дохідності в короткостроковій перспективі	менше 0% кошти не були залучені, прибуток не збільшиться

Джерело: сформовано авторами на основі проведеного дослідження

казників та управляючих змінних, наприклад ввести коефіцієнт співвідношення впливу фінансового і операційного левериджу; дослідити властивості зв'язків між показниками, обчислити оптимальну точку стану безпеки за критерієм узгодженості з відомими індексами.

Література

2. Білоус Ю. Я. Аналіз загроз економічній безпеці підприємства, що походять від його персоналу [Електронний ресурс] : зб. наук. пр. / Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. – Луганськ : / Ю. Я. Білоус // Економіка. Менеджмент. Підприємництво. – 2013. – № 25 (I). – С. 229-234. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/есмері_2013_25\(1\)_28.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/есмері_2013_25(1)_28.pdf)
3. Гришко Н. Є. Формування оціночних параметрів складових економічної безпеки машинобудівного підприємства / Н. Є. Гришко // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2013. – № 1 (48). – С. 42-69.
4. Дулеба Н. В. Методичні основи визначення рівня економічної безпеки автотранспортного підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствам (за видами економічної діяльності)» / Н. В. Дулеба. – К., 2010. – 20 с.
5. Костюк Ж. С. Шляхи попередження та нейтралізації ризиків та загроз економічній безпеці підприємств залізничного транспорту / Ж. С. Костюк // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2014. – № 45. – С. 88-92.
6. Лаптев С. М. Концепція економічної безпеки антикризового управління економікою України : науково-аналітична доповідь / С. М. Лаптев, О. А. Кириченко, В. С. Сідак, П. Я. Пригунов, О. І. Захаров ; Університет економіки та права «КРОК». – К. : Університет економіки та права «КРОК», 2009. – 64 с.

7. Левченко М. О. Аналіз фінансово-інвестиційних ризиків зовнішньоекономічної діяльності машинобудівних підприємств [Електронний ресурс] : Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». Вип. 6(2), 2012. – Дніпропетровськ / М. О. Левченко // Режим доступу : <http://www.vestnikdnu.com.ua/archive/201262/94-99.pdf>

8. Лук'янова В. В. Оцінювання ризику і стійкість економічної системи. [Електронний ресурс] : Вісник Хмельницького національного університету 2014. – № 3. – Т. 3 / В. В. Лук'янова // Режим доступу : [file:///C:/Users/vsyrota/Downloads/Vchnu_ekon_2014_3\(3\)_8.pdf](file:///C:/Users/vsyrota/Downloads/Vchnu_ekon_2014_3(3)_8.pdf)

9. Основы экономической безопасности (государство, регион, предприятие, личность) : учебно-практическое пособие / под ред. Е. А. Олейникова. – М. : ЗАО Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1997. – 278 с.

10. Сирота В. С. Попередження загроз як основний напрям забезпечення економічної безпеки підприємства // Науковий вісник Херсонського державного ун-ту. Серія «Економічні науки» / Херсонський державний ун-т. – Херсон, Вип. 8, ч. 7. – 2014. – С. 129-133.

11. Таран Т. А. Искусственный интеллект и гуманитарные проблемы : конфликты, рефлексивные процессы, обучающие системы : избр. труды / Т. А. Таран. – К. : Просвіта, 2011. – 224 с.

УДК 351.863:378

Л.П. Снігур
*здобувач кафедри управління
фінансово-економічною безпекою,
Університет економіки та права «КРОК»*

Концептуальні засади економічної безпеки освітнього закладу в сучасних умовах

У статті розглянуто загальні критерії оцінки економічної безпеки. Проведено аналіз різних підходів до визначення поняття економічної безпеки освітнього закладу в сучасних умовах. Розглянуто фактори, що справляють негативний вплив на стан економічної безпеки навчального закладу.

Ключові слова: економічна безпека, освітній заклад, ризик, суб'єкт господарювання.

Л.П. Снігур
*соискатель кафедры управления
финансово-экономической безопасностью,
Университет экономики и права «КРОК»*

Концептуальные основы экономической безопасности образовательного учреждения в современных условиях

В статье рассмотрены общие критерии для оценки экономической безопасности. Проведен анализ различных подходов к определению понятия экономической безопасности образовательного учреждения в современных условиях. Рассмотрены факторы, оказывающие негативное влияние на состояние экономической безопасности учебного заведения.

Ключевые слова: экономическая безопасность, образовательное учреждение, риск, предприятие.

L.P. Snihyr
External PhD Student, Department of Financial
and Economic Security Management
“KROK” University

Conceptual foundations of economic security of educational institutions in modern conditions

The article discusses the general criteria for economic security evaluation. The analysis of different approaches to the definition of economic security of educational institution in the modern world was conducted. The factors that negatively impact the economic security of the institution.

Keywords: economic security, educational institution, risk, economic entity.

Постановка проблеми

Ще кілька десятиріч тому вченими було зроблено висновки щодо нелінійності залежності між бюджетним фінансуванням освіти та зростанням його якості, а також зростанням якості самого суспільства відповідно до соціально-економічних критеріїв. Результати досліджень стали основою висновків про те, що високий рівень фінансування освіти є недостатнім для стійкого і постійного зростання її якості, якщо не застосовувати планомірні та радикальні реформи.

Процеси, пов'язані з функціонуванням освіти, характеризуються такими критеріями:

- циклічність;
- інноваційність;
- нелінійність;
- довгостроковість.

Саме тому для організації повноцінного функціонування освіти, необхідно вводити в дію комплекс заходів. У такому комплексі повинні брати участь держава, бізнес, суспільство та наукова громадськість (учене суспільство – за висловом Дж. Гелбрейта) [3].

Говорячи про економічну безпеку освіти взагалі й освітні заклади зокрема, необхідно розуміти, що інтереси економічної безпеки повинні переважати над інтересами економічної ефективності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Поняття «безпека» спільно з прикметником «економічна» не утворює суто автономне, системно смислотворне поєднання, а входить складовим елементом у низку інших понять ризикології, теорії безпеки, теорії надійності і т.д.

Перш за все, у науках про ризик розглядається зв'язка понять «небезпека» і «безпека». При цьому подекуди проводиться підміна поняття «безпека» на «небезпека» [14]. Таке слововживання вносить плутанину в саму суть теорії безпеки та ризикології. Необхідно уточнити розуміння того, що являє собою якийсь фактор, небезпечний або безпечний для певного об'єкта інтересу.

Дослідники Ю. Кутахов і Р. Явчуновська вважають, що поняття «небезпека» можна визначити як наявність і дію реальних (або потенційних) сил і чинників, які можуть стати дестабілізуючими відносно особистості, до якої-небудь соціальної чи природної системи із завданням їм збитку, дезорганізації або повного знищення. У зв'язку з цим автори формують поняття «захист», яке «характеризує комплекс заходів із попередження, запобігання або нейтралізації ризиків, викликів, загроз, ворожих дій, небезпек» [7].

На думку А. Муравих, «небезпека – це системна характеристика об'єкта-системи, що визначає можливість відхилення поточного стану від цільового понад гранично допустимої величини», а «безпека» трактується як «запобігання небезпеки, тобто зниження рівня небезпеки до допустимого» [9].

Хоча окремі автори стверджують, що «загальноприйняте розуміння і, відповідно, визначення безпеки наразі відсутнє», наведемо деякі з них.

У тлумачному словнику С. Ожегова слово «безпека» трактується як «стан, при якому не загрожує небезпека, є захист від небезпеки» [10], а В. Даль [4] визначає безпеку як «відсутність небезпеки, схоронність, надійність». Як вважає В. Лукашин, «безпека – це стан і тенденції розвитку захищеності життєво важливих інтересів соціуму і його структур від внутрішніх і зовнішніх загроз та небезпечних впливів» [8].

На думку В. Серебряникова і Р. Яновського, «безпека не обмежується військовим аспектом. Це діяльність людини, держави, світового співтовариства щодо виявлення, попередження та усунення тих факторів та обставин, які здатні позбавити людей фундаментальних матеріальних і духовних цінностей, завдати їм шкоди, закрити шлях для розвитку і навіть виживання. На рубежі нинішнього і прийдешнього століть спектр небезпек, що загрожують самому існуванню людства, значно розширився» [13].

На основі поданих вище визначень автор пропонує своє уточнення поняття «безпека». Безпека – це стан захищеності від можливого нанесення шкоди, здатність до стримування або парирування небезпечних впливів, а також до швидкої компенсації завданого збитку. Безпека означає збереження системою стабільності, стійкості та можливості саморозвитку.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Розроблення теорії економічної безпеки освітніх установ поки що є на початковій стадії. У науковій літературі, навіть спеціально присвяченій розгляду теорії безпеки, сутність теорії економічної безпеки закладів освіти, його доданків та індикаторів розкривається вкрай рідко.

Дуже часто забезпечення економічної безпеки освітніх закладів зводять до протистояння, захисту від різного роду економічних злочинів (крадіжки, шахрайство, підробки, недобросовісна конкуренція та інформаційне шпигунство тощо).

Названі загрози є дуже важливими, їх варто постійно аналізувати та враховувати.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження концептуальних засад економічної безпеки освітнього закладу в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження

В умовах конкурентного ринкового середовища, особливо суворого через фінансову кризу, кожен господарюючий суб'єкт відчуває певні загрози з боку інших учасників ринку. При цьому в період панування ринків з досконалою конкуренцією господарюючі суб'єкти відчували ці загрози як спонтанну дію стихійних ринкових сил, від якої неможливо захиститися. Економічна безпека організації – це такий стан господарюючого суб'єкта, при якому він за умови найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів досягає запобігання, послаблення або захисту від існуючих небезпек, загроз або інших непередбачуваних обставин і, в основному, забезпечує досягнення цілей бізнесу в умовах конкуренції та господарського ризику.

У сучасній літературі є певна кількість понять, пов'язаних з уявленнями про

економічну безпеку підприємств. При цьому «під підприємством, зазвичай, розуміють юридичну особу будь-якої форми власності, будь-якої організаційно-правової форми, провідну комерційну діяльність в ринкових умовах». Природно, що це визначення недостатньо чітко фіксує особливості освітнього закладу, тобто не можна вважати освітню установу підприємством. Відмінні риси освітнього закладу (далі – ОЗ) узагальнені автором у табл. 1. Викладене дає змогу говорити про особливості економічної безпеки освітніх установ і виділяти освітні установи в специфічний вид об'єктів економічної безпеки. Отже, для визначення поняття економічної безпеки освітніх закладів вищевказані визначення підходять лише частково та в окремих випадках.

Таблиця 1

Деякі відмінні риси освітнього закладу відносно підприємства (суб'єкта господарювання)

№	Відмінні риси освітньої установи	Коментарі
1.	Кожен член сучасного суспільства зобов'язаний отримати певні знання, вміння та навички і, тим самим соціалізуватися в сучасні структури належним чином [1, ст. 4, п. 1]	Обов'язковість для кожного громадянина країни наданої послуги різко відрізняє ОЗ від підприємства будь-якого типу та виду
2.	Послуга, що надається сферою освіти, так чи інакше стосується кожного члена сучасного суспільства, причому багато з тих чи інших причин змушені звертатися до системи освіти багаторазово [1, ст. 3, п. 1]	Загальність наданої послуги різко відрізняє заклади освіти від підприємства будь-якого типу та виду
3.	Послугами освітніх закладів користуються люди різного віку тривалий час, причому початок послуги відбувається в ранньому дитинстві, коли тільки починає відбуватися формування особистості [1, ст. 50]	Тривалість наданої послуги відрізняє ОЗ від підприємства будь-якого типу та виду
4.	Кожен громадянин отримує унікальну послугу, яка відбувається на його поведінці і можливостях на тривалий термін [1, ст. 6]	Унікальність наданої послуги відрізняє ОЗ від підприємства будь-якого типу та виду

Джерело: узагальнено автором

Економічна безпека освітнього закладу залежить від дуже великої кількості аспектів, різноманітної природи, тривалості та масштабу, що визначає її сутність. «Сутність економічної безпеки реалізується в системі критеріїв та показників. Критерії економічної безпеки – оцінка стану економіки з погляду найважливіших процесів, що відображають сутність економічної безпеки» [12]. Систему критеріїв, які використовуються для опису сутності економічної безпеки, можна класифікувати, використовуючи низку особливостей:

Перша особливість пов'язана з ресурсним забезпеченням. У принципі, всі ресурси можна представити в грошовому вираженні. Тому цей фактор будемо пов'язувати з фінансовим станом виробничої організації [5].

Друга особливість пов'язана з економічною безпекою особистості, яка бере участь в освітньому процесі. Для виробничих організацій цей аспект, як правило, не враховується. Однак для освітніх установ виникає гостра необхідність в урахуванні цього аспекту, адже в навчальному процесі беруть участь особи, що мають різну економічну безпеку. Причому, частина учасників залучена опосередковано (наприклад, батьки). Тому економічна безпека особи прямо впливає на

економічну безпеку установи. Проте в сучасній літературі цей аспект розглядається спрощено.

Третя особливість пов'язана з прийняттям управлінських рішень у галузі економічної безпеки для освітнього закладу. Цей аспект необхідно враховувати у зв'язку з тим, що економічна безпека особи залежить від того, які управлінські рішення у сфері економічної безпеки приймаються в установі. Необхідно вказати, що на сьогодні вкрай мало досліджень присвячується питанням розроблення якісних управлінських рішень стосовно вдосконалення рівня економічної безпеки установ.

Рівень економічної безпеки освітнього закладу залежить також від того, яким є стан економіки освіти в цілому. Останнім часом нерідко під економічною безпекою освіти стали розуміти проблеми виділення фінансових ресурсів для здійснення заходів посилення безпеки освітнього закладу (пожежна безпека, анти-терористичні заходи, несанкціоноване проникнення в інформаційні бази освітньої установи тощо) [6].

У літературі можна зустріти думку, що «предметом економічної безпеки освітнього закладу, як наукового напрямку, являється вивчення, з одного боку, об'єктивних захисних властивостей системи освіти, механізму її протистояння впливу небезпечних сил і чинників, а з іншого – охоронних, контролюючих і консультативних функцій держави та суспільства і створюваних ними з цією метою відповідних інститутів (наприклад, піклувальних рад при ОЗ)» [11].

Слід заголосити увагу на визначенні поняття «економічна безпека освітнього закладу» – «це стан наявності необхідних ресурсів і системи взаємовідносин між ресурсоодержувачами, що дають змогу якісно здійснювати функції організації і створюють стан її захищеності в економічних, соціальних і політичних умовах» [2].

Зважаючи на інтенсивні перетворення, що відбуваються у фінансуванні сфери освіти, варто відзначити, що всі дослідження в цьому напрямі мають один істотний недолік – вони пов'язані з макроекономічними дослідженнями і концепціями. Однак питання формування фінансових потоків в освітніх установах, а тим паче забезпечення економічної безпеки освітнього закладу та особистості, що так чи інакше пов'язана з навчальним процесом, потребує більш глибокого вивчення. Особливу увагу в процесі організації економічної безпеки навчального закладу слід приділяти формуванню джерел фінансування останнього.

Безпека освітнього закладу характеризується економічними можливостями реалізації його цілей і завдань, а також формуванням необхідних умов господарської діяльності. Ідеться про необхідні умови життєдіяльності (функціонування) і можливості реалізації найважливіших потреб суспільства (як поза освітнім закладом, так і всередині нього). При цьому, об'єктом керуючого впливу в аспекті забезпечення економічної безпеки є організаційно-економічні відносини, що складаються в процесі виробництва освітніх товарів.

Отже, підвищення рівня економічної безпеки освітніх закладів безпосередньо пов'язане з формуванням набору ефективних інструментів, що забезпечують його сталий економічний розвиток як способу реалізації цілей і завдань.

Вищезазначене стає ще більш актуальним у нинішніх умовах спаду практично в усіх галузях реального сектору економіки України.

Таким чином, викладений аналіз літературних джерел дає змогу стверджувати, що безпека – це здатність економічної системи відтворюватися без непередбачених обмежень, тобто функціонувати в заданому режимі. Безпека, як властивість будь-якої системи, передбачає її здатність адекватно реагувати на зовнішні та внутрішні фактори в цілях самозбереження і розвитку.

Висновки

Забезпечення економічної безпеки освітнього закладу, з одного боку, характеризується сукупністю відносин, що дають змогу протистояти загрозам порушення її економічної стійкості. З іншого боку, її необхідно розглядати як модифікації економічної системи освіти до мінливих умов господарської діяльності. При такому підході економічна безпека системи освіти характеризується здатністю адекватно реагувати на порушення рівноваги та економічної стійкості, протиставляти загрозам своєчасну й ефективну реорганізацію структури і функціонування самої системи.

Значну роль у забезпеченні економічної безпеки виконує система освіти, як велика багатогалузева сфера діяльності, у якій створюється найважливіший елемент національного багатства – фонд знань, навичок, особистих якостей населення і робочої сили, що є найбільш довготривалим з усіх сучасних активних виробничих факторів.

Зроблені висновки переконують у безсумнівній важливості виявлення факторів ризику, небезпек, загроз і вироблення способів, інструментів і методів протидії їм, як першочерговим завданням у забезпеченні економічної безпеки господарюючих суб'єктів сфери освіти.

Література

1. Закон України «Про освіту» від 23 травня 1991 р. № 1060-ХІІ, редакція від 1 січня 2015 р.
2. Алимova Н. К. Экономическая безопасность учебного заведения в условиях становления инновационной экономики : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 М., 2009. – 184 с.
3. Гэлбрейт Дж. К. Новое индустриальное общество / Дж. К. Гэлбрейт. – М. : Прогресс, 1979. – 406 с.
4. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. – Т. 1. – М. : 1981. – 355 с.
5. Экономическая безопасность : Предприятия – Финансы – Банки / Под ред. В. К. Сенчагова / М. : ЗАТ «Финансинформ». – 1998. – 50 с.
6. Кондрат И. М. Экономическая безопасность предприятия образовательных услуг и их институциональное обеспечение / И. М. Кондрат. Изд-во. – Петербургского университета. – 2005. – 136 с.
7. Кутахов Ю. Человек, полиэтничный мир безопасности / Ю. Кутахов, Р. Явчуновская. – СПб. : 1998. – 251 с.
8. Лукашин В. Экономическая безопасность : Учебно-практическое пособие / В. Лукашин. – М. : 1999. – 126 с.
9. Муравых А. Философия экологической безопасности / А. Муравых. – М. : 1997 – 189 с.
10. Ожегов С. Толковый словарь русского языка / С. Ожегов, И. Шведова. – М. : 1994. – 908 с.
11. Перминов В. Л. Концептуально-методологические основы преподавания экономических дисциплин в контексте проблем современного высшего образования / В. Л. Перминов // Дидактика современного учебного предмета / Под ред. И. Н. Осмоловской. – М. : ИТпИП РАН, 2006.
12. Прохожев О. О. Методологические основы общей теории национальной безопасности / О. О. Прохожев // Загальна теорія національної безпеки / Под ред. О. О. Прохожева. М., 2002. – 24 с.
13. Серебряников В. Социальная безопасность как исследовательская проблема / В. Серебряников, Р. Яновский // Вестник РАН. – 1996. – Т. 66. – № 4.
14. Стратегия экономической безопасности и инновационной политики. Коллект. монография. – М. : Изд-во. ВА Ф. Дзержинского. – 1994. – 270 с.

УДК 001.4; 389.1

С.А. Філатов
кандидат технічних наук, доцент,
Університет економіки та права «КРОК»

С.Ю. Іванюта
студент дистанційної форми навчання,
Університет економіки та права «КРОК»

Методологічні аспекти оцінювання персоналу випробувальних лабораторій

У статті визначено основні чинники формування ефективності технічних послуг випробувальних лабораторій, перспективи та напрями їх розвитку. Досліджено методологічні аспекти оцінювання компетентності персоналу випробувальних лабораторій. Розглянуто базові методи оцінювання якості роботи працівників.

Ключові слова: оцінювання персоналу, система управління якістю, випробувальні лабораторії.

С.А. Филатов
кандидат технических наук, доцент,
Университет экономики и права «КРОК»

С.Ю. Иванюта
студент дистанционной формы обучения,
Университет экономики и права «КРОК»

Методологические аспекты оценки персонала испытательных лабораторий

В статье приведены основные факторы формирования эффективности технических услуг испытательных лабораторий, перспективы и направления их развития. Исследованы методологические аспекты оценки компетентности персонала испытательных лабораторий. Рассмотрены базовые методы оценки качества работы сотрудников.

Ключевые слова: оценка персонала, система управления качеством, испытательные лаборатории.

S.A. Filatov
Ph.D., Associate Professor
«KROK» University»

S.Y. Ivanyuta
student of distance learning,
«KROK» University»

Methodological aspects of testing laboratories personnel assessment

The article presents the main factors of effectiveness of the technical services of testing laboratories, and the prospects for their development. The methodological aspects of evaluation of personnel competence of testing laboratories were investigated. The basic methods of evaluating the performance of employees were considered.

Keywords: evaluation of personnel, quality management systems, testing laboratories.

Постановка проблеми

В умовах стрімкого підвищення конкуренції на ринку товарів і послуг та з урахуванням посиленої уваги до правових норм захисту споживачів усе більшої актуальності набуває питання вдосконалення ефективності технічних послуг випробувальних лабораторій. Запорукою якості таких послуг, як правило, є акредитація цих лабораторій, яка забезпечує довіру до них шляхом підтвердження компетентності, забезпечення вимог щодо взаємного визнання результатів діяльності лабораторій в одній і тій же сфері діяльності. Тому для забезпечення успішності діяльності випробувальних лабораторій необхідно мати висококваліфікований персонал. За допомогою функціонування налагодженої системи оцінювання якості персоналу можливо виявити якісний склад кадрового потенціалу лабораторії, його сильні та слабкі сторони, а також основу для удосконалення індивідуальних трудових здібностей працівників, підвищення їх кваліфікації. Таким чином, дослідження методологічних аспектів оцінювання персоналу випробувальних лабораторій є важливим та перспективним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Важливим елементом загальної системи управління якістю, у тому числі й акредитованих випробувальних лабораторій, є компетентність персоналу як одного з основних ресурсів забезпечення якості робіт.

Питання оцінювання персоналу в загальній системі управління якістю становить науковий і практичний інтерес та не втрачає своєї актуальності, про що свідчать дослідження вітчизняних і закордонних учених: М. Мартиненко [1], А. Файоль [2], Б. Мізюк [3], А. Казарновський [4] та інших.

Аналіз практики оцінювання персоналу в розвинених країнах Заходу виявляє такі основні тенденції в цій галузі: поширення сучасних методів оцінювання на всі категорії персоналу; розширення доступу персоналу до результатів його оцінки; активне включення персоналу в процес його оцінювання через залучення до самоаналізу діяльності та розроблення заходів з поліпшення роботи; розширення кола оцінювачів, у ролі яких, крім безпосереднього керівника, часто виступають вищі менеджери, колеги по роботі, підлегли, споживачі результатів праці.

Однією з умов проведення дослідження методологічних аспектів у випробувальних лабораторіях є наявність чи розроблення моделей-еталонів, стандартів діяльності кожної категорії персоналу, у яких закладаються систематизовані вимоги до їхньої діяльності.

Усе це свідчить про актуальність потреби вдосконалення вітчизняної практики оцінювання персоналу з урахуванням зарубіжного досвіду в цій галузі.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Аналіз зазначених наукових праць виявив недостатньо дослідженні питання методологічних аспектів оцінювання персоналу випробувальних лабораторій, особливо з урахуванням вимог Національного стандарту України ДСТУ ISO/IEC 17025:2006 «Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій» [5], а саме: керівництво лабораторії повинно забезпечити компетентність усіх, хто працює зі спеціальним устаткуванням, проводить випробування та (або) калібрування, оцінює результати і підписує протоколи випробувань і свідоцтва про калібрування з урахуванням відповідної освіти, підготовленості, досвіду та (або) проявленої майстерності.

До характерних ознак чинних в Україні систем оцінювання персоналу слід віднести некомплексність, еkleктичний підхід, орієнтацію на спрощені процедури оцінки, брак конструктивного зворотного зв'язку між об'єктом і суб'єктами оці-

нювання. Усе це викликає необхідність розроблення методичних і практичних рекомендацій з удосконалення оцінювання персоналу випробувальних лабораторій.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження методологічних аспектів оцінювання персоналу випробувальних лабораторій, виявлення проблем оцінювання та визначення можливих напрямів розвитку та тенденцій у цій сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження

Оцінювання якості персоналу випробувальних лабораторій – це наслідок порівняння об'єкта з певними еталонами, нормативними вимогами, загальновідомими параметрами, професійно-кваліфікаційними характеристиками. Основне завдання оцінювання працівника випробувальної лабораторії полягає у визначенні його трудового потенціалу, рівня використання цього потенціалу, відповідності працівника наявним вимогам до посади, міри ефективності його трудової діяльності [8]. Акредитація випробувальних лабораторій у відповідності до вимог міжнародного стандарту ISO/IEC 17025 – це офіційне визнання того, що випробувальна лабораторія має право проводити конкретні випробування або конкретні види випробувань. Це дає право таким лабораторіям:

- проводити різного типу випробування в повному циклі виробництва продукції підприємства;
- виступати арбітрами у різних ситуаціях;
- проводити сертифікаційні випробування своєї продукції та продукції інших підприємств;
- виконувати експертні випробування.

Для виконання таких різнопланових завдань, вищезгаданий стандарт зазначає, що персонал, відповідальний за думки та їх тлумачення, викладені в протоколах випробувань, окрім відповідної кваліфікації, підготовленості, досвіду і задовільних знань з випробування, які він проводить, повинен також володіти: необхідними знаннями технології виробництва випробовуваних виробів, матеріалів, продукції або способу, який застосовують чи повинні застосовувати, а також дефектів або можливих погіршень якості під час використання чи обслуговування; знанням основних вимог законодавства та стандартів; розумінням значимості виявлених відхилів у порівнянні з нормальним використанням відповідних виробів, матеріалів, продукції тощо.

Розглянемо кілька видів оцінки цієї категорії персоналу – самооцінювання та зовнішнє оцінювання, кожне з яких виконує дві основні функції: орієнтувальну і стимулювальну. Однак лише разом вони здатні задовольнити потреби людини в оцінці її праці, поведінки, результатів діяльності. Орієнтувальна функція полягає в тому, що кожна людина через оцінку з боку суспільства та з допомогою самооцінки усвідомлює себе, свій стан і поведінку, отримує можливість визначити напрями і способи подальшої діяльності. Стимулювальна функція оцінювання виявляється в тому, що породжує в людині переживання успіху або невдачі, підтверджуючи правильність або неправильність обраної поведінки, спонукає її до діяльності в певному напрямі [8-10].

Розглянувши основні функції оцінювання персоналу випробувальних лабораторій, можна виділити цілі цього процесу:

- інформативна – забезпечення керівників необхідними даними про кількісний і якісний склад персоналу;
- мотиваційна – орієнтація працівників на покращення трудової діяльності в потрібному для організації напрямі;

– адміністративна – полягає в прийнятті кадрових рішень на об’єктивній і регулярній основі.

Основні цілі оцінювання персоналу дають змогу встановити низку важливих завдань, виконання яких буде сприяти розвитку та поліпшенню праці і компетентності персоналу, а саме: підбір і розстановка нових працівників; висування в резерв і на нові посади; прогнозування просування працівників по службі і планування кар’єри; раціоналізація засобів і методів роботи, удосконалення організації праці; побудова ефективної системи мотивації трудової діяльності; посилення демократичних засад в управлінні; удосконалення структури управління; оцінювання ефективності навчання працівників; удосконалення планів і програм підвищення кваліфікації кадрів; оцінювання ефективності роботи трудових колективів і окремих працівників.

Головним моментом в управлінні професійним розвитком персоналу, як важливої складової технічної компетентності випробувальних лабораторій, є визначення потреби в цьому та застосуванні раціональних методів [6; 8; 11]. Відповідно, ця потреба включає кілька важливих факторів, що вказано на рис. 1.

Для того щоб оцінка була дієвою, а її сенс був зрозумілим і мав мотиваційний характер, її треба проводити за основним змістом діяльності, за тими її аспектами, які прямо пов’язані з працею та її результатами. Однак важливо оцінити й особисті якості працівника, високий рівень яких є передумовою ефективної трудової діяльності. Отже, зміст оцінювання повинен включати оцінку особистих якостей працівника, його праці та результатів праці.

Після визначення того, що треба оцінювати, виникають нові проблеми.

Як установити ті елементи (показники), що входять до змісту оцінки, і як виміряти величину того чи іншого показника? Розв’язання цих проблем досягається використанням методів оцінювання.

Методи оцінювання включають:

- а) методи виявлення елементів (показників) змісту оцінки;
- б) методи вимірювання величини того чи іншого показника.

Рис. 1. Визначення потреби в професійному розвитку персоналу випробувальних лабораторій

Джерело: побудовано авторами на основі [6; 8; 11]

Виявлення елементів (показників) змісту оцінки, у свою чергу, включає (рис. 2):

- програму збирання інформації;
- методи збирання інформації; методи її оброблення й оформлення.

Одна з основних проблем оцінювання персоналу – це проблема збирання інформації. На практиці використовуються три основні групи методів збирання інформації: вивчення документів та інших письмових джерел, бесіди й опитування, спостереження.

Оцінювання персоналу випробувальної лабораторії та його роботи прямо пов'язане з кінцевими результатами діяльності всього науково-дослідного центру випробувань продукції. Оцінювання праці робітників не є складним, але його доцільно здійснювати на основі комплексного підходу, з урахуванням професійно-кваліфікаційного рівня, ділових якостей, складності функцій і досягнутих результатів [14].

Методи оцінювання персоналу повинні відповідати структурі випробуваль-

Рис. 2. Складові оцінки персоналу

Джерело: [8, с. 300].

них лабораторій, характерові діяльності персоналу, цілям оцінювання. Розглянемо основні методи оцінювання:

1. Комплексне оцінювання персоналу на основі застосування системи балів. Мета оцінювання – кількісно виразити за допомогою балів найсуттєвіші характеристики як самого працівника, так і роботи, яку він виконує. Для характеристики працівника кількісному оцінюванню підлягають його професійно-кваліфікаційний рівень (кп) і ділові якості (дп), що створюють необхідні передумови для виконання відповідних функціональних обов'язків.

Професійно-кваліфікаційний рівень працівника визначається за загальним для всіх категорій персоналу набором об'єктивних ознак. Такими ознаками є: освіта, стаж роботи за фахом, активність участі в системі безперервного підвищення професійної майстерності. Інші три елементи оцінювання, що характеризують ділові якості, складність і результати праці робітників, спеціалістів і керівників, дещо різняться за змістом і питомою значущістю ознак [8; 11].

2. Метод управління результативністю. Оцінювання за результатами. Цей метод оцінювання персоналу розглядається як комунікаційний механізм, за допомогою якого керівник і підлеглий зацікавлені в досягненні виробничих результатів і рівня винагород, що задовольняють обидві сторони. Керівник виконує роль консультанта, а не оцінювача, зосереджуючи увагу не тільки на результатах, а й на розвиткові здібностей, підвищенні кваліфікації, зацікавленості працівника. У такому оцінюванні активну участь беруть і самі робітники. Наголос робиться на спільному вирішенні проблем, завдань, а зарплата розглядається окремо [12].

3. Метод стандартних оцінок – суть його полягає в тому, що керівник заповнює спеціальну форму, характеризуючи кожен аспект роботи працівника. Це простий і доступний метод, але оцінка має суб'єктивний характер; письмовий відгук керівника у вільній чи встановленій формі; ранжування працівників на основі попарних порівнянь у межах групи; оцінку відхилення від середнього значення сукупних трудових якостей за групами працівників; оцінка поведінки в критичних умовах; графічне вираження оцінок [8; 11; 13].

4. Метод оцінювання досягнення цілей. Керівник і підлеглий спільно визначають цілі діяльності працівника на певний період (рік-півроку). Цілі повинні бути конкретними та реалістичними, передбачати чітке кількісне завдання та часові межі, розподілення повноважень. Розробляється план дій, який визначає конкретні кроки діяльності, необхідні для досягнення окресленої цілі. Цілі повинні мати значення як для професійного розвитку працівника, так і для вдосконалення діяльності організації. Встановлені цілі окреслюють сферу відповідальності працівника і коло його обов'язків на конкретні строки, необхідні для досягнення наміченого результату. Ці результати повинні бути вимірювальними хоча б у відсотках. Оцінювання результатів проводиться спільно на основі індивідуальних стандартів реалізації цілей, однак керівник має вирішальний голос при підбитті підсумків.

5. Метод вирішальної ситуації використовується для оцінки виконавців, ґрунтується на описі «правильної» і «неправильної» поведінки працівника в певних ситуаціях, ці описи слугують ніби еталоном для зіставлення поведінки оцінюваного працівника.

6. Метод «360 градусів» – збір даних про дії працівника в реальних робочих ситуаціях і проявлені ним ділові якості. Інформацію при цьому отримують від людей, які спілкуються з ним на різних рівнях: керівника, колег, підлеглих, клієнтів, також можна залучати й оцінюваного. Конкретні форми оцінювання можуть варіюватися, однак всі заповнюють однакові бланки і обробка результатів вико-

нується за допомогою комп'ютера, щоб забезпечити анонімність. Мета методу – отримати всебічну оцінку працівника.

7. Метод вимушеного вибору – експерти обирають із набору одну характеристику, яка найбільше підходить певному працівникові (наприклад, досвід роботи, уміння планувати, організовувати особисту працю, спостережливість тощо) [11-14].

Оцінка персоналу випробувальних лабораторій прямо пов'язана з кінцевими результатами діяльності всього науково-дослідного центру випробувань продукції. Оцінювання праці робітників не є складним, але його доцільно здійснювати на основі комплексного підходу, з урахуванням професійно-кваліфікаційного рівня, ділових якостей, складності функцій і досягнутих результатів [14].

Розглянувши різні загальні методи оцінювання, усе ж таки перевагу надаємо комплексному оцінюванню персоналу на основі застосування бальної системи. За ознаки, що характеризують роботу, у цій методиці взято складність роботи, функцій (C_{ϕ}) і конкретно досягнутий результат (P_p). Ці ознаки взаємозв'язані. Так, оцінка поточних результатів роботи (P_p) підтверджує оцінку ділових якостей (D_n). Корелюють між собою професійно-кваліфікаційний рівень працівника і складність його роботи. Однак для комплексного оцінювання персоналу зазначені кількісні характеристики доцільно розглядати в сукупності, оскільки вони доповнюють одна одну.

Комплексне оцінювання конкретного працівника ($K_{o,n}$) здійснюється за формулою [8, с. 304]:

$$K_{o,n} = 0,5 \times K_n \times D_n + C_{\phi} \times P_p.$$

Коефіцієнт 0,5 визначено емпірично і введено у формулу для посилення значущості оцінювання складності та результатів праці.

Для оцінювання професійно-кваліфікаційного рівня робітників, спеціалістів і керівників застосовується єдиний набір ознак з їхнім незмінним питомим значенням.

Таким чином, відмінністю і одночасно перевагою методики, що пропонується, є можливість побудови неперервного ряду оцінок від робітника, який виконує найпростіші роботи, до директора.

Отже, встановлено, що для оцінювання персоналу випробувальних лабораторій з урахуванням вимог Національного стандарту України ДСТУ ISO/IEC 17025:2006 найбільш оптимальним є комплексне оцінювання на основі застосування бальної системи.

З метою отримання більш достовірних і точних даних щодо оцінювання персоналу доцільно використовувати кілька методик, які мають свої переваги й недоліки, однак дають змогу об'єктивно оцінити проведену роботу. Проте застосування різних методик повинно забезпечувати зворотний зв'язок: працівник повинен знати, як оцінюються результати його діяльності, які помилки сталися з його вини, а які залежать від внутрішніх умов підприємства. Оцінювання повинно розглядатися відкрито, повинні обговорюватися досягнення працівника та вибиратися шляхи покращення його діяльності.

Висновки

Дослідивши основні чинники формування ефективності технічних послуг випробувальних лабораторій, методологічні аспекти оцінювання компетентності персоналу встановлено необхідність пошуків перспективних напрямів розвитку системи оцінювання персоналу випробувальних лабораторій. Запропоновано для оцінювання персоналу випробувальних лабораторій з урахуванням вимог Націо-

нального стандарту України ДСТУ ISO/IEC 17025:2006 використовувати комплексне оцінювання персоналу на основі застосування бальної системи. Аналіз базових методів оцінювання якості роботи працівників дав змогу об'єктивно оцінити можливі напрями розвитку й тенденції в цій сфері, а саме: поширення сучасних методів оцінювання на всі категорії персоналу; розширення доступу персоналу до результатів його оцінювання; активне включення персоналу в процес оцінювання через залучення до самоаналізу діяльності та розроблення заходів з поліпшення роботи; розширення кола оцінювачів, у ролі яких, крім безпосереднього керівника, часто виступають вищі менеджери, колеги по роботі, підлегли, споживачі результатів праці.

Література

1. Основи менеджменту [Текст]: підруч. / М. М. Мартиненко. – К.: Каравела, 2005. – 496 с.
2. *Файоль А.* Общее и промышленное управление [Текст] / А. Файоль: пер. с франц., наук. ред. и предисл. Е. А. Кочерина. – М.: Журнал «Контролинг», 1992. – 111 с.
3. Основи стратегічного управління [Текст]: підруч. / Б. М. Мізюк. – Львів: Магнолія, 2009. – 544 с.
4. *Казарновский А. С.* Оценка организационных структур промышленных предприятий и объединений методом деловой игры [Текст] / А. С. Казарновский, В. А. Козубенко, И. Н. Мельницкий. – Ворошиловград, 1981. – 60 с.
5. Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій (ISO/IEC 17025:2005, IDT) [Текст]: ДСТУ ISO/IEC 17025:2006 / Переклад і науково-технічне редагування: Ю. Бібік; С. Гавриленко, О. Железний, А. Косенюк, О. Цициліано, В. Новіков, В. Яновський. – чин. від 2007-07-01. – К.: Держспоживстандарт України, 2007. – 26 с. – (Національний стандарт України).
6. *Прищепя В. О.* Організаційно-економічні основи розробки та впровадження систем менеджменту якості випробувальних центрів і лабораторій [Текст]: дис. ... канд. ек. наук: 08.06.01 / Прищепя В.О. – К., 2005. – 284 с.
7. *Сколотдра М. М.* Розроблення нормативно-методичних засад оцінювання компетентності персоналу випробувальних лабораторій [Текст]: дис. ... канд. тех. наук: 05.01.02 / Сколотдра Мирослава Михайлівна; Львів, 2013. – 156 с.
8. Мотивація персоналу [Текст]: підруч. / А. М. Колот. – Вид. 2-ге, без змін. – К.: КНЕУ, 2006. – 340 с.
9. Управління персоналом [Текст]: навчальний посібник / О. В. Крушельницька, Д. П. Мельничук. – К.: «Кондор», 2003. – 296 с.
10. *Мурашко М. Л.* Менеджмент персоналу [Текст] / М. Л. Мурашко – К.: Знання, 2002. – 125 с.
11. *Новиков В.* Аналіз упровадження міжнародних вимог до компетентності випробувальних лабораторій агропромислового комплексу України [Текст] / В. Новиков, О. Никитюк, А. Коцюба // Стандартизація, сертифікація, якість. – Харків. – 2004. – № 6. – С. 39-43.
12. *Ситнік О. Д.* Оцінка персоналу в системі мотивації [Текст] / О. Д. Ситнік, О. А. Ковальчук // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 11. – С. 84-87.
13. *Байцар Р.* Сертифікація професійної компетентності персоналу [Текст] / Р. Байцар, М. Сколотдра, О. Гарасим // Вимірювальна техніка та метрологія. – 2008. – № 69. – С. 108-113.
14. *Воробієнко П. П.* Дослідження особистісних характеристик персоналу у діяльності підприємств за допомогою програмного комплексу «Стимул» [Текст] / П. П. Воробієнко, К. С. Озарко, Ю. В. Опотяк // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2012. – № 1 (44). – С. 161-166.

Точка зору

УДК 311.33:330.83

К.С. Степанкевич
кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародної економіки,
Університет економіки та права «КРОК»

Хайек і кейнсіанська макроекономіка – виклики для сучасної України

В статті висвітлено результати авторського аналізу становлення світоглядних і наукових поглядів непересічного економіста Ф.А. фон Хайєка, який кинув виклик самому Кейнсу, найвидатнішому економістові ХХ століття. В своїх міркуваннях автор доводить, що науковий і моральний спадок Хайєка, принципового опонента Кейнса та активного прихильника спонтанного економічного порядку, набуває в сучасній Україні особливої значущості.

Ключові слова: Хайек, Кейнс, Черчилль, Велика депресія, спонтанний порядок, урядування, макроекономіка, мікроекономіка.

К.С. Степанкевич
кандидат экономических наук,
доцент кафедры международной экономики,
Университет экономики и права «КРОК»

Хайек и кейнсианская макроэкономика – вызовы для современной Украины

В статье отражены результаты авторского анализа становления мировоззренческих и научных взглядов незаурядного экономиста Ф.А. фон Хайека, который бросил вызов самому Кейнсу, выдающемуся экономисту ХХ века. В своих рассуждениях автор доказывает, что научное и моральное наследие Хайека, принципиального оппонента Кейнса и активного сторонника спонтанного экономического порядка, приобретает в современной Украине особую значимость.

Ключевые слова: Хайек, Кейнс, Черчилль, Великая депрессия, спонтанный порядок, правление, макроэкономика, микроэкономика.

K.S. Stepankevych
PhD in Economic Sciences,
Associate Professor of International Economics Department,
“KROK” University

Hayek and Keynesian Macroeconomics – Challenges for Modern Ukraine

The results of authorial analysis of becoming of world view and scientific thoughts of outstanding economist F.A. von Hayek, who challenged himself to Keynes, the greatest econo-

mist of the twentieth century, are reflected in the article. In his reasoning the author proves that scientific and moral inheritance of Hayek, fundamental opponent of Keynes and active supporter of spontaneous economic order, acquires the special meaningfulness in modern Ukraine.

Key words: Hayek, Keynes, Churchill, Great Depression, spontaneous order, governing, macroeconomics, microeconomics.

Постановка проблеми

Макроекономіка як окремих розділ економічної теорії має точну дату народження – це 1936 р., рік публікації засадничої книги Дж.М. Кейнса «Загальна теорія зайнятості, процента і грошей» (J.M. Keynes, «The General Theory of Employment, Interest and Money»). Це *magnum opus* Кейнса [1]. Він зробив лорда Кейнса батьком макроекономіки, а термін «кейнсіанство» став синонімом терміна «макроекономіка».

Написана Кейнсом перша суто макроекономічна монографія була результатом спроб зрозуміти причини неспроможності ринкової саморегуляції і насамперед Великої депресії 1929-1932 рр., наслідки якої відчувались у світі аж до Другої світової війни. Причиною Депресії було визнано некваліфіковане втручання уряду, який намагався підняти зруйновану Першою світовою війною економіку, спираючись на тодішню економічну парадигму. Наслідком цього стала рецесія, що перейшла у депресію. Висновки Кейнса – це твердження про те, що урядове регулювання потрібне, але воно повинно бути зовсім іншим і ґрунтуватися на новому розумінні ситуації, яке Кейнс і запропонував, створивши макроекономіку. Заперечення Хайєка – це уявлення про те, що набагато безпечніше покладатися на невидиму руку ринку, ніж на здебільшого некваліфіковані спроби ручного управління економікою. Від механістичного (економіка як складна система) або органістичного (економіка як організм) світобачення багато більше шкоди, ніж добра. Однак для зрозуміння позиції Хайєка щодо новонародженого кейнсіанства слід глибше проаналізувати становлення світоглядних і наукових поглядів цього непересічного економіста, який кинув виклик самому Кейнсу, найвидатнішому економістові ХХ століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

До 1936 р. в економічній думці не існувало поділу на мікро- та макроекономіку. Уся економічна теорія була, по суті, маржиналістською мікроекономікою, яка в теорії споживання ґрунтувалася на концепції граничної корисності, а в теорії виробництва – на концепції граничних витрат. Фундаментальним постулатом від часів Адама Сміта була концепція *laissez-faire* – майже містичного невтручання й саморегуляції вільного ринку.

Ще до 1930 р. Кейнс був прихильником та інколи невідпорним пропонентом *laissez-faire* та вільної торгівлі. Однак уже з початку 1920-х років він почав поступово відходити від постулатів класичної економіки. Так, у «Брошурі про монетарну реформу» («A Tract on Monetary Reform», 1923 р.) він називає золотий стандарт – незаперечний на той час канон світової торгівлі – «варварським реліктом», аналізує вплив нестабільної «вартості грошей» на виробництво і розподіл суспільного продукту. Розмірковуючи про інфляцію і дефляцію, доходять висновків, справедливих і нині, що саме дефляція є більш руйнівною, оскільки свідчить про безробіття і зuboжіння населення. Під час вечері 17 березня 1925 р. Дж.М. Кейнс разом з небагатьма іншими експертами у присутності В. Черчилля, тоді Канцлера Скарбниці, брав участь у обговоренні повернення до золото-валютного стандарту. За підсумками цієї вечері Канцлер Скарбниці ухвалив рі-

шення повернутися до передвоєнного золотого стандарту з фіксованим курсом $\text{£}1 = \$4.86$ [2, с. 4].

Як засвідчив досвід наступних років, те, що аргументи Кейнса видалися Черчиллю недостатньо переконливими, було помилкою, наслідки якої для міжвоєнної Британії важко переоцінити. Задля справедливості слід зазначити, що повернення до передвоєнного золотого стандарту Черчилль пізніше вважав своєю найбільшою помилкою за все життя [3].

Кейнс продовжував вірити, що незважаючи на політичні прорахунки стагнація в економіці зрештою самоврегулюється і ситуація виправиться. Однак наприкінці 1920-х років він дійшов висновку, що мають місце більш глибокі процеси, й концепція *laissez-faire* потребує переосмислення. Результатом цього переосмислення стала поява макроекономіки, або кейнсіанства. Що гірше, Черчилль продовжував свою політику. Кейнс усе ж наполягав на своєму – фіксований (і завищений) обмінний курс вів до завиСОКИХ банківських відсотків, що у свою чергу унеможливило стабілізаційну монетарну політику.

У 1920-х роках безробіття в Великій Британії становило 10%, у 1931 р. – 20%. Згідно з тогочасною економічною парадигмою високий рівень безробіття повинен був знизитися. Наслідком безробіття мало стати зниження цін і здешевлення виробництва. Це, у свою чергу, повинно було стимулювати фізичні інвестиції й відновлення рівноваги. Однак дві перешкоди політичної природи блокували цей механізм. По-перше, волюнтаристське рішення Черчилля про повернення до золотовалютного стандарту сприяло високим банківським відсоткам, що робило спрямування заощаджень у банківський сектор більш привабливим порівняно з реальними фізичними інвестиціями. По-друге, сильні позиції професіональних союзів і лівих політичних рухів протидіяли зниженню зарплат і відповідному здешевленню виробництва, що знов-таки робило реальні інвестиції менш привабливими.

Рішення, що поступово формувалось у Кейнса і яке він широко популяризував, також лежало в політичній площині, а саме: урядові слід спрямовувати бюджет на суспільні роботи (дороги, мости, житлове і промислове будівництво тощо), розвиваючи як інфраструктуру, так і зменшуючи безробіття через створення нових оплачуваних робочих місць. Отримані зарплати стимулюватимуть споживчий попит додатково сприяючи фізичним інвестиціям. Якщо податків для наповнення бюджету буде недостатньо, то слід вдатися до емісійного фінансування дефіциту з майбутніми компенсаційними заходами під час економічного підйому.

Зла іронія рекомендацій Кейнса полягала в тому, що шляхом масованих суспільних робіт здійснювалась як індустріалізація СРСР, для чого широко залучалася система рабської праці ГУЛАГу, так і пришвидшена мілітаризація націонал-соціалістичної Німеччини [4]. Рішення Кейнса – це смертельно небезпечні ліки, особливо у несумлінних чи злочинних руках. Слід визнати, що кейнсіанство уможливило Другу світову війну.

Ситуація в Європі погіршувалася. У травні 1931 р. рухнув великий австрійський банк Credit-Anstalt. У серпні 1931 р. уряд Великої Британії пішов у відставку, а у вересні було скасовано золотий стандарт. Хоча раніше Кейнс був за протекціонізм, наразі він змінив свою думку. Однак шкоди було завдано – новий уряд Британії запровадив загальні протекціоністські тарифи.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Як впливає з назви засадничої книги Кейнса, макроекономіка фокусується передусім на проблемах безробіття, банківського відсотка та грошей. Сучасна

макроекономіка має ширший фокус – національне виробництво, тривале економічне зростання, безробіття, інфляція та вплив зростаючої глобалізації на національне виробництво [5, с. 1]. Макроекономіка має справу з агрегованими (колективними, масовими) феноменами. І в цьому сенсі вона глибинно статистична, оскільки саме статистика займається масовими кількісними феноменами, вимірюючи центральну тенденцію та дисперсію. Цікаво, що Кейнс розпочинав свою наукову кар'єру з досліджень у сфері ймовірності та статистики [6, с. 375].

Крім того, макроекономіка уможливорює вироблення політичних рекомендацій для заохочення виробництва, забезпечення зайнятості та цінової стабільності. Думки економістів щодо потреби в макроекономічному регулюванні та ефективності урядових заходів кардинально різняться. Дві протилежні позиції можна охарактеризувати як інтервенціоналістську (кейнсіанську) та неінтервенціоналістську (класичну). Квінтесенція суперечностей полягає в довготривалій контрверсії між Кейнсом та Хайєком. Світові кризи кінця 1990-х і кінця 2000-х років дали нове дихання призабутому було кейнсіанству. Так само як і збудили новий інтерес до аргументів австрійської школи і передусім Ф.А. фон Хайєка.

Формулювання цілей статті

Цілями статті є наголосити на важливості інтелектуального спадку Ф.А. фон Хайєка у специфічних умовах трансформування сучасної України при переході її від об'єктності підпорядкованої складової в ієрархії командно-адміністративної системи народного господарства колишнього СРСР до суб'єктності незалежної економіки, включеної в глобальний розподіл праці.

Вклад основного матеріалу дослідження

На противагу макроекономіці, мікроекономіка зосереджена на аналізі раціональної (розумної, адекватної) ринкової поведінки активних діячів або, як їх називали років п'ятдесят тому при моделюванні народногосподарської діяльності, ОПР – осіб, які приймають рішення. На відміну від народногосподарської діяльності, такими особами є не номенклатурні керуючі кадри на різних щаблях виконавчої влади, що діють у чітких межах визначеної компетенції, а дійсні особи, домогосподарства, корпорації (фірми), місцеві, регіональні, національні та наднаціональні утворення. Мікроекономіка є глибинно статистичною наукою, оскільки ринок – це завжди велика кількість (достатньо велика сукупність, користуючись статистичною термінологією) активних діячів – покупців і продавців.

Поширене упередження полягає в тому, що макроекономіка стосується країн, а мікроекономіка – підприємств. Це хибне уявлення. Макроекономіка займається сутнісно масовими економічними феноменами, які просто не існують на мікроекономічному рівні. Явище безробіття, наприклад, просто не може бути мікроекономічним. Окремий індивід може або не працювати (бути безробітним), або мати часткову зайнятість (працювати на частину ставки), або бути надзайнятим (працювати на декількох роботах). Мікроекономіка ж намагається з'ясувати детермінанти цін і виробництва на окремих ринках. Отже, мікроекономіка – це наука про раціональну поведінку окремих індивідів (суб'єктів) в умовах ринку. І в цьому сенсі питання зовнішньоторговельної позиції України на ринках Євро-союзу, наприклад, є принципово мікроекономічним питанням, а питання родинного бюджету – макроекономічним, хоча родина є найменшим колективом, що його можна розглядати як єдине ціле.

Таке пряломінійне і вульгарне (з латини *vulgaris* – просте) розуміння, що макроекономіка стосується великого господарства, а мікроекономіка – малого,

має дуже шкідливі наслідки загалом і для посттоталітарної України, зокрема. Передусім, це має дезорганізуючий вплив на урядовців, які застосовують макроекономічні рецепти до проблем іншої (мікроекономічної) природи, а також на бізнес-менеджерів, які намагаються вирішувати певні питання свого бізнесу мікроекономічними засобами, хоча відповіді слід шукати у сфері макроекономіки. Як наслідок, неадекватне бачення проблемного поля призводить до зневіри в економічній науці – вона, мовляв, у наших реаліях не працює; українці, мовляв, не такі, як європейці, американці чи японці. Хоча до певної міри подібні закиди обгрунтовані, оскільки протягом тривалого часу в СРСР формувалася нова історична спільнота – радянський народ, причина того, що реальна господарська практика в сучасній пострадянській Україні відрізняється від економічної діяльності, як вона розуміється в економічній науці, полягає, на нашу думку, в нераціональній (неосвіченій, дезорієнтованій, традиційно-корупційній) і меркантилістській поведінці суб'єктів економічної діяльності – людей, які з дезінтеграцією СРСР отримали свободу приймати власні рішення, але як саме слід це робити, до кінця не усвідомлюють. Хибними і шкідливими в цьому контексті були б обмеження економічної свободи і всеохопна регламентація діяльності. Відповідні заклики дуже поширені: «Заборонити законом те і те!», «Навіщо нам так багато МАФів (перекупщиків-спекулянтів, ділків-бізнесменів тощо)!», «Україні не треба так багато університетів (банків, ресторанів тощо)!», «У нас забагато юристів (економістів, таксистів тощо)!». Це дуже шкідливі заклики. Це як намагатися ізолювати дитину, що росте, від шкідливих, на думку вихователів, впливів. Слід робити прямо протилежне. Чим більше різноманітної економічної активності, тим більше пересічних людей набуватимуть ринковий досвід, на власних і чужих помилках вивчатимуть науку раціональної поведінки. Звідси впливає попит на економічну освіту. Для його задоволення треба не волонтаристськи директивно зменшувати чи збільшувати число закладів освіти, а залишити це питання невидимій руці ринку. Слід лише передавати студентам не віджилий досвід народно-господарської практики, відтворюючи тим самим у сучасній Україні дезорієнтоване, бідне і безробітне суспільство, а пропонувати таку економічну освіту, якою вона є в успішних і розвинених сучасних країнах-лідерах. Звертаючись до того чи того університету абітурієнт і вирішує автоматично питання розширення чи скорочення, а також спрямованість мережі освітянських закладів.

Як нам видається, основний інтелектуальний спадок Хайєка полягає у його ставленні до урядування, а саме – до втручання уряду в природні процеси життєдіяльності суспільства. Втручання повинно бути елімінованим, або, якщо уникнути його не вдається, то дуже і дуже обережним.

Дослідник Ф.А. фон Хайек народився у Відні 8 травня 1899 року. Він був на шістнадцять років молодшим від свого опонента Дж.М. Кейнса, який народився 5 червня 1883 року. Німецькомовний Хайек мав змогу, що називається, на власні очі спостерігати германську *Sozialpolitik* і становлення націонал-соціалізму, які широко практикували державне втручання в економіку [7]. Він бачив, у що соціалістична ідеологія здатна перетворити високоцивілізоване німецьке суспільство, не кажучи вже про те, у що перетворилося не таке високоцивілізоване російське суспільство.

Хайек прожив довге життя – він помер 23 березня 1992 р. у віці майже 93 роки, пережив Першу і Другу світові війни, бачив кінець колективістської утопії, бачив кінець соціалізму нацистського зразка і кінець соціалізму радянського зразка, ставши свідком народження нової України. Учений Дж.М. Кейнс помер 21 квітня 1946 р. у віці майже 63 роки і не зміг оцінити потенційну небезпеку

соціально-економічної інженерії. Набагато пізніше, у 1980 р., кандидат у президенти США Рональд Рейган дав такі дефініції й так визначив місце держави в економіці: «Рецесія (recession) – це коли ваш сусід втрачає роботу. Депресія (depression) – це коли ви втрачаєте роботу. Відродження (recovery) – це коли Джиммі Картер втрачає роботу» [8, с. 214].

Контрверсія Хайска з Кейнсом розпочалась у січні 1927 р., коли ще маловідомий і молодий Хайск надіслав листа до незнайомого йому особисто, але знаного у світі Кейнса, кембриджського дона і видатного економіста. Незважаючи на молодість, Хайск мав вражаючий досвід за плечима й амбітні плани на майбутнє. Саме в січні 1927 р. він очолив створений Людвігом фон Мізесом Österreichische Konjunkturforschungsinstitut (Австрійський інститут з дослідження бізнес-циклів). Певний час Хайск був там єдиним співробітником, але в 1929 р. до нього приєднався Оскар Моргенштерн, ще одна видатна постать у економічній науці [2, с. 8].

У листі до Кейнса Хайск просив надіслати йому екземпляр книги Еджеворта «Математична психіка» (F.Y. Edgeworth, «Mathematical Psychics: An Essay on the Application of Mathematics to the Moral Sciences»). Хоча цієї виданої в 1881 р. книги не знайшлося в багатющій бібліотеці Віденського університету, вона не була бібліографічним раритетом у Великій Британії. Відповідь Кейнса є невмирущим зразком англійського гумору – на звичайній відкритій листівці було лише одне речення: «З прикрістю повідомляю, що мої запаси математичної психіки вичерпані». Хоча в архіві Кейнса жодної згадки про цей епізод немає, Хайск зберіг цю поштівку як цінне особисте *memento*. Слід сказати, що незважаючи на ганебну «зухвалість», Хайск мав певні підстави звертатися з подібним запитом до «небожителя» Кейнса. По-перше, далекий родич Хайска філософ Людвіг Вітгенштейн (Ludwig Wittgenstein) ще з часів Кембриджа приятелював з Кейнсом і, будучи на Італійському фронті на німецько-австрійському боці, листом просив Кейнса надіслати йому книгу Раселла (Russell), обіцяючи сплатити після війни. По-друге, у 1911 р. Кейнс змінив Еджеворта на посаді редактора «Економічного журналу» («The Economic Journal») і не міг не бути з ним знайомий.

Готуючись до університету, Хайск вивчав філософію, психологію, психіатрію, генетику. Із березня 1917 р. до листопада 1918 р. як артилерист і коригувальник вогню з аероплана брав участь у бойових діях у складі Австро-угорської армії (і з цих часів мав знижений слух лівим вухом) [7]. Саме на фронті, де, як він згадував пізніше, лунало одинадцять мов, Хайск задумався про збереження миру і вирішив вивчати дипломатію, суспільно-політичні науки та економіку. Подібного життєвого досвіду Кейнс не мав.

Вступивши в листопаді 1918 р. до Віденського університету, Хайск студіював право, економіку, психологію і ще низку супутніх предметів. Через тимчасове закриття університету зимою 1919-1920 років протягом восьми тижнів відвідував лекції та працював у лабораторії Інституту анатомії мозку в Цюриху. Перший свій докторський диплом (з права) він отримав у листопаді 1921 року. Працю над другим дипломом продовжив під керівництвом Ф. фон Візера (F. von Wieser). Саме Візер рекомендував Хайска для роботи в урядовій агенції Abrechnungsamt (Бюро розрахунків) під керівництвом фон Мізеса (von Mises), який до кінця життя став його наставником і другом [7]. Навесні 1922 р. у Відні проїздом перебував американський економіст Джеремі Дженкс (Jeremiah Jenks), який запропонував Хайску роботу асистента при написанні книги про Центральну Європу. У березні 1923 р., зразу ж після отримання другого докторського ступеня (з політології), Хайск прямує до США, де перебуватиме протягом чотирнадцяти насичених мі-

сяців. Він недовго співпрацює з Дженксом, отримує PhD-грант для навчання в університеті Нью-Йорка, паралельно опрацьовує статистику з бізнес-циклів для професора Віларда Торпа (Willard Thorp), вивчає досвід новоствореної (у 1913 р.) Федеральної резервної системи (що визначило його тривале зацікавлення монетаризмом), відвідує класи та семінари в Колумбійському університеті з історії економічної думки та економічної теорії. Крім того, подорожує до Гарварда, де вивчає новомодне тоді економічне прогнозування, розрекламовані «гарвардські барометри» та статистичну техніку емпіричного згладжування часових рядів. На початку літа 1924 р. (мандрівка морем тривала тижні) через брак грошей і перспектив Хайек повертається додому у Відень, де на нього чекає лист з Фондації Рокфеллера про фінансування його перебування в Америці на наступний рік. Однак пропозиція надійшла запізно. Протягом наступних двадцяти п'яти років він не приїздитиме до США.

Хайек повертається на попереднє місце в агенцію Мізеса. Коли невдовзі агенція була ліквідована, Мізес продовжує його підтримувати, намагається влаштувати в Австрійську промислову палату, принагідно запрошує разом з майбутньою дружиною на домашню вечерю. Зрештою, Мізес знаходить гроші для створення Інституту з досліджень кон'юнктури, керівником якого в січні 1927 р. і стає Хайек. Видатним досягненням інституту, а власне особисто Хайека, став оприлюднений у лютому 1929 р. звіт з висновками про неминучість кризи, що насувається на США та Європу. Однак прогноз лишився якщо й поміченим, то недооціненим. Тим часом, у 1929 р. Хайек отримує посаду лектора (Privatdozent) з економіки та статистики, а в 1931 р. – запрошення на цикл гостьових лекцій до Лондонської школи економіки, де цього ж року стає професором з економічних наук і статистики. Так розпочалася світова слава Ф.А. фон Хайека, Нобелівського лауреата 1974 р. з економіки.

Висновки

Хайек, на відміну від Кейнса, не створив нової науки на кшталт макроекономіки. Однак його інтелектуальний спадок, засвідчений як довгим творчим життям, так і економічною історією ХХ ст., полягає в реартикуляції простої тези Адама Сміта, батька економічної науки, – у людському суспільстві існує природний порядок (spontaneous order). Теза про те, що без «керівної і спрямовуючої сили» суспільство впаде в хаос анархії, є хибна, навіть злочинна. Будь-яке втручання в цей порядок зарозумілих правителів, навіть під шляхетними гаслами як-от «Захист національного виробника!» чи «Споживай українське!», потенційно має довготривалі та болісні дезорганізуючі наслідки, ціна яким – численні людські життя.

Востаннє Хайек спілкувався з Кейнсом на початку 1946 року. Як він згадував, запитав Кейнса, чи повною мірою той усвідомлює всі можливі наслідки дій його послідовників-кейнсіанців. Не вагаючись, Кейнс відповів, що цим не слід перейматися, бо їхній вплив він може легко знешкодити. Однак через три місяці Кейнс не стало. Заради правди слід додати, що напередодні своєї смерті він говорив: «З часом я все більше і більше покладаюся у вирішенні наших проблем на невидиму руку, яку я намагався виключити з економічної думки двадцять років тому» [1].

Література

1. Wikipedia // Сайт Wikipedia [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://en.wikipedia.org/wiki/John_Maynard_Keynes
2. Steele G.R. Keynes and Hayek: the money economy / G.R. Steele. – London and New York: Routledge, 2001. – 224 p.

3. Wikipedia // Сайт Wikipedia [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://en.wikipedia.org/wiki/Winston_Churchill
4. *Коробенко О. В.* Прусьсько-радянський спадок у сучасній економічній освіті / О. В. Коробенко, К. С. Степанкевич // Вища школа. – 2014. – № 8. – С. 70-85.
5. *Diulio E.F.* Schaum's Outline of Theory and Problems of Macro-economics / E.A. Diulio – 3rd ed. – New York: McGraw-Hill, 1998. – 334 p.
6. *Чекотовський Е. В.* Історія статистичної науки : навч. посіб. / Е. В. Чекотовський. – К. : Знання, 2011. – 495 с.
7. Wikipedia // Сайт Wikipedia [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://en.wikipedia.org/wiki/Friedrich_Hayek
8. *Buchholz T.G.* New Ideas from Dead Economists / T.D. Buchholz. – London: A Plume Book, 2007. – 346 p.

Зміст

Розділ I Економічна теорія

<i>Большотенко І.В.</i> Шляхи реформування незалежного професійного аудиту в Україні.....	4
<i>Борисенко З.М.</i> Регулювання природних монополій як фактор економічної безпеки	12
<i>Голюк В.Я.</i> Моделювання зв'язку реальної процентної ставки, ВВП та інфляції в країнах з різним рівнем розвитку	20
<i>Лисюк О.С.</i> Особливості регіонального ринку праці Вінниччини.....	27
<i>Одягайло Б.М., Терехов В.І.</i> Інформаційна складова у формуванні переваг на конкурентних ринках	33
<i>Оксенюк С.Г.</i> Економічні кластери як фактор забезпечення економічної безпеки держави.....	42
<i>Пекна Г.Б., Забіяка Б.Ф.</i> Аналіз сучасного стану логістичної ефективності України.....	50
<i>Тимошенко О.В.</i> Економічна безпека України в регіональному вимірі	56

Розділ II Фінанси

<i>Вербинська М.О.</i> Ризики комерційних банків як деструктивні чинники економічної безпеки держави.....	66
<i>Гилка М.Д.</i> Аналіз процесу формування та відтворення основного капіталу аграрних підприємств.....	72

Розділ III Міжнародна економіка

<i>Рокоча В.В.</i> Світогосподарська діяльність у теоретичних підходах поведінкової економіки.....	79
<i>Чорний В.М.</i> Транспортна інфраструктура у внутрішніх ризиках експортних поставок зернових	87

Розділ IV Економіка підприємства

<i>Борковська В.В.</i> Класифікація та бюджетування витрат підприємства для потреб управління	94
<i>Сугак Т.О.</i> Облікова інформація в системі управління економічною безпекою підприємства.....	104
<i>Січиокно Г.Б.</i> Модернізація функцій служби економічної безпеки суб'єктів середнього підприємництва	111

Розділ V Менеджмент і маркетинг

<i>Алькема В.Г., Виходцев Є.С.</i> Управління якістю сервісу служби наземного обслуговування повітряних суден в умовах міжнародного аеропорту	119
<i>Сирота С.В., Сирота В.С.</i> Методи прийняття управлінських рішень у процесі попередження загроз економічній безпеці підприємств	129
<i>Снігир Л.П.</i> Концептуальні засади економічної безпеки освітнього закладу в сучасних умовах	135

Філатов С.А., Іванюта С.Ю. Методологічні аспекти оцінювання
персоналу випробувальних лабораторій..... 141

Розділ VI *Точка зору*

Степанкевич К.С. Хайск і кейнсіанська макроекономіка –
виклики для сучасної України..... 149

Содержание

Раздел 1 Экономическая теория

<i>Большотенко И.В.</i> Пути реформирования независимого профессионального аудита в Украине.....	4
<i>Борисенко З.Н.</i> Регулирование природных монополий как фактор экономической безопасности.....	13
<i>Голук В.Я.</i> Моделирование связи реальной процентной ставки, ВВП и инфляции в странах с разным уровнем развития.....	21
<i>Лысюк А.С.</i> Особенности регионального рынка труда Винничины.....	27
<i>Одягайло Б.М., Терехов В.И.</i> Информационная составляющая при формировании преимуществ на конкурентных рынках.....	33
<i>Оксенюк С.Г.</i> Экономические кластеры как фактор обеспечения экономической безопасности государства.....	42
<i>Пекна Г.Б., Забияка Б.Ф.</i> Анализ современного состояния логистической эффективности Украины.....	51
<i>Тимошенко Е.В.</i> Экономическая безопасность Украины в региональном измерении.....	56

Раздел 2 Финансы

<i>Вербинская М.А.</i> Риски коммерческих банков как деструктивные факторы экономической безопасности государства.....	66
<i>Гилка М.Д.</i> Анализ процесса формирования и воспроизводства основного капитала аграрных предприятий.....	73

Раздел 3 Международная экономика

<i>Рокоча В.В.</i> Мировоззятственная деятельность в теоретических подходах поведенческой экономики.....	79
<i>Черный В.М.</i> Транспортная инфраструктура во внутренних рисках экспортных поставок зерновых.....	87

Раздел 4 Экономика предприятия

<i>Борковская В.В.</i> Классификация и бюджетирование расходов предприятия для нужд управления.....	94
<i>Сугак Т.А.</i> Учетная информация в системе управления экономической безопасностью предприятия.....	104
<i>Сичиокно Г.Б.</i> Модернизация функций службы экономической безопасности субъектов среднего предпринимательства.....	111

Раздел 5 Менеджмент и маркетинг

<i>Алькема В.Г., Выходцев Є.С.</i> Управление качеством сервиса службы наземного обслуживания воздушных судов в условиях международного аэропорта.....	119
<i>Сирота С.В., Сирота В.С.</i> Методы принятия управленческих решений в процессе предупреждения угроз экономической безопасности предприятий.....	130
<i>Снигир Л.П.</i> Концептуальные основы экономической безопасности образовательного учреждения в современных условиях.....	135

Филатов С.А., Иванюта С.Ю. Методологические аспекты оценки персонала испытательных лабораторий..... 141

Раздел 6 Точка зрения

Степанкевич К.С. Хайек и кейнсианская макроэкономика – вызовы для современной Украины 149

Contents

Chapter 1 *Economic Theory*

<i>Bolbotenko I.V.</i> Ways of reforming independent professional audit in Ukraine	4
<i>Borysenko Z.M.</i> Natural Monopolies' Regulation as an Economic Security Factor	13
<i>Holiuk V.Y.</i> Modeling linear relationship of real interest rate, GDP and inflation dynamics in countries of different level of development.....	21
<i>Lysiuk O.S.</i> Peculiarities of Vinnytsia regional labor market.....	28
<i>Odyagaylo B.M., Terekhov V.I.</i> Information component in shaping advantages in competitive markets	34
<i>Okseniuk S.H.</i> Economic clusters as a factor of state economic security provision	42
<i>Pekna H.B., Zabiayaka B.</i> Analysis of the current state of logistics efficiency of Ukraine.....	51
<i>Tymoshenko O.V.</i> Economic security of Ukraine in the regional dimension	57

Chapter 2 *Finance*

<i>Verbynska M.O.</i> Commercial banks risks as destructive factors of the state economic security	66
<i>Hylka M.D.</i> Analysis of the process of formation and reproduction of main capital of agricultural enterprises.....	73

Chapter 3 *International Economics*

<i>Rokocha V.V.</i> Global economic activity in the theoretical approaches of behavioral economics.....	79
<i>Chornyj V.M.</i> Transport infrastructure in the internal risks of export deliveries of grain	88

Chapter 4 *Enterprise Economics*

<i>Borkovska V.V.</i> Classification and budgeting of expenditures for the management needs.....	94
<i>Suhak T.O.</i> The accounting information in the management system of enterprise economic security.....	105
<i>Sichyokno H.B.</i> Modernization of functions of the economic security service of medium-sized enterprise entities	112

Chapter 5 *Management and Marketing*

<i>Alkema V.H., Vykhodtsev Y.S.</i> Quality management of service of ground handling service of aircraft in terms of international airport	120
<i>Syrota S.V., Syrota V.S.</i> Managerial decision-making methods of prevention of threats to economic security of economic entities	130
<i>Snihyr L.P.</i> Conceptual foundations of economic security of educational institutions in modern conditions	136
<i>Filatov S.A., Ivanyuta S.Y.</i> Methodological aspects of testing laboratories personnel assessment	141

Chapter 6 *Point of view*

Stepankevych K.S. Hayek and Keynesian Macroeconomics –
Challenges for Modern Ukraine..... 149

Збірник наукових праць

Вчені записки Університету «КРОК»

Міжнародне фахове видання

Випуск сорок перший

Відповідальний секретар *Г.М. Пазєєва*
Літературне редагування *Г.О. Яворська*
Комп'ютерна верстка *В.І. Гришаков*

Підписано до друку 22.03.2016 р. Формат 60x84/8. Папір офсетний.

Друк офсетний. Гарнітура Times New Roman.

Ум. друк. арк. 19,06. Обл.-вид. арк. 11,6. Наклад 500 прим.

Зам. 89

Університет економіки та права «КРОК»

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру ДК № 613 від 25.09.2001 р.

Надруковано департаментом поліграфії
Університет економіки та права «КРОК»
місто Київ, вулиця Лагерна, 30-32
тел.: (044) 455-69-80
e-mail: polygrafia.krok@gmail.com